

**TÜRKMENISTANYŇ MILLI MEDENIÝET «MIRAS» MERKEZI
TÜRKMENBAŞY ADYNDAKY TÜRKMENISTAN MILLI
GOLÝAZMALAR INSTITUTY**

PATYŞA HOJA

GÜLZAR

پادشاه خواجه ابن عبد الوهاب خواجه

گلزار

**Çapa taýýarlan
Rahmanberdi Godarow**

AŞGABAT «MIRAS» 2004

UOK 820\89+894.361

P26

P26 Patyşa Hoja.

Gülzar. A.: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi, 2004 - 192 s.

JOGAPKÄR REDAKTORLAR

Hramow W.M., Bekiýew A.R., Aşyrow A.A.

REDAKTOR

A. Aşyrow, dil-edebiýat ylmlarynyň doktory

Türkmenistanyň Ömürlik Prezidenti Beýik Sparmyrat Türkmenbaşynyň howandarlygynda heniz okyjylar köpçüligine mälim bolmadyk birnäçe türkmen şahyrlarynyň we olaryň döreden ajaýyp eserleriniň üsti açyldy. Şolaryň biri hem türkmen we pars dillerinde eser döreden Isferden obasynda (Gökdepe etrabyňyň Isferden obasy) ýaşan Arif tahallusly Abdylwahhap Hojanyň ogly Patyşa Hojanyň «Gülzar» eseridir. Kitap Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan Milli golyazmalar institutynyň golyazmalar hazyna-synda saklanýan çeşme esasynda taýýar edildi.

Şahyrlar maşgalasyndan çykan Patyşa Hojanyň «Gülzar» eseri türkmen halkynyň medeni we ruhy gymmatlyklary bolan birnäçe kyssalardan, rowaýatlardan we şygýrlardan ybaratdyr.

TMMMM №010

TDKP №42

2004

KBK 84(5)+84Tür1

© Türkmenistanyň milli medeniýet
«Miras» merkezi, 2004 ý.

Patyşa Hoja, 2004 ý.

Godarow R. , Çapa taýýarlama, 2004 ý.

Aşyrow A., sözsoňy, 2004

***Garassyz we baky Bitarap Türkmenistanyň
Ilkinji we Ömürlük Prezidenti
Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň
howandarlygynda neşir edilyär.***

GEÇMIŞIŇ ÝAŇY — GELJEGIŇ DAŇY

Türkmeniň ykbal asmanyndan nur saçýan Garaşsyzlyk halkymyza diňe bir Altyn eýýamyň altyn gapysyny açyp bermän, eýsem onuň asyrlaryň jümmüşinden gözbaş alýan ýol-ýörelgelerini, däp-dessurlaryny, edim-gylymlaryny täzeden dikeltmeklige, medeni we ruhy miraslarynyň ilgünüň köňül ganatyna öwürlmegine hem giň mümkinçilik berdi. Bu bolsa häzirki türkmen döwletiniň berk taryhy binýat esasynda gurulýandygyny alamatlandyrýar.

Türkmen topragy müňlerçe ýyllaryň dowamynda dünýä medeniýetiniň umumy taryhy üçin ähmiýetli wakalaryň mesgeni boldy. Bu toprak ekerançylyk, maldarçylyk, ylym, medeniýet we sungat sallançagy boldy. Alymlar biziň eýýamymyzdan 6 müň ýyl öň türkmenleriň ata-babalarynyň öňdebaryjy bilimleri özleşdirendigini nygtaýarlar. Irki ekerançylyk zamanasyndaky türkmen jemgyýetleri Garadepe, Göksüýri, Ýylgynly ýaly oturymly ýerleri — ajaýyp ýadygärlikleri miras goýdy. Gadymy oguz-türkmen döwleti, Parfiýa zamanasy, seljuk türkmenleriniň döreden onlarça döwletleri, osman türkmenleriniň soltanlyklary we beýleki türkmen döwletleri adamzadyň syýasy taryhynda özboluşly adalat baýdagy bolup pasyrdady. Hut şonuň üçin hem Türkmenistany

dünýä taryhynyň ösüşinde Hytaýyň, Mesopotamiýanyň, Müsüriň hatarynda goýýarlar. Ata-babalarymyz dünýä gymmatlyklarynyň arasynda özboluşly, milli öwüşgin bilen lowurdaýan ruhy we medeni baýlyklary bize miras galdyrdy.

Medeni miras — bu perzendiň üstünde kökenek gerýän türkmen enesiniň hüwdüsidir, agras türkmen gojasynyň pend-nesihatydyr. Mukaddes topragy gany bilen goran gaýduwsyz gerçeğiň iň soňky demdäki wesýetidir, naçar doganyň gerçeğiň jesedini ýuwýan aýj gözyaşydyr.

Medeni miras — bu türkmeniň şan-şöhratdan doly geçmişine buýsanjydyr, şu gününe söýgüsidir, ertirine ynamydyr.

Medeni miras — bu gadymy hem müdimi halkymyzyň asyrlaryň dowamynda hoşalap çöplän paýhas hakydasdyr, şu gününe ygtybarly ynamydyr, ertirine ýol çelgisidir. Mahlasy, medeni miras türkmeniň geçmişidir, barlygydyr, dowamatydyr.

Türkmen halkynyň gadymdan gözbaş alyp gaýdýan edebi akabalarynyň, sungat däpleriniň adalaty, erkinligi, agzybirligi, mertligi we bitewiligi wasp etmedik döwri bolan däldir. Bu gün şol asylyly däpler biziň beýik Garaşsyzlygymyzyň beren süýji miweleri, rõwşen ertiriniň mukaddes umytlary bilen birleşip, türkmen abraýynyň, mertebesiniň has-da belende göterilmegine hyzmat etmelidir.

Ruhnamada belläp geçişim ýaly, «***Biz türkmen halkynyň mirasdüşerleri hökmünde ata-babalarymyzyň taryhyň gatlarynda galan medeni, edebi gymmatlyk-***

laryny tapmalydyrys, täzeden jana getirmelidiris. Bu ata-babalarymyzyň öňünde biziň ogullyk borjumyzdyr». Biz ata-babalarymyzyň öňündäki şol ogullyk borjumyzy berjaý etmek maksady bilen hem Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezini döredtik.

Asyrlaryň gatlaryna siňen medeni mirasymyzy düýpli öwrenmek, Ruhnamanyň ruhunda ylmy esasyda özleşdirmek, dünýäniň dürli künjeginde beýik döwletleri döreden halkymyza degişli miraslary tapmak, olary täzeden jana getirmek, ajaýyp kitaplara öwürüp, gaýtadan halkymyza hem-de dünýä ýaýmak «Miras» merkeziniň işgärleriniň öňünde duran gaýragoýulmasyz borçdur!

Eziz halkym!

Siziň eliňizde «Miras» merkeziniň taýýarlan kitaby. Bu kitabyň biziň ata-babalarymyzyň döreden ruhy we medeni gymmatlyklaryna teňne kalbyňyza teselli berjekdigine ynanýaryn. Käbelerimiz hem kyblalarymyz hakyndaky ýüreklerimiziň töründäki gyzgyn söýginiň oduny alawlandyrjakdygy mende ýakymly duýgy döredýär.

«Miras» merkeziniň çykarjak kitaplarynyň höwrüniň köp boljakdygyna ynanýaryn we oňa ak ýol arzuw edýärim. Işň rowaç, ýollaryň ýagty bolsun!

**Türkmenistanyň Prezidenti
Saparmyrat TÜRKMENBAŞY.**

Mähriban we rehimli Allanyň ady bilen we ondan ýardam dileýäris

Adamy ýoklukdan çykaryp, barlyk sahnasynda (äleminde) şöhle saçdyran, älemi karar tutulýan we ýaşayyş öýüne öwürüp, ile bildiren Beýik we Belent Taňryny pena edinýäris. Onuň penakärliginde jaý (orun) tutanlar iki jahanyň gamyndan azat bolar. Ol ýerde ýalňyzlykda menzil (mekan) tutanlar gamgussa we derde duçar bolarlar.

Beýt

Her kim onuň lutfuny kylsa penah,
Bolmaz onuň işi-ýu güýji tebah.

Her kişi, kim, tapmasa bu ýerde ýol,
Bolgusydyr jürm-u ysýan içre ol.

«Innallahä lä ýuzygu ejrel muhsynyn»¹

Ýagşylaryň hyzmatyn zaýa kylmaz,
Ýamanlary maksadyna ýetirmez.

¹ Gurhanyň 9-njy süresiniň 120-nji aýaty: «Dogrudan hem Allatagala ýagşylyk edýänleriň amallaryny zaýa etmez».

Ýagfiru limen ýeşäü¹ müjdesi bilen mahrumlary
mesrur [kylar],
We ýugazzybu men ýeşäü² haýbaty bilen müjrimleri
makhur kylar.

Zehi döwlet kim, onuň lutfy bilen şat bolgaý sen,
Sagadat mülkünde magmur olup, abat bolgaý sen.

Naguzu Billä, kim, ol demden, kim, makhur olgaý sen,
Nägäh şakawetlik bilen halk içre mugtad bolgaý sen.

Ol asmanlary we ýerleri peýda etdi. Külli ýaradylan zatlar olardan haýyrlanyp, «we jagalnä en nehärä magaşen»³ delili bilen dünýäde ýaşap, Onuň tagat we ybadatyna sydk we yhlas bilen meşgullanar ýaly olarda çensiz peýdaly zatlar we çaksyz uly maksatlar döretdi.

Kytga

Asman-u arşy, kürsi, lowhy mahfuz-u galam,
Eýledi peýda bulary Halyky jud-u kerem.

Tä onuň gudratlaryny görüban onsuz demi -
Urmagaý sen, bir dem-u hem goýmagaý sen bir gadam.

¹ Gurhanyň 2-nji süresiniň 1-nji aýaty: «Islänini bagyşlar».

² Gurhanyň 2-nji süresiniň 1-nji aýaty: «Islänine azap berer».

³ Gurhanyň 78-nji süresiniň 11-nji aýaty: «Gündizi bolsa dirilik-ýaşayyş [üçin belgilenen wag] etdik».

Şol ýaradylan zatlaryň biri bolan buludy ýaradyp, ony asmanyň ýüzünde ýaýdy we oňa ýaşayyş (dirilik) deňzinden suw berip, ýer ýüzünde sakylyk etmegi buýurdy. Bu deňzi ter we täzelik damjalary bilen dolduryp, ýerde ösümlükler, gül we gülzar, sansyz miweler peýda etdi. Ýer ýüzünde ýaş we sakyr-latdan haly-düşek ýazyp, ak we gyzyllar güllerden elwan-elwan çadyrlar dikdi. Miweleriň goşuny üçin şalara laýyk ordalar we patyşalara laýyk çadyrlar gurdy.

Beýt

Düşdi, ezdi, rehmetinden dehr era paýzy futuh,
Täze-ýu ter boldy älem, girdi ölen tene ruh.

Uşbu döwleti ganymat tut, dagy kyl bendelik,
Ýüz goýup, ýere mydam yhlas ilen şamy, subuh.

Şeýle-de deňizdäki «sadap» atly gelinleri, ýagmyryň nutfasy (tohumlygy) bilen göwreli eder, olar baryp, sadabyň rehminde (ýagtysynda) sansyz öwlat şekillerini kabul eder. Ondan soň gudrat guwwasy (dür gözleýjisi) talaň elini uzadyp, sadap kowumyny talap, gyrgyna berer-de çagalaryny we nesillerini ýetim we ýesir eder. Ondan soň Ezeli Dörediji we Batmajak Ýaradyjy rehim mekanynda durup, ol ýetimlere we ýesirlere rehim eder. Käbirlerine hökmürowan soltanlaryň we atly hanlaryň süýrdepesinde mekan berip, «dürri ýetim» (ýeketäk dür) adyny berer. Käbirlerini yhsan rişdesine (sapagyna) düzüp, tesbiçileriň tesbisi edip, zikir halkasynda zäkir we zäkir halkasynda şäkir eder. Olardan käbiri belent mertebeler tapyp, luwluw (merjen) ady bilen tanymal bolup, käbirleri inçelikleri görüjileriň (akyldarlaryň) nazarynda luwluw ady bilen meşhur bolar.

Bahar. *Ýakup Halmyradowyň çeken suraty.*

Nazm

Sahap katralaryn bahra salar-da Kerim,
Tasawwur ile kylar katra suwy dürri ýetim.

Merätip ile goýar bagzysyna luwluw at,
Bu gymmat ile kylar hünjige dagy tagzym.

Zehi bedaýygy hikmet ki kilk gudratdan,
Tasawwur ile rakam kyldy ahsanul takwym¹.

Neýýiri Agzam atlandyrylýan, äleme nur saçýan güneşe dördünji asmanda mekan berip, oňa şeýle bir nur (şugla) berdi welin, onuň şöhlesiniň nutfasyndan (tohumlygyndan) daglaryň el degmedik gyzlary hamyla (göwreli) bolup, ol tohumlygy öz içlerinde terbiýeläp, dürli reňkli nesil dograrlar. Bezeg we gözellik hazynasy we şäherleri bolan nepis jöwherleri onda peýda eder. Jahanyň bezegi we zamananyň gözelligi olardan bolar.

Kytga

Halyky arz-u semäwät ki halk eýledi dag-u daş,
Nazary lutfy bilen saldy jahan içre magaş.

Mehri talyg boluban saldy eýse pertow oňa,
Boldy ýakut bile lagl oşol dag era daş.

«We emmā mā ýenfagu ennäs feýemküsi fil arzy»².

¹ Bu ýerde Gurhanyň 95-nji süresiniň 4-nji aýatynyň manysy göz önünde tutulýar: Ýagny «Takyk biz ynsany uzyn boýly, ýagşy şekilde ýaratdyk».

² Gurhanyň 13-nji süresiniň 17-nji aýaty: «We emma adamlara peýdaly bolan zat bolsa, ýer ýüzünde galar».

Taňrytagala bu sahawatly aýaty bilen onuň mazmunyna görä älem halaýygyna, hususanam Adam ogullaryna peýdaly bolan zatlary gürrüňsiz, jahanda köp saklar.

Kytga

Hak wujudyňy ýaratdy nep üçin eý käni jud,
Nep eger senden ýetişmez daş senden ýagşyrak.

Daşdan hem peýda ähli jahana köp ýeter,
Daşdan bolsaň ýamanrak hergiz olmaz ýüzüň ak.

Hezreti Ezeli Jomart we Ýok Bolmaýan Hekim her ýaradylan zatda bir häsiýet, her häsiýetde bolsa bir dürli nep takdyr (ýazgyt) edipdir.

Nazm

Çünki mahlugy halk etdi Hudawendi jahan,
Ýetirdi nep-u zerer halka her demde rowan.

Tä zererden gaçyban, nep alyp bolsa mutyg,
Bendelik wadysynda şükrüni eýlese aýan.

Bendelik wadysynda ýagşy-ýaman aýp etme,
Göwher gaşynda erer gije-gündiz ýeksan.

Ýaradylanlaryň serweri barlyklaryň öňbaşçysy hezreti
Resul sallallahy alaýhy weselleme hem sansyz salam bolsun.

Çünkü «Weşşemsi wezzuha»¹ aýaty onuň güneş jemalyndan habar berýär. «Welleýli izä sejä»² aýaty onuň atyrlý [gara] saçyna şaýat bolýar. «Welesäwfe ýugtyke rabbüke feterza»³ buşlugy-söýünji işi bilen ymmatlaryna hoş habar berýär. Şeýlelikde «Welel ahyretu haýrul leke minel üwlä»⁴ aýatynyň delili bilen hakykat habaryny beriji hakyky habarça [salam bolsun]. Çünki ol pygamberlik çadyrynda saýlanandyr, resullyk bargähinde öňe çykarylandyr, beýiklik tagtynda önbaşçydyr.

Wasp

Şafygy, rafygy, mutygy, hekim,
Alymy, selimi, helimi, kelim⁵.

Eý, Allahym, danalaryň köňül gözlerini onuň nury bilen
nurlandyr,
Onuň huzury bilen muştaklaryň (aşyklaryň) ýüreklerini
şowklandyr (joşdur).

Kytga

Bihamdilla ki ymmatga seniň deň rahberi bardyr,
Kişi, kim, güne hemra olsa zulmatdan oňa ne gam.

¹ Gurhanyň 91-nji süresiniň 1-nji we 93-nji süresiniň 1-nji aýatlary göz önünde tutulýar: «Güne we çäş wagtyna kasam».

² Gurhanyň 93-nji süresiniň 2-nji aýaty: «Öz zulmaty bilen çar tarapy gaplap alan gijä kasam».

³ Gurhanyň 93-nji süresiniň 5-nji aýaty: «Ýakynda Perwerdigäriňiz size [şeýle nygmatlar] bagyş eder welin, [siz ol Ýlahy merhemetlerden] razy bolarsyňyz».

⁴ Gurhanyň 93-nji süresiniň 4-nji aýaty: «Elbetde, ahyret size [bu] dünýäden ýagşyrakdyr».

⁵ Şepagat ediji, belent mertebeli, tabyn we parasatly,
Alym, aýpsyz, ýumşak we Taňry bilen sözleşen.

Ýakyndyr, kim, jahan teşwüşinden faryg bolar bişek,
Hakykat ýolunda her kim, ki bolsa, Hydyra hemdem.

Günäkär ymmatyňa merhemet birlen şepagat kyl,
Ki sen-sen hemdemi raz, Ylahy syryna mährem.

Oňa, onuň päk we päkize nesline we ýaranlarynyň baryna
Allatagalanyň salawaty (alkyşy) we köp-köp salamy bolsun.

Kytga

Ylahy, Ylahy günäkärmiz,
Günä elinden zary bizarmyz.

Bu dürli eger geçse ahwalymyz,
Ne bolgaý kyýamat günü halymyz.

HADYS bardyr, ýagny Hezreti Allatagala gijäniň ýary bolanda asmanyň ilkinji gatyna düşýär. Ol öz jenabyna laýyk we mynasyp bolan ýagdaýda düşýär. Onsoň öz ululygy we gudratly beýikligi bilen «Toba edýän bir bende barmy?! Men onuň tobasyny kabul edeýin» diýip owaz eder. Soň ýene-de «Menden dileg dileýän bir bende barmy?! Onuň dilegini bereýin» diýip seda eder. Soň ýene-de «Doga edýän bir bende barmy?! Men onuň dogasyny kabul edeýin» diýip seda eder.

Bes, her haçan Ol Älemi Ýaradyjy we Adam ogullarynyň Ryskyny Beriji bendeleri üçin munuň ýaly mähir we mähribanlyk mekanynda bolanda, şunuň ýaly şerip (hormatly) wagtlary we mähriban sagatlary gapyllyk we jahyllyk bilen ötürýän jahyl we gapyl bendelerine [goşulmagaý biz] Ylahy!

Ol sagady gapylyk we ýaltalyk bilen ötürmegeý biz. Ylahy! Ol sagatda köňüllerimizi häzir edip, gözlerimizi görüji et. Ylahy! Ol derejelilik mekanynda dogamyzy kabul edip, isleg-myradymyzy hasylyna ýetirgil.

Beýt

Eý, Saňa wabeste mynajatymyz,
Maksad-u maksut ile hajatymyz.

Biz ki günä elinde bimarmyz,
Nebis belasyna giriftarmyz.

Harsy, hasat, dert bile hassamyz,
Magsyýet jürmüne wabestemiz.

Nebis belasyna bolupmyz ýesir,
Lutfy enaýat bilen bol destgir.

Goýma zelalat içinde bizi zar,
Goýma şakawat elinde efkar.

Könlüme enwary esrary sal,
Magsyýet-u jürm-u hatalary al.

Merhemet-u-lutfuň ile ýar kyl,
Ýar kylyp, mähremi esrar kyl.

Pakr-u pena köýünde bergil makam,
Sydk-u sapa ýolunda tutgul mydam.

Nebs-u howa elinde zar etmegil,
Pysk-u pujur ähline ýar etmegil.

Ötdi jehalat bile ömr-u haýat,
Waý, eger eýlemeseň iltifat.

Hoja mahzun-u perişan zar,
Baz perişan tebah ruzygär.

Kurb-u harymyňda berip yhtysas,
Bir nazaryň birle ony kyl halas.

BU KITABYŇ ÝAZYLYŞYNYŇ WE DÜZÜLIŞINIŇ BEÝANY

Hudaýyň takdyr höküminiň we Taňrynyň isleg ýazgydynyň razylygyna görä bu zatsyz we mümkinçiliksiz, pes, har we günäkär Patyşa Hoja ibn Abdylwahhap Hoja (Allatagala onuň hatalaryny bagyşlasyn we aýyplaryny örtsün) birnäçe pursat yslamyň gupbasy Balhda mesgen we watan tutdy.

Kytga

Bendäge her näme kim boldy ezelden takdyr,
Görmeý ony bu jahan içinde ýokdur çäre.

Hiç kim sagy ile takdyra bermez tagaýýur,
Kylsa sagy ile eger özüni para-para.

Onsoň şol hormatly pursatda we ajaýyp zamanda netijesi haýyr bolan diýaryň patyşasy alyhezret, halypa derejeli,

ýaradylanlaryň gaçybatalgasy, ulynyň-kiçiniň penakäri, ys-lamyň we musulmanlaryň dadyna ýetişiji, patyşalaryň we soltanlaryň daýanjy, yslam halaýygynyň mydary, Resul şerigatynyň tarapdar goldawçysy, dindarlyk şerigatynyň güneşi, soltanlyk asmanynyň dolan aýy, älem soltanlarynyň serweri, zamana hanlarynyň öňbaşçysy, soltanlygyň we haly-palygyň ezizi Abulfath Küsten Gara Bahadyr han Soltan ibn Janybeg soltandy. Allatagala onuň mülküni we soltanlygyny ebedileşdirdin hem-de onuň haýyr we yhsanyny älemdäkileriň üstüne ýaýsyn.

Nazm

Ýa Reb, onuň zatyny älem era paýende tut,
Tä pelek, bar-u pelek ýüzünde rehmetli bulut.

Eý, pelek onuň zamanynda sütemden urma dem,
Weý, pelek onuň barynda zulum kylmagy unut.

Içgil eý, döwlet, onuň eýýamyda jamy wysal,
Görgül ol döwletni eý, hasyt, dagy sen gussa ýuwt.

Şeýlelikde bu diýarda uzak müddet we köp wagtlap «Innel muluke izä dahalu kariýeten efseduhä we jagalu agyzzete ählihä ezilleten»¹ sahawatly aýatynyň hökümi bilen uly leşgerleriň geçmeginden we duşmanlaryň şerinden bu diýarda her hili susluk we peslik peýda bolup, örän weýran, harap we perişan boldy. Raýatlary bolsa, älemiň çar tarapyna pytradylar. Bu diniň penakäri bolan patyşa adalat öwjünden we

¹ Gurhanyň 27-nji süresiniň 34-nji aýaty: «Anyk, haçanda patyşalar bir ýurda [çozup] girseler, ony weýran ederler, adamlaryň abraý-ähtibaryny bolsa, hary-zar ederler».

bagtyýarlyk peleginden nurly güneş dek dogup şöhle saçdy. Bu diýarda bolan ähli ýaşajylary we umumy watan tutanlary ýüze çykyş (görnüş) nury bilen zulmatdan gutaryp, ol ýerleri şatlyga we barlyga öwürüp abatlady. Onsoň çar tarapdan jemgyýetler (topar halaýyklar) üýşüp [bu ýer] paýtagta (uly ölkä) öwrüldi.

Kytga

Jahan içinde tulug eýledi ise hurşyt,
Garaňkylyk bile zulmatny eýledi magdum.

Sapa sahypasyndan zulum harpyn hek edip,
Wepa mähir hututyny eýledi merkum.

Ytap köşesinde bent ile ýatyr zalym,
Pyrag-u aýş-u besatyda seýr eder mazlum.

Munuň kibi weli häsiýetli, din terbiýeleýji şa anyk, jahan içinde ýüze çykan dälidir.

Kytga

Raýat erer miweli bir agaç,
Suw berseň oňa miwe berer saňa.

Salar miwesin, bolar berg riz,
Hazan ýeli dek kysaň oňa jepa.

Bu din terbiýeleýji we bagtyýar täleýli patyşanyň goşun-nökerleri türkmen we tatar kowumyndan bolardy. Olar türkmen dilinde geplemäge maýyl we saýyldylar. Şol sebäpli bu göwni

synygyň köňlüne bu kowumyň gepleýiş dilleri bilen bir türki kitap ýazyp, adyllyk we ynsap bilen durmuş geçiren pygamberleriň, welileriň, Çaryýarlaryň, tabygynlaryň, tabygynlary görenleriň we eýerenleriň, soltanlaryň we hanlaryň rewüşlerini (usullaryny) we göwne ýaramly häsiýetlerini jemläp beýan edip,

Kim, älem içinde tuhfaýu namdar,
Beni Adam arasynda hediýe-ýu ýadygär -

bolar ýaly hezreti halypalygyň penakäriniň (Allatagala onuň mülküni ebedi etsin) adyna bezemek pikiri geldi.

Nazm

Adam oldur, kim, jahanda ýagşy sözden pent alar,
Galmaz uşbu adam emma, älem içre söz galar.

Söz ki geldi arşdan ýer ýüzüne yslam üçin,
Aýaty Gurhandyr ol, kim, nurundan pertow salar.

Emma, öz köňül barlygymda pikir we hyýal edip, munuň ýaly islegiň, hyýalyň, pikiriniň we söz beýanynyň hötdesinden gelip bilmäge onçakly mynasyplyk we gaýrat tapmaýardym.

Nazm

Bendede ýok tagat-u tedbir ile hal-u mejal,
Kim bu dürli tuhfağa kylgaý tefekkür ýa hyýal.

Eger bu işde zylly döwlet başyma bolsa penah,
Hergiz olmazdyr bu işi kylmagy emri muhal.

Emma, bu pakyr dogagöýe we pes, har bendä hezreti patyşanyň belent hümmetleri we beýik islegleri ýokary derejede sarp edilip, ondan gözegçilik ýüzi we ýardam gözi sowulmaýardy. Şu görnüşli merhemetdir mähribanlyklaryna tekge we ynam edip, özümiň pes we hiç zatdygymy nazara alman bu kitaby tertiplemeğe (ýazmaga) başladym. Allatagala ýardam we medet berijidir.

Kytga

[Eger] aýyň her näçe, kim, zaty kesif-u tiredir,
Mehr eger oňa nazar salsa bolar bedr münir.

Zerre dek jismime ol hurşytweş salsa nazar,
Zerre dek jismim bolar hurşyt ýaňlyg binazyr.

Hakykatdan-da din terbiýeleýji patyşa hezreti Allatagalanyň saýasydyr. «Essultan zyllullah»¹ bu söze delildir. Bes, bu sypatly patyşalaryň nazary çaňdyr gubary totyýa we topragy kimýa eder. Eger bu zatsyz pes kişini bu dinperwer patyşa hem enaýat nazary bilen pes mertebeden belent derejä ýetirse, hiç bir geň we taň dälidir.

Kytga

Her niçe bolsa tiken möwjübi teşwüş-u zerer,
Gül bile birge üzüp, başa dikerler ony bat.

¹ Soltan Allatagalanyň saýasydyr.

Gerçe tal şahasyndan miwe nemudar olmaz,
Çün nabat ile goşulsa, bolar ol dagy nabat.

Kytga

Şemden bir kişi mejlis içide kyldy sowal:
«Kim, seniň jismiňe terkip erer birnäçe nar.

Bu ajap hal ki her mejlis era sen girseň,
Gün kibi röwşen olar her niçe bolsa şebi tar?!»

Şem diýdi, ki: «Bu söz rast durar eý, saýyl,
Şowky barkyga musahyp men, yşk oduna ýar.

Men olar şuglasyndan bezmi röwşen kylar men,
Ýogsa jismime haçan bu sypat-u halat bar.

Bes, şu takdyr bilen hezreti zamana patyşasynyň bagtyýar, köňlüniň teýinden (jümmüşinden) muhabbet ody şugla urup, ol şugladan bir uçgun bu göwni synyga garşy uça, şem dek bezmi röwşen we gül dek çemeni gülşen etjegim anykdyr. Eziz Allatagala islese.

Her kişiniň öz zatyna (durkuna) bir dürli ygtykatynyň (ynamynyň) bardygy älem içinde röwşen we adam arasynda äşgär bolandyr. Onsoň ynsan şol ygtykat (ynam) bilen dürli-dürli gözöňüne getirmeler we hyýallar edip, ol hyýaldyr göz öňüne getirmeleri öz zatyna (durkuna) mynasyplykda görer. Emma älemi süren soltanlaryň we hanlaryň şan-şöhretlary we belentlikleri ululyk babatyndan owaza salanda beýle görnüşli patyşalaryň dabarasy üstün bolup, ol kişi özüniň şeýle görnüşli

ynamyndan dönüp, ejizlik we göwnüsnyk mekanynda goldawa mätäçlikden özge çäre tapmaz.

Kytga

Niçe kim gadr-u şerep tapsa jahanda Jamy jem,
Bolar ol jam sipehr elinde bişek sernegun.

Çymçyk malahy görse, bolar şahbaz,
Leýk şahbaz elinde bardyr, malahdan hem zebun.

Wagyz

Şeýle hadys bardyr: kyýamat günü bolanda – «Ämennä we saddaknä¹ – hezreti Allatagalanyň gaşynda hiç bir kişi oňa adyl patyşadan ýakynrak bolmaz we hiç bir kişi hem zalym patyşadan daşrak bolmaz.

Hekaýat

Şeýle diýýärler:

Mağşarda ýüzi dolan aý dek ýagty we röwşen bolan bir kişi peýda bolar. Onuň ýüzüniň röwşenliginden mağşardakylar nurlanyp, joşgun taparlar we kalplary açylar. Şonda:

– Munuň ýaly belent mertebelere we derejelere mynasyp bolan kişi kimdir - diýip sorarlar. Şonda:

– Bu ol dünýäde adyllyk eden patyşadyr. Dünýä çemenini adyllyk bilen gülşen edeni üçin mağşar giňişligini ýüzüniň nury bilen şunuň ýaly röwşen edýär - diýip jogap bererler.

¹ Oňa (kyýamat gününe) «Ynandyk we tassykladyk».

Mesnewi

Bu älemde şalar besi bar idi,
Ki her biri döwlet bilen ýar idi.

Süleýman idi biri ol şanyň,
Resuly idi bişek Allanyň.

Nübüwwet üçin baglady erse bil,
Onuň tagtyny göterer erdi ýel.

Ne ol galdy älemde, ahyr ne tagt,
Bary ýele bardy oşol tagty bagt.

Jahanda Süleýman sypat kyl magaş,
Nowşirwan kibi bol adalatda paş.

Ki magşar günü bolgaý sen aý dek,
Oşol mazhary älem aray dek.

Wagyz

Adyllykda iki peýda bardyr we zulumda iki zyýan bardyr. Adyllykdaky iki peýdanyň birisi budur: Ýurt abat bolup, raýat abadançylykda bolar. Ýene birisi şudur: Adyl patyşaha Haktagala nazar salar. Zulumdaky iki zyýanyň birisi şudur: Ýurt weýran bolup, raýat harap bolar. Ýene birisi şudur: Zaly m patyşa dowzah oduna giriftar bolup, kebab bolar.

Beýt

Raýat jowahyra magdan erer,
Kim, ol lagl, ýakuty ahmar berer.

Oňa her kişi adyl ile salsa gol,
Niçe harç kylsa, tükenmezdir ol.

BU KITABYŇ TARYHY (SENESI) WE AT GOÝLUŞY BABATDA

Bu agyr sowgat we serpaý kitaby zamana patyşasynyň bagtyýar ady [bilen] zynatly bezegli bolup durandyr. Şol sebäpli «Düzülişi göwne ýakyn we beýan edilişi taýsyz bolup, bilimdarlaryň we köňli gözlüleriň nazarlaryna düşende özüne çekiji we kabul edilen bolar» diýip, umydym bardyr. Eger säwligi we kelte gaýdylan ýerleri ýüze çykan bolsa, aýryp we düzedip, ol ýalňyşlygy ynsançylyk aýbyna ýükläp, ýazana haýyr bilen doga etmäge ygtyýarlydyrlar.

Rubagy

Kyldym ise bu nusgany binýat ahyr,
Boldum oňa şugl etgeli mugtat ahyr.
Her kişi okap, kylsa doga birlen ýat,
Hak kylsyn onuň hatyryny şat ahyr.

Haçanda at goýuş usuly bilen taryhyna (senesine) başlanymda synyk köňlüme bu beýtler geldi.

Beýt¹

Zamana jepasyndan eý, nik bagt,
Başymda ýok erdi gamy täji-tagt.

Köňülden baş urdy howa-ýu höwes,
Bu dem, kim, ganymat erer bu nepes.

Diýdim: «Eýläýin bir niçe güfti güý,
Ki, halk içre bolgan maňa erdi hüý».

Bu nusgany tertip kyldym rowan,
Açyldy ýüzüme futuhy jahan.

Töwejjühni kyldym ise bar oňa,
Rakam eýledim at «Gülzar» oňa.

Çün edildi bu nusgaýy namdar,
Maňa öwlüýä hümmeti boldy ýar.

Şurug etgen eýýamda gys idi,
Ki ömrüm hem altmyşga ýetmiş idi.

Nebi hijretinden köňül erdi riş,
Bolup erdi dokuz ýüz-u kyrk baş².

Haýat ötdi kylmadym hiç bendelik,
Çeker men bu pikirde şermendelik.

¹ Şygyr «Beýt» diýlip berilse-de mesnewi görnüşinde ýazylypdyr.

² Milady ýyl hasaby boýunça 1537-1538-nji ýyllara gabat gelýär.

Bu jany kylar demde tenden jyda,
Ylahy, kyl ol demde iman ata.

Wagyz

Dünýäge wepa ýok, ömre baka ýok, ömrüň owwaly jahyllyk, ortasy melamat we ahyry bolsa, puşmandyr. Dünýäge tekge berip, daýanyp, oňa ygtymat (ynam) etme, ömrüňe ynanyyp, köňlüňi şat etme.

Nazm

Bu ömrüň bile bolma dünýäge şat,
Bakasyz, wepasyz biygtymat.

Köňül tapmady bir dem ondan huzur,
Kişi görmedi hergiz ondan myrat.

Dünýäde hiç kim huzur ilen duran imes,
We gam-u enduhsyz bir nepes urgan imes.

Durmak islänler ajal elinden galan däldirler. Uzyn (üznüksiz) arzuw bilen çydam (sabyr) edenleriň işleri tamam gowşaklykdyr we keltelikdir.

Beýt

Jahan bir köne zalydyr ki her dem özüni zib eýlär,
Oşol zib bile älem ählini her dem ferib eýlär.

Birewge menzil-u mäwa berip, ähli watan eýlär,
Ýene eýlär jela, ol ýerden-u ahyr garyp eýlär.

Birewiň köňlüni eşret ýüziden şadyman eýlär,
Ýene ýüz dürli oňa mähnet-u gamy nesip eýlär.

Birewge ýary gamhor olar-u eýlär muhabbetler,
Ýene bir näçe günden soň özün oňa rakyp eýlär.

Wepadan Hojanyň köňlüne bir harpy rakam çekmez,
Jepa-ýu gussa-ýu enduh, gamlary nesip eýlär.

Hekaýat

Şeýle hekaýat edýärler:

Bir gün bir kişi köp zowk we şowk bilen «kah-kah» edip gülüp durdy. Bir sahyphal derwüş onuň ýanyna gelip ýetdi we aýtdy:

- Eý, ga:pyl! Ne jähtden munuň ýaly gülýärsiň?! Meger sen gördäki perişdelere jogap beripsiň ýa-da syrat köprüsinden ötüpsiň, ýa-da mizanda edep amallaryňy çekipdirler?! Köňlün bu işlerden hatyrjem bolup, munuň ýaly gülýänmi?!

Şonda ol kişä bu sözler ajap täsir etdi we zar-zar aglady. Ol derwüşiniň aýaklaryna ýykylyp, toba etdi. Nyýazmentlik bilen hezreti Allatagalanyň bendeligine meşgul boldy. Ahyrynda welilik mertebesine ýetip, Allatagalanyň welileriniň tagtyna mynasyp boldy.

Mesnewi

Bu dünýä damy enduh-u beladyr,
Onuň damyna barça mübteladyr.

Onuň zowkuna her dem bolma magrur,
Onuň şowky bilen hem bolma mesrur.

Men onuň bu belasyny bilip jezm,
Bu nusga tertibine eýledim azm.

Kim, aýdaý din üçin pend-u nesihat,
Bu dem, kim, bardyr pursat ganymat.

Bu «Gülzar» onuň adyna sezadyr,
Kim, ady dehr era Küsten Garadyr.

Çün onuň hümmeti boldy maňa ýar,
Onuň üçin sapa tapdy bu «Gülzar».

Ylahy dehr era bolsun aman ol,
Jahan içinde bolsun kamran ol.

Nesip etgil oňa adyl ile ynsap,
Ki köpdür onda yhsan bile ynsap.

Wagyzy

Älemiň biwepalygy we ömrüň bibakylygy ylymdarlara (akyldarlara) mälimdir we äşgärdir. Onuň üçin akyldarlar oňa köňül bermän eziz ömrüniň hasylyny we ajap wagtlaryny hezreti älemiň Terbiýeçisiniň muhabbetine sarp edýärler. Onsoň belent mertebelere we derejelere mynasyp bolup, wysal tagtynda kämil jemalyň görnüşi bilen başy belent bolýarlar. Soň ýatlarlary ýaly, her kişi öz halyna muwapyk we öz mejalyna laýyk bu älemde bir nyşana goýup barýandyrlar.

Mesnewi

Bu älemden wepaýy görmedim hiç,
Dirilikden sapaýy görmedim hiç.

Çü panydyr bu gerduny müdewwer,
Ki bolgusydyr ahyr älem ebter.

Bu dem bar durar ömrümde baky,
Bolaý diýdim bu bezm ähline saky.

Kylyp tertip, bir näçe hekaýat,
Hekaýat ählinden eýläp rowaýat.

Weger ýagşy-ýaman hem bolsa bary,
Ki bizden soňra bolgaý ýadygäri.

Hekaýat

Gürrüñçiler şeýle diýipdirler:

Hezreti Allatagala bir sähra ýaradypdyr. Onuň ululygy bu dünýä ýedi barabar gelýär. Onda bitýän ot-çöpler örän uly we köp eken. Şeýle-de, Haktagala ol sährada bir ulag (haýwan) ýaradypdyr. Ol örän çäksiz uly we kuwwatly eken. Her haçan ol sähranyň otuny otlasa, onuň dört ülüşinden üçüsini otlap, onuň bir ülüşi galýardy. Ondan soň ýatyp uklaýardy. Ukysyndaka¹ pikir edip, gaýgy-gam we gussa iýip, «Men bir otlanymda bu sähranyň üç üleş otuny iýdim. Indi tursam näme iýerkäm?! Açlykdan meniň halym näme bolarka» diýip, gorky

¹ Bu ýerde «oýaly-ukuly halda» diýen manyda gelýär.

we alada edýärdi. Bu pikir bilen şeýle bir gam-gussa iýýärdi welin, diňe süňk we deri bolup galýardy. Haçanda, ýerinden turup garasa, şol otlar ýerlerinde öňküden hem köpräk we ýagşyrak otlaryň ösüp durandygyny görýärdi.

Kytga

Berdiler ähli hakykat uşbu manydan habar,
Kim erer sähra-wujudyň, ol eşek-nebsi dünýä.

Ýetirer takdyr ile her günde Razyk ryzkyňy,
Ýene aýdar sen ki «Ýa, Reb, taňlaky ryzkym hany.

Kyl töwekgel Taňryga-ýu bolma bu gamdan heläk,
Ýogsa bu gamdan salar mähnet era şeýtan seni.

Wagyz

Hezreti Allatagalanyň soltanlyk tagtyna mynasyp eden her bir bendesi sagadatlydyr, bagtyýardyr. Ol bagtyýar patyşaha öz pikiri we akyly bilen göz ýetirip, bu döwleti we ýardamy oňa kimiň bagyş we enaýat edendigini bilmegi wajypdyr we zerurdyr. Ol döwletiň şükürini edip, şol Bagyşlaýjynyň hyzmatyna we tagat-ybadatyna ak ýürek we yhlas bilen meşgul bolmalydyr. Şol döwleti we goldawy beren hezreti Perwerdigär onuň döwletini gün-günden zyýada eder ýaly pukalaryň, misginleriň, binowalaryň we mätäçleriň hallaryndan habardar bolup, olara mähirli we mylakatly garap, mähremlik derejesinde bolmalydyr.

Hezreti Möwlana Ýakup Çarhy (Allatagala oňa rehmet etsin) şeýle diýipdir:

Bir gün hezreti Resul sallallahy alayhy wesellem mejlisde Mekgäniñ ulularyna we baýlaryna ýol görkezýärdi. Şol wagt Abdylla ibn Mektum atly bir kör derwüş geldi we aýtdy:

- Eý, Muhammet! (S.A.W.) Hezreti Allatagalanyň saňa öwreden ylmyndan maňa-da öwretgil.

Ol kör derwüş hezreti Resul sallallahy alayhy weselleminiň näme işe meşguldygyny bilmedi. Hezreti Resul sallallahy alayhy wesellem mübärek ýüzüni turşadyp, ondan sowdy. Ol kör derwüşe sahabalar habar berdiler. Kör derwüş şermende (masgara) boldy we mejlisdan çykdy. Şol bada Jebraýyl alayhyssalam geldi we hezreti Resul bilen ol oturan jemagatyň arasyna bir perde çekdi. Resul sallallahy alayhy wesellem olary görmedi. Ondan soň Jebraýyl alayhyssalam perdäni göterdi we bu aýaty okady: «Abasa we tewellä. En jäehul agmä»¹. Hezreti Resul alayhyssalam bu işiň ol kör derwüşden ýüz öwüreni üçin peýda bolandygyny bildi. Derrew böküp turup, ol kör derwüşiniň yzyndan baryp, ony tapyp, ötünç diledi we aýtdy:

- Tã sen dirikäň seniň iýjek-içjegiňi men bererin.

Heran haçan Resul alayhyssalam ol kör derwüşini göreninde «Onuň üçin Perwerdigärimiň maňa käýinç eden kişisi hoş bolsun» diýip, aýdýardy. Soň ýene-de «Heý bir hajatyň barmy, men ony berjaý edeýin» diýýärdi.

Beýt

Saýyldan öwürme ýüzüň dagy yhsan kyl,
Derdine tebipler kibi derman kyl.

¹ Gurhanyň 80-nji süresiniň 1-nji we 2-nji aýatlary: «Ol özüniň ýanyna gözi kör kişiniň geleni üçin gaş çytdy we ýüz dönderdi».

Älem era her ne müşgil düşse oňa,
Lutf eýle müşgil işlerin asan kыл.

Haçanda bir kör derwüş üçin Allatagala öz habybına (dostuna) käýinç edýän bolsa, zamana patyşalary eger pukara we misginler tarapa enaýat gözi bilen bakmasalar, olaryň ah-wallary neneňsi bolar?! Din patyşalaryna tamam wagtlaryny we ömürlerini garyplaryň we ejizleriň kipaýaty üçin sarp etmekleri hem-de hezreti Allatagalanyň käýinjinden we ýüzlenişinden pikir edip durmaklary wajypdyr we zerurdyr.

Gazal

Terehhum ýüziden dermandeleriň könlüni şat et,
Täämmul eýle-ýu dermandeligiň göwünden ýat et.

Dilär sen, görmegeý sen dertmentlik mähnetin hergiz,
Şikeste natuwanlaryň bozuk köňlüni abat et.

Köňülniň lowhundan zulum-sütem nagşyny hek eýläp,
Talattuf ýolydan adyl sen, wepa tarhyny binýat et.

Jepa, mähnet-u jebr-u tazallum adatyn goýgul,
Özüňi lutf-u yhsan-u kerem töwrüne mugtat et.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle diýýärler:

Agalary görüplik sebäbinden Ýusup alaýhyssalamy guýa taşlaýan wagtlarynda, ol agalarynyň eteklerinden ýapyşyp, ahyzar edip, aglap:

– «Eger men nadanlyk ýüzünden keltelik (günä) eden bolsam, meni bagyşlaň. Men kiçi, sizler bolsa menden ulusyňyz. Meniň nadanlygyma görä bolmaň» – diýýärdi. Emma bu söz we ahy-nala agalaryna asla täsir etmedi. Ony guýa taşladylar. Şonda hezreti Allatagala Jebraýyl alaýhyssalamy iberdi. Ol guýynyň ortasynda degirmen daşy dek bir daşy getirip goýdy we Ýusup alaýhyssalamy ol daşyň üstünde oturtdy. Ondan soň hezreti Allatagala oňa enaýat gözi bilen nazar edip, ol guýudan çykardy we ony Müsürde patyşa etdi. Ahyry şol guýa taşlan agalary baryp, Müsürde oňa mätäç bolup, onuň ýagşylygyndan haýyrlandylar.

Nazm

Hudaý saýa salyp, her kişä bolsa pena,
Egerçe çahda hem bolsa, oňa berer jah.

Salar talattuf ile kişini sagadata,
Niçe zalalat ile bolsa garky bahry günä.

Kerem gözi bilen öz bendesine salsa nazar,
Niçe ki çahda hem bolsa, ony eýlär şa.

Ýusup alaýhyssalamyň agalarynyň «Ýusup alaýhyssalamy dünýäden ýok etsek, atalarymyzyň gaşynda kabul edilip, onuň ornunda ýer tutarys» diýen islegleri bardy.

Rubagy

Dary suwy bezm içinde mül bolmaz,
Her şora nahal kabyly gül bolmaz.

Müň ýyl eger pyrag ile tutsa makam,
Hergiz çemen içre zag bilbil bolmaz.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Isgender Zülkarneýn Zulmata girende bir ýerde atlarynyň aýaklaryna daşlar degip başlady. Kābir kişiler ony «Bu neneňsi daşka» diýip, atlaryndan düşüp, ol daşlardan alyp, goltuklaryna saldylar. Kābirleri ol daşlara üns bermediler. Aýdyşlaryna görä ol daşlaryň barysy jöwher eken. Alanlar hem puşman etdiler, almadyklar hem puşman etdiler. Almadyklar «Örän ajap ýalňyşdyk. Bu jöwherlerden almadyk we mahrum galdyk» diýdiler. Alanlar «Nāme üçin az aldyk?! Kāşgā, köprāk alan bolsadyk» diýdiler.

Kytga

Almaganlar diýdiler: «Bizge ne boldy bu zaman,
Kim, olar aldylar-u biz bu dem olduk mahrum».

Köp puşeyman iýdiler onda hem algan kişiler,
«Kāş, köp almak üçin kylgaý idik onda hüjüm».

Niçe, kim, ýygsa kişi dünýäde jemgyýeti mal,
Bu jahan malyna doýmaklyk imesdir mālīm.

Başga kytga

Bu jahan malyna älemde kişi doýgan imes,
Niçe, kim, bolsa gana birle jahanda meşhur.

Aldy älemi jahangir-u şahynşahlar köp,
Leýk ölmek gamyndan kylmadylar hiç huzur.

«Şalar hyýly kaýan bardy» Diýiban ne soraýyn,
Bu ki menden sora sen, gözüňi aç göri gör.

Bardylar barça gubur ähline hemra bolup,
Dembe dem biz, dagy sen, bolgusymyz ähli gubur.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat edýärler:

Isgender Zülkarneýin tamam älemi tabyn edip, golastyna girizenden soňra Aristatalis hekime garap:

- Bu älemi hut tamam ýeýeledim. Emma bu älem meniň hümmetimiň - isleg-başarnygymyň önünde örän pes ýer bolup görüňär. Bu hut sähel ýer eken - diýýär. Şonda hekim oňa garap:

- Dogry aýdýarsyň! Sendäki bar bolan hümmetiň önünde bu älem säheldir. Emma, dünýäde şeýle ýaşagyl, ýagny munuň serişdesi bilen ahyreti hem algaý sen. Meger ol älem seniň nazaryň we hümmetiň önünde köp görüner - diýip jogap berýär.

Şondan soň ol adyllyk, ynsap we ýagşy ýaşaaýyş ýoluny gün-günden zyýada etdi. Şeýlelikde, dünýäde we ahyretde ýagşy atly boldy.

Kytga

Ol jahany mehri älem tab dek kylgyl hyýal,
Bu jahan onuň gaşynda zerredir bimyardar.

Onda, kim, hurşydy älem tab salsa pertowyn,
Bolsa ýüz müň zerre onda bir zaman tutmaz karar.

Zerräge salma nazar hurşyt ile bol hemneşin,
Tä saňa bolgaý oşol hurşydy älem ýary gar.

Zerre dekge kaýd olmaklyk, taryky akyl imes,
Akyl oldur, ol jahan yşkyda bolgaý namdar.

Hekaýat

Gürrüñçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Bir gün bir ýylan gelip, hezreti Murtuza Alynyň gulagyna birnäçe söz aýtdy we gitdi. Eshaplar:

– Bu ýylan size ne söz diýdi - diýip soradylar. Hezreti Murtuza Aly aýtdy:

– Bu ýylan bizden üç sany söz sorady. Ol «Biz jyn taýpasyndan bolarys. Eger bu üç söze jogap aýdyp bilseň, biz iman getireris» diýdi. Ilki «Ýerde şondan köp zat bolmadyk iň köprük zat näme?!». Soňra – «Asmanda şondan köp zat bolmadyk iň köprük zat näme?!». Ýene-de – «Ahyretde şondan köp zat bolmadyk iň köprük zat näme?!» diýip sorady. Men «Dünýäde gaflatdan köprük zat ýokdur, asmanda perişdeleriň tesbyhyndan köprük zat ýokdur, ahyretde bolsa, puşmandan başga köprük zat ýokdur» diýip jogap berdim. Ol ýylan bu jogaby eşidenden, yslamy kabul etdi.

Nazm

Eý, ki gaflat bile tutar sen jam,
Ötdi bu gaflat ile ömür tamam.

Ömürniň ýagşysy ötüp gitdi,
Ömür ötdi dagy ajal ýetdi.

Gaflat ukysyndan gözüňi aç,
Tagat ile günälerden gaç.

Bendelikde melek sypat bolgul,
Fulki yzzat üzre oturgyl.

Kylgyl yhlas birle tagatlar,
Ýogsa, iýgiň durar nedamatlar.

Goýma dünýä ymaratyna köňül,
Ahyretiň ymaraty bile bol.

Ger ymarat kylara bolsa höwes,
Gabyr öýün ymarat eýle-ýu bes.

Gabyr bolgusydyr öýüň ahyr,
Gözüň aç dagy, gör ony häzir.

Ol öý içre özüňe ýar iste,
Ýary gamhory paýdar iste.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Nowşirwan Adyl bir belent eýwan bina etdi. Oňa «Taky Kesra» diýip, at goýupdy. Ol eýwanyň önünde bir garry aýalyň öýi bardy. Şeýle-de birnäçe sygry bardy. Ol sygyrlaryň güzeri bu eýwanyň önündedi. Ol güzere mermer daşy bilen düşek

düşedi, [güzer] kâmillik tapyp, bezelipdi. Ol garry aýalyň sygyrlary her gün ol mermer düşegiň üstünden ötüp, tezekleýärdiler. Emma bu iş Nowşirwana ýaman görünmeýärdi. Gaýta her gün hyzmatkärlerine buýruk berýärdi. Olar ol mermer düşegi arassalap ýuwýardylar. Ol baş-altý ýyl bu görnüşde sabyr we çydam etdi. Ondan soň ol garry aýalyň özi ynsaba gelip:

- Eý, Nowşirwan! Seniň eýwanyň mermer düşeginiň üstünden her günde sygyrlarymy ötürip, bu gabahat işi edip, bu kyýamaty seniň başyňa salmaga mende ne het, ne takat we ne kuwwat bardyr. Meniň arzym-niýetim seniň adalatyňy synamakdady. Indi maňa mälim boldy. Seniň zatyňdadurkuňda kâmil adalat we ynsançylyk ýüze çykyp duran eken. Indi has mynasyby şudur. Maňa özge ýerden ýurt we menzil belläp bergin. Men ol ýere baryp, seniň dogaýy döwletiňe meşgul bolaýyn - diýipdir.

Ondan soň Nowşirwan oňa özge ýerde menzil we mekan taýynlady. Ol aýal şol ýere göçüp bardy.

Kytga

Raýata soltan erer, pasban,
Raýat erer koý, soltan çopan.

Çopan bolmasa koýdan bahabar,
Böriden ýeter her dem oňa zerer.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Nowşirwan bir gije bir haýbatly waka [düş] gördi. Örän gorkudyr howp bilen gorkup [tisginip] oýandy. Ol wakanyň

haýbatdyr gorkusyndan gören düýşüni hem unutdy. Ol öz zamanyndaky hekimleri (danalary) çagyryp:

- Men bir gorkunç düýş gördüm. Onuň gorkusyndan düýşümdäki şol gören wakamyň hem näme wakadygyny unutdym. Indi siz pikir edip, meniň gören düýşümi biliň we tagbyryny we ýorgudyny hem aýdyň - diýdi.

Nazm

Hükema diýdiler: «Eý, patyşahy aly şan,
Bize ol wakygany kylsaň idi şerhi-beýan,

Biz ony hikmet ilen eýlegeý erdik tagbyr,
Her ne hikmet ýüziden bizge bolup erdi aýan.

Biz ki bilmezmiz oşol wakygadan hiç [bir] habar,
Saňa ne nowg jogap aýdalyň eý, şahy jahan.

Nowşirwan aýtdy:

- Bu jogaby kabul etmez men. Düýşümdäki wakany hem aýdarsyňyz, onuň tagbyryny hem edersiňiz.

Akyldarlar ol işden ejiz geldiler. Ol zamanda Satyh Kähin diýen bir hekim bar eken. Onuň bedeninde başyndan özge ýerinde süýegi (sünki) ýok eken. Tamam bedeni bir sanaja meňzeýär eken. Oňa şeýle bir hereketler berýän ekenler welin, onuň bedenine sanaç dek ýel dolýarmyşyn. Ondan soň ol hekaýat edip başlaýarmyşyn. Bedeninde ýel tükenenden, ýene-de hereket berýän ekenler. Sanaç dek ýel dolandan ýene-de hekaýata başlaýarmyşyn. Ol örän dana we bilimli hekim bolanmyşyn. Emma bu hekimler bilen onuň arasynda örän köp ýollar bar ekenmiş. Agyz birläp, oňa kişi iberip:

- Biziň başymyza şunuň ýaly müşgil iş düşdi. Eger bu müşgil işi sen çözmeseň, biz heläk bolarys - diýip, ählisi haýys etdiler. Ol çapar Satyh diýen hekimiň gaşyna baryp, hekimleriň haýyşlaryny oňa ýetirdi. Şonda Satyh:

- Nowşirwan ol düşşi haýsy gije we haýsy wagtda görüpdir - diýip sorady. Çapar şol gijäni, şol wagty we zamany aýtdy. Şonda ol özüne mälüm bolan hikmet ylmy bilen onuň düşşüniň tagbyryny bildi we ol çapara ýüzlenip:

- Baryp, Nowşirwana «Şeýle düş görüpsiň. Sen tagtyň üstünde ýatanyňda araplar düýelerine münüp, haýbat we dabara bilen seniň köşgüňe giripdirler. Şeýle-de seniň bargähiňden on dört küňre ýykylypdyr. Sen şeýle düş görüpsiň. Bu wakanyň ýorgudy şudur. Döwlet seniň hanadanyňdan (neberäňden) arap hanadanyna geçer. «Ahyrzamanyň pygamberi Muhammet sallallahy alayhy wesellem peýda bolar» diýip eşidipdiňiz. Ol şu günlerde dogulsa gerek. Zynhar oňa iman getirgil. Bolmasa, puşman iýersiň» diýip, aýtgyl. Soňra ýene-de «Meniň hem ahyr ömrümdir. Bu sagat keselländirin. Bu keselden maňa gutulma ýokdur. Bolmasa özüm baryp aýdardym» - diýip, ol çapary yzyna ugratdy.

Şondan soň özi hem öldi. Ol çapar gelip, Nowşirwana bu wakany aýtdy. Şonda gören düşşüniň Satyhyň aýdyşy ýaly bolandygy ýadyna düşdi. Emma «Döwlet seniň hanadanyňdan arap hanadanyna geçer» diýenine örän närahatlandy. Ondan soň çapar aýtdy:

- Satyh ýene-de bir söz aýtdy. Ol «Takdan (eýwandan) ýykylan on dört küňräniň tagbyry şudur. Senden soň seniň on dört sany perzendiň patyşalyk eder. Ondan soň döwletiň arap hanadanyna geçer» diýdi.

Nowşirwan ýene-de hoşal bolup:

- Meniň perzentlerimden on dört kişi patyşalyk edýän bolsa, oňa çenli örän köp wagt bar - diýdi.

Şeýle-de hezreti Resul sallallahy alayhy wesellemiň dogluşyndan hem gürrüň aýtdy.

Beýt

Nebi kyldy erse jahanda zuhur,
Rowan ýetdi «Taky Kesraňa» ondan kusur.

Oşol günde, kim, dogdy Haýryl Beşer,
Bary halk oşol günde tapdy habar.

Ki kyldy töwellüt nebiýil werä,
Şafygul ümem, hatymy enbiýa.

Nübüwwet çyragyn kylyp röwşen ol,
Jahan mülküni eýledi gülşen ol.

Ylahy onuň şyfkatyn eý, habyp,
Günäkär ymmatyna kylgyl nesip.

Nazm

Her kişi, kim, bolgusydyr halky älem serweri,
Bişek onuň Ahmedî Mursal erer pygamberi.

Kimge, kim, rehber şafygyl müznebin bolsa, ýakyn
Bolgusydyr ol kişi arşyň sagadat ahtary.

Sydk birlen, kim, ki ol işikde goýsa başyny,
Serefrazy dehr olar, kim, ol kişi din rahberi.

Kimge, kim, düşse onuň aý dek ýüzüniň pertowy,
Bolgusydyr ýüzi onuň misli mahy enweri.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Isgender Zülkarneýin bir welaýata ýeteninde:

– Bu welaýatyň häkimini alyp geliň. Bu welaýaty oňa berip, ony terbiýeläýin - diýdi. Ol welaýatyň halaýygy:

- Bu welaýatyň bir şazadasy bardyr. Emma ol bir perişan diwanadyr. Ol görüstanyň arasynda mekan tutup ýörendir. Halk bilen asla gatnaşygy ýokdur - diýip aýtdylar.

Şonda Isgender aýtdy:

- Şol diwanyny meniň ýanyma alyp geliň!

Baryp diwanany çagyrdylar. Şonda diwana aýtdy:

Kytga

Mende ýokdur patyşalyk arzuwy dehr era,
Ondan ötüp, Hak bilen meşgul men her subhy-şam.

Terk edip men masuwany, Taňry bilendir işim,
Zikri birlen men hemişe, pikri birlen men mydam.

Halky älemiň geler ýeri çü görüstan erer,
Onuň üçin künji görüstany eýläp men makam.

Ol diwananyň sözünü gelip, Isgendere aýtdylar.

Şonda Isgender:

– Sözläre goýman, baryp alyp geliň - diýip aýtdy. Bu gezek baranlarynda ol diwana iki sany öli kişiniň iki süňküni eline

alyp, Isgenderiň gaşyna geldi we Isgendere salam berdi. Soň ol ölüleriň süňklerini Isgenderiň gaşynda goýup:

- Bu süňkleriň birisi patyşanyň süňküdir, beýlekisi bolsa, gedaýyň süňküdir. Bulary parhlandyr. Bu süňkleriň haýsysy patyşanyň süňküdir we haýsysy gedaýyň süňküdir - diýdi.

Isgender aýtdy:

- Eý, biakyl! Sen niçik bu sözleri aýdýarsyň. Bu çüýrän süňkleri haýsy kişi parhlandyryp biler?!

Şonda ol diwana:

- Ölenden soňra şa bilen gedanyň hiç bir parhy ýokmuşyn. Bes, patyşalykdan myrat (isleg) nedir?! Patyşalykdan näme peýda bar?!

Nazm

Kişi, kim, ajal bahryna boldy gark,
Şa ilen gedaga ýok ol demde parh.

Haçan, kim, ýetişdi Hudadan kaza,
Deň erer oşol demde şahy-geda.

Isgender aýtdy:

- Saňa diwana diýýärler. Sen hut akyl kişi eken sen. Gel, bu ýurduň patyşalygyny kabul et. Saňa uly terbiýet edeýin.

Diwana:

- Meniň elimden patyşalyk gelmez - diýdi.

Isgender ýene-de tagalla baryny etdi. Onsoň diwana:

- Köp yhlaslar edýärsiň. Maňa dört sany zat bergil. Onsoň men patyşalygy kabul edeýin - diýdi. Isgender:

- Ol dört zady aýtgyl. Derrew olary saňa bereýin - diýdi. Diwana aýtdy:

- Onuň biri şudur. Maňa bir dirilik bergil. Ýöne soňunda ölüm bolmasyn. Ýene-de biri maňa ýigitlik bergil. Ýöne soňunda garrylyk bolmasyn. Ýene-de biri maňa baýlyk bergil, ýöne soňunda pakyrylyk bolmasyn. Ýene-de biri bolsa, maňa şadymanlyk bergil, ýöne soňunda gam bolmasyn.

Muny eşiden Isgender aýtdy:

- Eý, diwana! Bu dört närsäni men berip bilmeýärin. Ony Haktagalanyň özi berer. Bulary ondan dilegil.

Diwana aýtdy:

- Eger Haktagala berýän bolsa, sen näme diýip, ara girip ýörsüň?» Meni Haktagala bilen goý. Sen aradan aýrylygyl.

Ondan soň Isgender jogap tapmady.

Beýt

Halky älemden towakga kylmagyl eý, käni jud,
Kim, kişi görgeň imes dehr ähliden hergiz myrat.

Her nepes bolgul Huda birlen makamy kurbda,
Kim, diri sen hem gany, hem hatyryňdyr onda şat.

Ömri jawyt, ýigitlik Taňrynyň kurby erer,
Kurb hasyl kyl ki bolar her işiň ondan güşat.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Bir jemagat halaýyk bir gämä münüp, derýa (deňze) giripdiler. Birden garşydan bir ýel peýda boldy we ol gämini derýa gark etdi. Bir kişi bir tagta ýapyşyp, bir gyra çykdy we gark bolmakdan halas boldy. Ondan soň ol kişi «Özümi bir abadanlyga (ýaşayyş bar ýere) ýetireýin» diýip, hereket edip

barýardy. Birden uzakdan bir şäheriň garasy görüňdi Ol şäher tarapa ýüzlendi. Şonda görse, ol şäherde bar bolan halaýygyň barçasý özüne garşy çykyp geldiler. Ol kişini eltip, hammama girizdiler. Patyşalyk lybaslar geýdirip, ata mündürüp, sag-solundan begler we döwlet sütünleri görnüş etdiler. Soň ony eltip, tagzym we hormat bilen tagtyň üstünde oturdylar.

Nazm

Ol kişige düşdi Hak nazary,
Her işi fath olup, tapar nusrat.

Kimge, kim, Taňrynyň enaýaty bar,
Daş içinden çykyp, geler döwlet.

Ol ki ýok Hakdan oňa lutf-u kerem,
Bolar onuň bary [hem] işi mähnet.

Kytga

Her kimge ki Hak bergisidir yzzat-u hormat,
Bişek açylar döwlet işigi oňa nägäh.

Tapgysy durar dünýä-ýu ukbada myradyn,
Her kimde ki bar nala bilen ahy sähergäh.

Şeýlelikde, patyşalyk lybaslar geýdirip, patyşalyk nygmatlar getirip, saçaklar ýazdylar. Ondan soň begler we döwlet emeldarlary haremhana tarapa yşarat etdiler. Ol kişi tagtdan düşüp, haremhana ýüzlendi. Ony sahypjemal (görekli) gyzlar garşylap, hormat we tagzym bilen eltip, ony güneş deýin

gül ýüzli näzeniniň gaşynda oturtdylar. Ol näzenin hem kämil ynsanlyk hulky we mylaýymlyk bilen goşulyşdy.

Nazm

Ger ýar bolup talygy bagt olsa medetkär,
Gülroý hemaguş, peri çehre bolar ýar.

Bag içre bolar gunça dahanlar bile hemdem,
Ryzwan kibi açylar onuň ýüzige gülzar.

Bidagdaga hasyl bolar oňa bary maksut,
Bigüft-u şenewed olar onuň her işi taýýar.

Gepiň keltesi, ol bu gije şol haremhanada boldy. Ertesi diwanhana çykdy. Emirler we döwlet sütünleri dessur bilen görnüşe gelip, hyzmatkärlik edeplerini berjaý etdiler. Bu gün ýene bir haremhana yşarat etdiler. Bu haremhana girenden öňki sahypjemal gyzlardan ýagşyrak, gözelräk we owadanrak gyzlar garşy gelip, hezzet we hormat bilen ýene bir gül ýüzlüniň gaşyna eltip oturtdylar.

Nazm

Her dem bu çemende açylar bir güli ragna,
Her köşede ýüz nāz kylar läle-ýu hamra.

Her lahza kylar bilbili hoşgöý nowalar,
Her dem açylar gunça kibi toty göýä.

Bu gije hem bu haremhanada rahatlyk we aýşy-eşret bilen dynç almaga meşgul boldy. Gepiň keltesi daňdan ýene-de

dessur bilen diwana çykdy. Ýene-de şol kada we kanun bilen emirler we döwlet sütünleri hyzmatkärlik ýörelgelerini berjaý edip, ýene bir haremhana yşarat etdiler. Onda hem ýüz dürli gözellik we zynat bilen bezelen gül keşpli we anbar saçly gözeller garşylap, eltip bir gül ýüzlüniň gaşynda oturtdylar. Onda hem arkaýynlyk bilen dynç alyp, aýşy-eşreti berjaý etdi. Gepiň keltesi, ondan soň ony dördünji haremhana tarap yşarat etdiler. Baryp görse, bir hüýr keşpli, perişde suratly, gözeli, bagtyýar täleýli, başy dik näzenin gözelli tagtynda näzli serwi dek bolup oturan eken. Onuň bilen garyşyp, gujagyna dolanda, onuň söhbeti oňa örän hoş geldi. Onsoň ondan söz sorap aýtdy:

- Eý, göwün awlaýjy eziz ýar! Eý, taýsyz näzenin! Men bir pakyr kişidim. Öz hajatym üçin bir jemagat halaýyk bilen bir gämä münüp, sapar etmegi ygtyýar edipdim. Birden garşydaş ýeller [öwsüp] gämini gark etdi. Ol jemagat halkyň barçasý heläk boldular. Men salamat gutulyp, bu diýara düşdüm. Eýse bu hili döwlet maňa miýesser boldy. Munuň niçik ýagdaýdygyny hiç bilmez men. Bu müşgil işi maňa çözüp bergil.

Ol periýüz şeýle jogap berdi:

- Bu halaýygyň dessury şudur. Her ýylda seniň ýaly bir garyp we ýat kişini patyşa edýärler. Şol taryhy (senäni) ýazyp goýýarlar. Bir ýyl tamam bolanda, ol kişini gämä salýarlar. Bir ada bar. Ol kişini gämi bilen eltip, şol adada goýýarlar. Ýene-de gelip, şäherde bolan barça halaýyk şäherden çykýarlar. Ýene-de gözläp, her ýerde seniň ýaly bir garyby tapsalar getirerler. Ony hem ýene bir ýyla çenli patyşa ederler. Bularyň dessury her ýylda şeýledir.

Nazm

Ol ýary peri çehre ki kylgaç ony yzhar,
Açdy şükür agzyny, dagy eýledi güftar.

Diýdi ki: «Bu esrary sorduň ise menden,
Şerhi bile bu syrny beýan eýläýin eý, ýar.

Bu dehr arusy kibi her ýylda birew bil,
Waslymda birew şad-u pyrakymda birew zar.

Her ýylda birew bizge bolar dilberi janan,
Ýyl dolgaç oşol barar-u geler ýene dildar.

Niçe bu jepany çekeliň yşky halk gamyndan,
Barymyz bu jepa, derdi ki her ýylda giriftar.

Ondan soň ol kişi:

- Şu bir ýylda patyşa göteren şol kişisiniň aýdan her bir hökümüne ýerine ýetirýärlermi ýa-da ýok?! - diýip sorady. Ol gül ýüzli peri aýtdy:

- Ol patyşanyň aýdan her bir hökümüne tabyn bolup, ony kabul edýärler.

Bu sözi eşidenden soň daňdan diwanhana çykdy. Onsoň emirleri we döwlet sütünlerini çagyryp:

- Ol ýerde, ýagny her ýylda patyşalary eltip taşlaýan şol adaňyzda bir şäher bina eder men. Maslahat nedir?! - diýip, sala saldy.

Emirler:

- Höküm we ýarlyk siziňkidir. Herne höküm etseňiz biz taýýar - diýdiler. Ol patyşa höküm edip, ymaratçylar we ussalar iberip, ol adada bir gowy şäher bina etdirdi. Şeýle bir

yhlaslylyk we janypkeşlik görkezdiler welin, alty aýda ol şäheriň galasy, bazarlary we öýleri tamam taýýar boldy. Ondan soň derrew genji-hazynalary we haremhanadakylary yzly-yzyna ol şähere iberdi. Özi hem «Haçan ýyl tamam bolup, bu halk meni ol ada eltip taşlarkalar» diýip, üç aýa çenli garaşyp otyrды. Gepiň keltesi, ýyl tamam boldy. Eýse ol halaýyk öz dessurlary bilen ol kişini gämä mündürip, eltip şol ada taşladylar. Ol adam baryp bir göwün awlaýjy şähere baryp düşdi. Barça halaýyk garşy gelip, ýüz şowk we zowk bilen aýş-u parahat tagtynyň üstünde oturtдыlar. Ol entek dirikä şol gül ýüzli peri jemallylar bilen ömür ötürýärdi.

Nazm

Hakykat ähli, kim, çekdi bu älem içre mähneti,
Oşol mähnet bilen ahyr tapar jah ile döwleti.

«Bu döwlet gitmesin menden» diýgen akyl kişi bişek,
Besi, aly tutar ukba seranjamynda hümmeti.

Iberer özünden ileri ol älemge agmalyn,
Ganymat bilgen üçin uşbu ömri birle pursaty.

Barar ondan burun ukbaga agmaly, kim, eýlär -
Behişt içre makam-u menzil, bagty-sagadaty.

Bu älemden haçan, kim, rihlet eýlär ol niku hyslat,
Kylar ol bagty tagt üzre huzur ilen parahaty.

Allatagalanyň çyn bendeleriniň ýörelgesi şudur. Çünki, olar bu dünýäniň bibakadygyny we biwepadygyny ýagşy bilýärler. Şonuň üçin ýagşy amallar edip, özlerinden öň şol

mynasyp amallaryny ol äleme iberýärler. Ol amallar olardan öň baryp, olar üçin behiştde menzil we mekan serenjam edip, häzirläp goýýarlar. Şeýle-de ol mynasyp amallaryň bulardan öň baryp, köňli dilän menziline we mekanyny häzirläp goýýandygy ol adamlara mälimdir. Şonuň üçin olar «Ol menzimize baryp şatlyk we şadyýanlyk bilen bolmagymyza haçan wagt ýeter» diýip, köňülleri hatyrjem bolup, intizarda ýörerler. Ylahy Hudaýtagala ähli mömin - musulmana ol sagadaty (bagtyýarlygy) nesip etsin. Kabul et eý, älemleriň Eýesi.

Mynajat

Ylahy ahyret pikirini derdime tebip etgil,
Makam-u menzil-u dilhahy bize nesip etgil.

Şafygul müznebin diýerler Resul müjtebini, kim,
Jeza gününde ony lutf edip, bizge habyp etgil.

Hekaýat

Gürrüñçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Soltan Sanjar Merw şäherinde bir eýwan bina etdi. Örän beýik we göwne ýaramlydy. Emma oňa laýyk bir sütün gerek boldy. Agtarsalar-da hiç ýerden tapyлмаýardy. Ahyr «Bir garry aýalyň howlusynda bir agaç bar» diýip, yzlap tapdylar. Ol agaç ol eýwanyň sütünine laýyk we mynasypdy. Emma ol aýala her näçe agajyňy sat diýseler-de, ol satmady. Olar gelip:

- Bir garry aýalyň bir agajy bar eken. Ol agaç bu eýwana mynasypdyr. Emma hernäçe jan edip dilesek-de, ol aýal agajyny satmady - diýip, bu wakany soltana aýtdylar. Soltan:

- Hazynadan zerbap donlar getiriň - diýip buýurdy.

Derrew getirdiler. Şeýle-de bir tabaga hem ýarym ak, ýarym gyzyl ýarmak (pul) saldylar. Ondan soň soltan:

- Bu zer çekilen donlary ol garry aýala eltip geýdiriň we bu puly hem oňa beriň. Belki razy bolar - diýip höküm etdi. Döwlet sütünleri ol donlar bilen pullary alyp baryp, garry aýala berdiler. Şonda ol hatyn hoşal bolup aýtdy:

- Soltana gerek bolsa, agajy kesiş!

Kytga

Soltan ki adyl birle kylar halk era magaş,
Herne, kim, istese oňa hasyl bolar rowan.

Ger negadar jan dilese taryky husn bilen,
Filhal sarp ederler oňa halk negadar jan.

Her kim, ki bu sypat bile bolsa, jahan era,
Şeksiz onuň nisary erer jan ile jahan.

Gepiň keltesi, ol agajy kesdiler we şol eýwanda goýdular. Eýse örän gelşikli, gözel we mynasyp ýaraşdy. Ol agaç soltanyň mübärek hatyryna laýyk we kabul göründi. Onsoň:

- Bu agajy altyna gaplap, eýwany zer bilen bezäň - diýip aýtdy. Eýwan tamam bolandan soňra:

– Ähli halaýyk gelip, tomaşa etsinler. Goý, älem etraplaryna we welaýatlaryna meşhur etsinler - diýip höküm etdi. Älem halky barça ol eýwany tomaşa etmäge geldiler. Şonda ol garry aýal hem soltanyň beren zerli donlaryny geýip, ol eýwana girdi. Görse, ol agajy altyna çolapdyrlar. Ol aýal ol agajyň ýanyna geldi we

- Eý agaç, rastlygyňdan (gönüligiňden) özüňi hem altyna çoladyň, meni hem - diýdi.

Matlag

Eger «elip» dek rast bolsaň, bal içinde tut makam,
«Lam elip» dek egri bolsaň, bol bela birle mydam.

Kytga

Her kim, ki rastlygy kyldy şygar özüne,
Binýat ilen her işi boldy jahanda mäkäm.

Çün rastlyk her işde, tapgan üçin ulug gadar,
Alla ismi üzre boldy «elip» mukaddam.

«Elip» dek eger rast bolsaň mydam,
Saňa älem içre tapylmaz nazyr.

«Elip» bir-u Taňry dagy bir erer,
«Elip» dek bol, bol Huda birle bir.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat edýärler:

Eflatun hekim mün ýaşapdy. Emma ömründe hergiz lybas geýmeýärdi. Gys bolsa bir däri (derman) ýasap, bedenine sürtyärdi. Şonda tamam bedenine tüý çykýardy. Onuň dony, geýimi we örtügi şoldy. Ýaz bolanda ýene bir däri-derman ýasap bedenine sürtyärdi welin, tamam tüýleri dökülýärdi. Ýene-de ýaz hem gys lybas geýmezdi. Isgender Zülkarneýn onuň bilen döwürdeşdi. Hernäçe adam iberip çagyrtsa-da Eflatun gelip, Isgenderi görmezdi. Isgender ony görmegiň örän arzuwendady. Onsoň Isgender «Eger ol gelmese, men baryp,

ony göreýin» diýdi. Eflatun bu habary eşidenden derrew öz mekanyndan çykyp, bir meýdana geldi. Ol ýerde bir amal etdi welin, bu meýdanda doly çadyrlar, kepbeler, kümeler we patyşalyk çadyrlar peýda boldy. Onsoň özüniň oturan ak öýüne-bargähine şeýle bir bezeg we zynat berdi welin, onuň ýaly bezegi hiç bir jandar gören däldir. Isgender geldi. Eýse, bu ýokary hilli ordany şeýle dabaraly we haýbatly ýagdaýda görende geň galyp:

- Hakykat Eflatunyň tarapyndadyr. Ol şunuň ýaly belentligi we dabaralylygy bar bolany üçin meniň ýanyma gelmedi - diýdi.

Duşuşyp görüşenlerinden soň ýene-de bir amal etdi welin, şonuň ýaly belent we haýbatly ordadan nam-nyşan galmady. Isgender sorady:

- Bu belent derejeli orda bir pursatda ne ýere bardy?!

Eflatun:

- Bu dünýäniň belentligine we dabarasyna bakylyk bolmaz. Ol bir zaman bezeg we zynat bilen göze görüner, ýene bir zamandan bolsa, ýok bolup gider - diýip jogap berdi.

Bu ýagdaýdan Isgendere köp tejribeler mälüm boldy.

Kytga

Jahan besaty erer bir besaty mekri-hiýel,
Serap dek görüner dagy bolar nabut.

Binaýy soltanat-u hyşmat ile şöwketi jah,
Jahanda mähr-u wepa birle bolmady möwjut.

Wepa-ýu ýarlyk ähli zamanadan dileme,
Ki bar ýar-u wepadar hezreti Magbut.

Jahanda herne ki bardyr wujut ýokdur oňa,
Bu biwujuda eý ähli jud goýma wujut.

Hekaýat

Bir patyşa bardy. Ol gullary satyn alyp, terbiýeläp beg ederdi. Heran-haçan ýurduna duşmanlar çozup, hüjüm edenlerinde ol beg eden gullaryny goşunbaşy edip, köp goşun bilen duşmany dep etmek üçin onuň garşysyna iberýärdi. Söweş meýdanynda duşmanlar bilen ýüzbe-ýüz bolanlarynda heniz söweş we uruş başlanmazdan öň ol gullara howp we wehim galyp bolup, olar gaçýardylar. Şol sebäpli köp welaýatlary duşmanyň golastyna düşdi.

Kytga

Ger asalet ähline höküm eýlese soltany dehr,
Gaýrat ilen harp eýläp, tygyndan ganlar saçar.

Gula ger diýse ki, harp eýle jahan hyfzy üçin,
Bil ony takyk, kim, ur diýgeninde gul gaçar.

Asylly kylmaz hata,
Bedasyldan gelmez wepa.
Asylyň işi wepadyr,
Hindiniň işi jepa.

Kytga

Eger mis-magdan magdum hem bolsa älemden,
Keşefiň gabygyn hergiz diýanat ähli jam etmez.

Gara hindige näçe zibi-zynat kylsaň eý, gapyl,
Ýakyn bilgil ki hergiz hatyn ornunda makam etmez.

Eşek niçe ki tiz-u tünd bolsa, bu jahan içre,
Ony hajyň günü hiç kişi at dek yhtyram etmez.

Kytga

Her kişi bolsa onuň asyl ile binýadynda naks,
Niçe lutf etseň oňa mähremi dergäh olmaz.

Bahr üstünde hubap erçe nemaýan görüner,
Hergiz ol saýa üçin haýmaýy hargäh olmaz.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat edýärler:

Nowşirwan Adyl adalaty ýaýmak maslahaty üçin hekimleri
bilen beglerini jem edip:

- Raýatlar bilen neneňsi gatnaşyk etsek döwletimize
mynasyp bolar - diýip sorady. Begler:

- Eger uly patyşa bolaýyn diýseň nökere doly üns ber.
Leşgeriňi kuwwatlandyryp, duşman saňa, üstün bolmaz ýaly
raýatdan puly köp alyp nökeriňe bergil - diýip, jogap berdiler.

Buzurgmehr:

- Eý, begler! Sizler galat ýola düşüpsiňiz. Raýata zulum
edip, zat alsaňyz, onuň bilen nöker köp bolmaz. Sebäbi bir ýyl
zulum edersiňiz ýa iki ýyl zulum edersiňiz. Ondan soň raýat
ýurtdan gider. Welaýat ekin-dikinsiz galar. Onsoň size kim zat
berer we kimden zat alarsyňyz?!

Hekimler bilen begleriň arasynda dawa peýda boldy.
Şonda hekim aýtdy:

- Eý, Nowşirwan begleriňe höküm etgil. Goý, şikara çykyp, aw awlap, saňa tutan awlaryny getirsinler. Şeýle hem maňa-da höküm etgil. Men hem aw awlap getireýin. Ondan soň seredip görüň. Olar köp aw getirerlermiň ýa-da men.

Nowşirwan:

- Baryň, aw awlaň. Eliňize her näme düşse getirin - diýip, höküm etdi. Begler topar-topar bolup atlandylar. Olar bir günde köp aw awlap getirdiler. Ertesi ýene-de atlandylar. Emma düýnki gün hüjüm edendikleri sebäbinden awlar ürküp gidipdiler. Şonuň üçin bu gün hiç aw awlap bilmediler we näumyt bolup geldiler. Dana hekim bolsa, baryp duzak gurdy. Her günde şol bir dessurda aw getirýärdi. Hiç kemelmeýärdi. Ondan soň hekim aýtdy:

- Eger adyllyk etseň şu däne we duzak dek elmydama saňa pul geler durar we hazyna doly bolar. Eger şu begler ýaly zulüm etseň, bir günde tamam ili ürküzersiň. Onsoň hiç zat tapmarsyň.

Mesnewi

Raýaty tedbir ile ram kyl,
Adalat seririnde aram kyl.

Raýat ile adyl kylsaň magaş,
Kem olmaz saha suprasy içre aş.

Çykargyl raýatny gam çahydan,
Heder eýle mazlумыň ahydan.

Sütemkeş eger ah çekse säher,
Köýer ahynyň odundan bahr-u berr.

Işık ýapma mazlумыň ýüzüne,
Gözüň aç, gulak sal onuň sözüne.

Ki taňla Hudawendi köwni mekan,
Seni şamyly lutf kylgaý rowan.

Hekaýat

Bir patyşanyň bir iti bardy. Ol bu iti mydama işiginden urup kowýardy. Ol it gitmezdi. Bir gün ol patyşanyň gahar-gazaby joşup:

– Ol itiň bogazyndan asyp öldürin – diýip, höküm etdi. Höküm permany bilen iti eltip asdylar. Soň patyşanyň ýanyna baryp:

– Iti asdyk – diýip aýtdylar. Bir zamandan soň ýüp üzülip, it ýere düşüpdür. Ýene-de oňa jan giripdir. Ondan soň ol it ýene patyşanyň işiginde bosagasyny ýassanyp ýatypdyr. Ony görüp, patyşa haýran galyp we pikire çümüp durupdyr. Ol patyşanyň bir aty hem bar eken. Ol at iti görüp, onuň bilen sözleşip, pend-i-nesihat ýüzünden birnäçe sözler aýdypdyr.

Gazal

Ite bir at diýdi, kim, gahar ile eýläp haýbat,
«Görmedim dehrde seniň dek ýene bir bihümmet.

Boýnuňa ýüp salyban asdy seni ölsün diýip,
Ýene ne diýip, gele sen munda sen eý, biyzzat».

Itiň jogaby:

It diýdi: «Sözi diýdiň, indi jogabyňy eşit,
Ger saňa bar ise sözi eşiderge pursat.

Niçe ýyldyr ki ýatyp men bu işikde gyş-u ýaz,
Pasbanlyk kylyban sydk ile eýläp hyzmat.

Bu işikden gidibän özge ne ýerge baraýyn,
Ryzk ile ruzy üçin kaýda bolaý bihormat.

Saňa hörek üçin arpa bile bede berer,
Maňa bir gury süňkdir dagy ýüz mün minnet.

Arpaň-u bedän eger bir nepes olsa tähir,
Ýeri-gögi bir edip, kylar sen wahyşat.

Sen wepa deştinde ot otlamagan sen hergiz,
Hem wepa ähli bilen tutgan imes sen ülpet.

Şa maňa kylsa jepa, men kylaýyn oňa wepa,
Taňrydan şerm kylyp, eýlegeý ahyr şyfkat.

Hekaýat

Süleýman pygamber alaýhyssalama bir kişi içer ýaly aby haýat (dirilik suwuny) getiripdir. Süleýman pygamber alaýhys-salam ol dirilik suwuny içmek maslahaty üçin ähli halaýyklar bilen birlikde barça haýwanlary we guşlary hem ýygnady we olar bilen geňeş etmekçi boldy. Şonda Butimar diýen guş ol geňeşe gelmedi. Süleýman alaýhyssalam:

- Haýwanlaryň akyllryagy atdyr. Ony iberiň. Belki ol guşy çagyryp alyp geler - diýdi.

Aty iberdiler. Emma ol gelmedi. Ondan soň Süleýman alaýhyssalam aýtdy:

- Haýwanlaryň haparagy itdir. Şony iberiň. Belki alyp geler.

Iti iberdiler. Butimar it bilen goşulyp geldi. Süleýman alaýhyssalam aýtdy:

- Haýwanlaryň akyllragyny iberdim. Onuň bilen gelmediň. Haýwanlaryň haparagyny iberdim. Onuň sözünü diňläp, bile goşulyp geldiň. Munuň sebäbi näme?!

Butimar guş aýtdy:

- Eý, Resulalla! At wepa deştinde ot otları däl. It wepa dergähinden ýüz öwren we giden däl. Şonuň üçin itiň sözi bilen geldim.

Süleýman alaýhyssalam aýtdy:

- Bir içim dirilik suwuny getiripdirler. Ony «içeyin» diýýäris. Näme maslahat berýäris?!

Butimar aýtdy:

- Eý, Allatagalaryň resuly! Eger bu suw garyndaşlaryňa we nökler-esgerleriňe ýetjek bolsa, içseň bolardy. Eger ýalňyz içseň özüň ýalňyz galarsyň. Dostdur-dogalaryň we nökleriň barysy ýok bolar. Olardan aýrylyp galyp, seniň diriligiň ne bolar?!

Onda Süleýman alaýhyssalam:

- Seniň aýdan bu sözüňi hiç kim maňa aýtmady. Makul aýdýarsyň - diýdi we şol suwy içmedi.

Kytga

Dirilik ýar-u dildar ile hoşdur,
Diriligi näder sen, bolmasa ýar.

Öli sanynda gör, diýme diridir,
Kişi, kim, ýok oňa ýar-u wepadar.

Kişi ýalňyz jahanda bolmady şat,
Niçe, kim, bolsa älemde nemudar.

Diridir ol kişi hergiz [hiç] ölmez,
Huda ýady bile ger bolsa bidar.

Ylahy eýle, ýadyň birle meşgul,
Kim, oldur hem haýaty ýary gamhor.

Hekaýat

Bir kişi bir çymçyk guşy bir kapasa salyp saklaýardy. Bir gün ol çymçyk ol kişä garap:

- Sen meni kapasa salyp saklap ýörsüň. Meni saklanyňdan hiç bir peýda ýokdur. Eger meni azat etseň, saňa üç pendinesihat bereýin. Ondan saňa köp peýdalar bolar - diýdi.

Onda ol kişi aýtdy:

- Ol neneňsi nesihatdyr?! Aýt, onsoň seni goýbereýin.

Çymçyk aýtdy:

- Birinjisi şudur. Her bir zat hem bolsa, eliňden çyksa, onuň üçin gam ýýmegin. Şeýle-de, bihuda (bolmajak) sözleri asla kabul etmegin. Indi bolsa meni goýbergil. Ondan soň ýene bir pendimi aýdaýyn.

Çymçygy goýberdi. Ol uçup baryp, bir agajyň şahasyna gondy. Soň aýtdy:

- Ajap nadan we biakyl kişi eken sen. Meniň gursagymda ýigrimi mysгал lagl bardy. Ol lagl eliňden çykdy.

Bu sözi eşidende ol kişä örän teşwüş we tolgunma aralaşdy we puşman edip başlady. Muny gören çymçyk aýtdy:

- Men ýaňyja eliňden çykan zat üçin gam iýmegil. Bihuda-bolmajak sözi kabul etmegil diýip, nesihat bermänmidim. Men özüm häzirjek eliňden çykdy. Puşmandyr gynanç näme peýda berer. Meniň özüm ýigrimi mysгал ýokduryn. Ýigrimi mysгал lagl neneşilik bilen meniň gursagyma sygar. Indi maňa munuň ýaly ýagşylyk etdiň. Saňa ýene bir pendim şudur. Bu agajyň düýbünde bir legen teňňe bardyr. Ony algyl we harç etgil.

Ol kişi agajyň düýbünü gazdy. Görse bir legen teňňe çykdy. Ony alandan çymçyk uçup gitdi.

Nazm

Iki iş goýmaz beni Adamda dehr içre mejal,
Biri täessuf öten işe biri dagy emri muhal.

Adam erseň köp täessuf iýme öten iş üçin,
Diýmegil sözi muhal-u çekmegil ondan melal.

Hekaýat

Hezreti Murtuza Alyda (Allatagala ony sahawatlandyrsyn) «Bu dünýäni göreýin. Ol ne dürli görnüşdekä» diýen alada peýda boldy. Ol bu pikirdedi. Birden uzakdan bir aýal görüňdi. Ol nepis lybaslar geýip, sahypjemallyk (gözellik) şiwesi (näzirgemesi) bilen mahbuplarça jilweler kakýardy. Ol hezreti Murtuza Ala yşarat etdi. Hezreti Murtuza Aly ol tarapa ýüzlenenden, ol aýal hem aňyrrak gitdi. Hezreti Murtuza Aly hernäçe ol tarapa ýörese, ol has aňyrrak gidýärdi. Örän gaty hereket edip, ahyrynda zyndan ýetdi. Eýse ol aýal ýüzünü açdy. Hezreti Murtuza Aly görse, ol bet gepli, betşekil, betnazar, porsy agyz, gara ýüzli bir kempir eken. Şeýle-de bir

eli hyna bilen reňklenen we bir eli doly gan eken. Murtuza Aly sorady:

- Sen ne dürli zat sen?! Daşdan şeýle bir owadan, görkli we göwün awlaýjy göründiň. Ýakyn geleniňde welin, munuň ýaly bethaýbat we garaýüzli şeýle bir kabyh (erbet-hapa) görünyärsiň?!

Ol aýal aýtdy:

- Eý, emir! Dünýä diýýänleri mendirin. Uzakdan ilin gözüne şunuň ýaly ýagşy görüňäris. Ýakyn gelip, meni görenler we meni dilänler (höwes edýänler) puşmanda bolarlar.

Murtuza Aly sorady:

- Bir eliňde gan, beýleki eliňde hyna¹ bar. Ol näme üçin beýle?!

Ol aýal aýtdy:

- Günde bir elim bilen mün ýerde toý we baýramçylyk düşegini salýaryn. Beýleki bir elim bilen mün kişiniň ganyny dökyäris.

Kytga

Dünýäni diläp, kylma onuň sary töwejjüh,
Gerçe görüner gözüňe ol çäbüki ragna.

Zib eýläs özün ili ferib eýlemek üçin,
Ýok onda hakykat, oňa bes, kylma tomaşa.

Mekgaraýy aýýara pür mekiri hiýeldir,
Meýil etme onuň sary, dagy bakmagyl asla.

¹ Birnäçe halklarda, şol sanda käbir türkmen taýpalarynyň arasynda hem toýlarda, esasan hem gelin alma toýlarynda ellerine hyna çalmak däbi bar. Bu ýerde şol göz önünde tutulýar.

Ýagşy görüner gerçe lybas içinde ol şum,
Ýüzüne onuň bakma ki bar gende-ýu ryswa.

Ger saňa gerek ýar-u wepadary dil aram,
Ol hezreti Hakdyr dagy görüner tejella.

Bol walaýy ol nur-u oşol nura mähw ol,
Kim, asyl myrat ol durar hem maksady aksa.

Hekaýat

Şeýle hekaýat edýärler:

Hezreti Allatagalla Ýeri ýaratdy. Soň ony göterer ýaly bir uly sygyr ýaratdy. Ýene-de bir degirmen daşy dek örän uly daş ýaratdy. Ol daşy ol sygryň arkasynda goýdy. Şonuň ýaly uly daş ol sygryň boýny bilen biline çenli ýetdi. Ondan soň şeytan geldi. Şeytan ol sygra garap:

- Saňa munuň ýaly agyr ýüki tä kyýamata çenli arkaňda göterip durmaklygyň näme zerurlygy bar. Bir silkinseň bu agyr ýük arkaňdan ýere düşer hem-de sen bu agyr ýükden halas bolarsyň - diýdi.

Ol sygyr şeytanyň sözüne girip, dünýäni arkasyndan taşlamak hyýalyna girdi. Hezreti Allatagala bir çybyny iberdi. Ol çybyn gelip, sygryň burnuna girdi we bir gezek çakdy. Soň çykyp, sygryň önünde durdy. Onsoň sygyr birden ol çybyn ýene burnuna girip, çakmaz ýaly iki gözünü ol peşä dikip durdy. Sygyr ol çybyna üns berip duranlygy sebäbinden ýeri arkasyndan taşlamak hyýalyny unutdy.

Beýt

Uşbu älem kim, oňa bir peşe erer mydar,
Ne diýban oňa kylar sen, ygtymad-u ygtýbar.

Peşäni ondan uçdy tut, ýeri hem ondan düşdi tut,
Bolmagyl oňa giriftar-u özüňi [hiç] kylma zar.

Bu jahandan ýarlyk göz tutma, kim, mekgaradyr,
Hak bile bolgul, kim, oldur saňa ýar-u paýdar.

Hekaýat

Musa alaýhyssalam hezreti Allatagaladan sorady:

- Eý, bar Hudaýa! Sen heý bir uklaýarsyňmy?!

Derrew hezreti Allatagala Jebraýyl alaýhyssalamdan iki çüýşe iberip:

- Bu iki çüýşäni Musa alaýhyssalamyň eline bergil we zynhar bu çüýşeleri syndyrmagyl diýip aýtgyl - diýdi. Jebraýyl alaýhyssalam çüýşeleri alyp Musa alaýhyssalama getirdi we:

- Allatagala bu iki çüýşäni saňa iberdi we zynhar bulary syndyrmagyl diýip tabşyrdy - diýdi.

Musa alaýhyssalam ol çüýşeleri eline aldy. Eýse hezreti Allatagala «Bar Musany tutgul» diýip, ukyny iberdi. Uky gelip, Musa alaýhyssalamy tutdy. Onsoň Musa alaýhyssalam ýykyldy. Çüýşeler elinden gaçyp syndy. Ondan soň hezreti Allatagala sorady:

- Eý, Musa alaýhyssalam! Çüýşeleri ne üçin syndyrdyň?!

Musa alaýhyssalam:

- Eý, bar Hudaýa! Uky gelip, meni biygtyýar etdi. Men ýykyldym. Şonuň üçin çüýşeler syndy - diýdi.

Onda Haktagala aýtdy:

- Eý, Musa alaýhyssalam. Sen uklasaň iki çüýşäni hem saklap bilmeýärsiň. Eger men uklasam, on sekiz müň älemi kim saklar?!

Onda Musa alaýhyssalam aýdan sözüne toba etdi.

Nazm

Bidar bol, bidar bol, bidarlara ýar bol,
Hakdan ýeter paýz-u kerem, taýýar bol, taýýar bol.

Ukyga salma gözüňi, gaflata salma özüňi,
Mest olma gaflat hamryndan hüşýar bol, hüşýar bol.

Jan didesin sydk ile aç, pysk ählinden jan birle gaç,
Hyzmat kylarda Hak üçin jerrar bol, jerrar bol.

Sydk ähli birlen ýar bol, din hyýlyna dildar bol,
Küfr-u zalalat kowumyndan bizar bol, bizar bol.

Betgat öýüni Hoja dek, bozmak üçin bol ýekjäht,
Din öýüni düzmek üçin mygmar bol, mygmar bol.

Hekaýat

Şeýle hekaýat edýärler:

Isgender Zülkarneýn bir welaýata ýetdi. Görse süri-süri goýunlar gezip ýör, çopany ýok. Süri-süri düýeler gezip ýör, sarwany ýok. Süri-süri ýylkylar gezip ýör, ýylkyçysy ýok. Barça goýunlar, düýeler we ýylkylar biri-birlerinden kem ýa-da zyýat bolman barabardylar. Şeýle-de baglarynda miweler ýetişip bişipdir. Emma, bagbany ýok. Isgenderiň leşgerinden

bu maldyr miwelerden alyp iýen her bir kişi derrew hassa boldy. Isgender bu haly görenden:

- Hiç kimse bu mal we miwelere zyýan ýetirmesin – diýip, höküm etdi. Soň:

- Baryp görgül. Bu welaýatyň içinde hal (ýagdaý) neneňsikä – diýip, bir kişini bu welaýata iberdi. Ol kişi bardy. Görse, bazary bezegli we düzüw eken. Dükánlar her hili zatlardan doly eken. Emma, satyjylar we dükançylar ýok eken. Köp hereket edip, bir kişi tapdy we ondan sorady:

- Bu şäheriň bazar halaýygy nirededirler?!

Ol kişi:

- Bu halaýyklaryň barçasý ybadathana girip, Taňrytagala ybadatyna meşguldyrlar - diýdi.

Ol kişi bu kişiniň önünden ýöräp, ybadathana eltdi. Şonda Isgenderiň gelendigini ol halka bildirdiler. Ol halaýyk derrew ol ybadathanadan çykyp, patyşalarynyň yzlaryna eýerip, peşgeşler alyp, Isgenderiň önünden çykdylar. Şonda Isgender olardan sorady:

- Bu niçik ajap we geň ýagdaýdyr. Siziň baýlyklaryňyza we emläkleriňize gözegçilik edýän hiç kim ýokdur. Barça mallaryňyz deň. Olar biri-birinden zyýada ýa-da kem dälidir. Siziň mallaryňyzdan alan her bir kişi derrew hassa boldy. Bu ýagdaýy maňa beýan ediň.

Ol halkyň patyşasy aýtdy:

- Biziň aramyzda her bir kişi müflis (garyp) bolsa, barymyz ýygylp, ol kişini mal we jemgyýetde özümüz bilen barabar edýäris. Şol sebäpli biziň aramyzda ogry we talaňçy bolmaýar. Onsoň herne bar bolan malymyzy Allatagala tabşyrandyrys. Biz onuň bendeligine meşguldyrys. Ol jähtden biziň malymyzy Allatagala gorap saklaýar. Hiç kişi biziň malymyzdan alyp bilmez. Eger alsa hem hassa bolar.

Isgender aýtdy:

- Meniň bu jahany eýelemegimiň myrady seni görmegim eken. Gel indi, meniň bilen bile bolgul. Bu älemiň ýarysyny saňa bereýin.

Onda ol patyşa:

- Meniň sabyr we çydamym mundan artyk ýurdy dolandymaga takat edip bilmez. Eger mundan artyk döwlete häkim bolsam, belki, gözegçilik edip bilmerin we Taňrytagalanyň gaşynda asy (günäkär) bolar men. Maňa mundan artyk tekliptmegil - diýdi.

Isgender hem onuň günäsini ötdi.

Nazm — Mesnewi

Kimde, kim ynsap ile owsap bar,
Hak bolar iki jahanda oňa ýar.

Müflis-u dermandelere kyl kerem,
Tä ki bolgaý sen jahanda muhterem.

Köňlüňi Alla birle rast kyl,
Jürm ile ysýanyňy derhast kyl.

Çün saňa akly hyret berdi Huda,
Tabşyr özüňi-ýu malyňy oňa.

Akyl ile jismi hurt hem berdi jan,
Ondan özge saňa kimdir pasban.

Bende bolgul oňa-ýu kyl hyzmatyn,
Wert kyl özüňe her dem tagatyn.

Sen onuň birlen eger bolsaň mydam,
Maksady aksada tutguňdyr makam.

Röwşen etseň nury tagat birle şem,
Şeksiz olar hatyryň her işde jem.

Hekaýat

Şeýle hekaýat aýdýarlar:

Isgender Hytaý memleketine (ýurduna) ýüzleneninde, Hytaýyň patyşasy ony eşidip, ilçilik düzgüni bilen Isgenderiň önünden ýalňyz özi çykyp geldi we onuň beglerine aýtdy:

- Meni Hytaý patyşasy iberdi. Isgenderiň diňe özüne aýtmaly birnäçe sözleri aýdyp goýberdi. Höküm we perman bolsa, meni ýekelikde Isgenderiň gaşyna eltiň. Men ol sözleri onuň arzyna ýetireýin.

Bu habardan Isgenderi ägä etdiler. Onda Isgender aýtdy:

- Ätiýaçly boluň. Onuň goýnunda we goltugynda ýarag we gural bolmasyn.

Baryp barladylar. Soň gelip:

- Onuň ýaly zat ýokdur - diýip aýtdylar. Ondan soň Isgender ýalňyzlykda kabul etmäge rugsat berdi. Ol kişi hyzmat edeplerini berjaý edeninden soň Isgendere garap:

- Men Hytaýyň patyşasydyryn. Men şunuň üçin geldim, ýagny seniň arz-islegiň men bolsam, ine özüm geldim. Hernäme könlüň islese, şonuň ýaly et. Eger ýurt gerek bolsa, bar, ýurdy algyl. Uruş we gowga etmäge mätäçlik ýok. Ýöne pakyr we misgine zyýan ýetirmegil - diýdi.

Isgenderde ajap geň galmaklyk duýgusy peýda bolup:

- Seniň bu sözüňe ygtybar edip bilmerin, ýagny ynanmaýaryn.

Hytaý patyşasy:

- Eger ygtybar etmeseň, gop, atlan. Seniň bilen Hytaýyň şäherine baralyň. Men leşgerimiň öňüne düşüp, seniň öňünden çykaýyn. Saňa zyýapatlar-myhman söýerlik edip, peşgeşler çekip, şeýle bir patyşalyk esbaplar we parçalar seçeýin. Sen ondan soň meniň sözümiň rastdygyna ýa-da däldigine göz ýetirersiň - diýdi.

Isgender aýtdy:

- Bar şeýle et.

Ondan soň ol gaýdyp geldi we ähli leşgerini ýygyp, patyşalyk ýaraglar we peşgeşler alyp, Isgenderiň ordasyna ýetdi we üç sap bolup, Isgenderiň goşunyny gurşady.

Nazm — Mesnewi

Alyp geldi özi bilen leşgeri,
Nahan boldy gerdide arş hatary.

Ne sähra göründi oşol dem, ne ýol,
Malah birle göýä ki mur erdi ol.

Sekender tagajjup kylyp, boldy lal,
Töwehhüm bile boldy hatyry melal.

Ki nägäh ýene patyşaýy Hytaý,
Öz endişesinden tapyp ýagşy raý.

Çeriginden aýryldy, geldi rowan,
Oturdy Sekender bile ol zaman.

Diýdi, kim: «Eýa, hysrowy nik bagt,
Tufaýlyň erer mendäki täji-tagt.

Gelip men gaşyňa şepagat diläp,
Şepagat ýüzünden enaýat diläp.

Bu wadyda senden kylar men talap,
Gerek, lutf kylgyl maňa, ýa gazap.

Isgender onuň bu hili töwekgelligini we yhlasyny görüp, haýranlar galdy. Onsoň mähremlik (mähribanlyk) we enaýat mekanynda durup:

- Munuň ýaly päk ýürekliligi we yhlasy sende gördüm. Seniň ýaly ýar we garyndaş maňa nirede peýda bolar?! Hytaý yklymynyň baryny saňa tabşyrdym. Emma, meniň leşgerim bir ýyllyk ýoldan gelýändirler. Aç we ýalaňaç bolup, köp kynçylyklar çekip gelendirler. Indi Hytaýyň bir ýyllyk girdejisini maňa bergil. Ony leşgerime bereýin. Şeýlelikde leşgerimi sag-aman goraglap yzyna gaýtaraýyn - diýdi.

Hytaý patyşasy aýtdy:

- Senden ötünjim şudur. Sen ynsap bilen söz aýtgyl. Eger bu welaýatdan bir ýyllyk girdejinini alyp gitseň, men bu sansyz leşgere näme bereýin. Raýata zulum etsem dünýä we ahyretde asy (günäkär) bolup, azaba giriftar bolaryn. Meni şunuň ýaly bela duçar etme. Sen maňa myhman bolup gelipsiň. Şoňa görä bu welaýatyň ýarym ýyllyk girdejisini saňa bereýin. Sen ony leşgeriňe bergil we ýarymyny maňa goýgul, men hem leşgerime bereýin.

Isgender kabul etdi. Ondan soň ýene-de Hytaý patyşasy:

- Indi men getiren peşgeşlerimi saňa çekeýin - diýdi. Soň mejlisden gopup, baryp leşgerine goşulyp, peşgeşlerini alyp gelip, Isgendere çekdi. Isgenderiň gelip düşen sährasy örän giňdi. Şol sährada şeýle derejede köp altyn we kümüş tabaklar ýaýyp çykdy welin, kişi ýöremäge ýer galmady. Emma

tabaklaryň barysy boşdy. Hiç bir tabakda aş ýokdy. Muny gören Isgender aýtdy:

- Munça tabak tartdyň. Emma, bularyň aşy hany?!

Hytaý patyşasy:

- Sen bu ýere aş tapmazlykdan gelipmidiň?! Seniň dünýäni basyp almakdan maksadyň ýagşy atdyr. Bu tabaklary al. Her kime göwnüň näme islese bergil. Aş hem şondan hasyl bolar, ýaşáýyş derejesi hem.

Ondan soň onuň sözüne görä patyşalyk sowgatlar bilen Isgenderi şeýle bir derejä ýetirdi welin, Isgender masgaralykdan (utançdan) onuň bilen sözleşip bilmedi.

Mesnewi

Töwekgil eger kylsa jan bilbili,
Ýüzüne açylgaý töwekgel güli.

Töwekgel makamy erer bes rafyg,
Töwekgel bile kyl jahany mutyg.

Kişi ki töwekgel bile ursa dem,
Goýar arş üstünde her dem gadam.

Seriri pelek üzre eýläp neşat,
Onuň işi daýym erer inbisat.

Hudadan biler barça işini mydam,
Tapar uşbu niýet bile yhtyram.

Süleýman, Isgender, Ispendiýar,
Kylarlar ony özleri birle ýar.

Töwekgel makamatyny hasyl et,
Özüni bu döwlet bile wasyl et.

Kim, ol ýetirer seni Magbudyňa,
Ki, Magbut ile jümle maksudyňa.

Hekaýat

Şeýle hekaýat edýärler:

Dakýanus çopandy. Goýun bakyp ýörkä bir weýranlyga (harabaçylyga) ýetişdi. Şonda bir tamyň düýbünde oturyp, elindäki taýagy bilen ýeri dürtüp durmak bilen meşguldy. Birden ýer deşildi we bir çukur peýda boldy. Ol çukuryň içine girdi. Görse dokuz sany hum hatar bolup duran eken. Humlaryň agzyny açdy. Eýse barça humlar dop-doly teňňe eken. Haýran galyp, munuň ýaly köp teňňäni ne dürli harç etjekdiginiň maslahatyny tapyp bilmän pikire çümdi. Ahyr köňli «Munça teňňäni bu pakyrykda harç etse bolmaz. Meger, harbylyk işine girişip, nöker we ýarag häzirläp, birmeme topar jem bolsa, bu teňňeleri ondan soň harç etse bolar» diýen karara geldi. Gepiň keltesi, bu teňňelerden bir bölegini alyp, şähre bardy. Özüne harby lybaslar alyp geýdi. Ondan soň özüne at we eýer aldy. Halkyň gözüne ileninden soň, bir bölek nöker peýda edip, olara harjylyk berdi.

Kytga

Hudaý kime ki jemgyýet nesip eýläř,
Zamanda ýer ýarylar, dagy çykar filhal.

Tereddüt eýlese bir zerre nep görmezdir,
Oňa ki bermez, eger bolsa dünýäde emwal.

Gepiň keltesi, bir jemagat nöker peýda etdi. Onsoň gije gapyllykda şäheriň patyşasyny öldürdi we özi patyşa boldy. Gün-günden köp ýurtlar we welaýatlar onuň golastyna girip başlady we belent mertebeli, şöhratly boldy. Bir gün şeýtan bir perişde sypatynda bolup, onuň ýanyna geldi we aýtdy:

- Meni Hudaýtagala seniň ýanyňa iberdi. Hem-de «Asmanyň Taňrysy mendirin. Ýeriň Taňrysy sen bolgul - diýdi.

Dakýanus kabul etmedi. Soň şeýtan ýene bir perişde suratynda bolup geldi we aýtdy:

- Hudaýtagala «Öň bir nobat seniň ýanyňa perişde iberipdim. Näme üçin meniň sözümi kabul etmediň?! Bu gezek kabul etgil» diýdi.

Dakýanus bu gezek hem kabul etmedi. Ondan soň şeýtan ýene bir perişde şekilinde bolup geldi we:

- Hudaýtagala «Seniň ýanyňa iki gezek perişde iberipdim. Näme üçin meniň sözümi kabul etmediň?! Bu nobat kabul etgil» - diýdi, diýýär. Ondan soň Dakýanus ol sözi kabul edip, hudaýlyk dawasyna başlady we halky özüne çagyrtýdy.

Kytga

Ylahy barça möminleri şeýtan şerinden sakla,
Kim, oldur bagys her pitneýi ser halkaýy döwran.

Ýakyndyr, kim, şepagat köýünde jennet ýüzün görmez,
Kişi, kim, älem içre bolsa daýym tabygy şeýtan.

Miýesser eýle, kim, bolsun hemişe has gullaryň,
Köňülde zikri er-Rahman, dilinde ylmyl Gurhan.

Gepiň keltesi, şeýtan ony gümra etdi. Ol halaýygy gümra edip başlady. Rum ýurdy oňa tabyn bolanda Efsus diýen bir şähere geldi. Ol ýerde buthana bina edip, halky butparazlyga gönükdirdi. Ol şäherde hudaýparaz alty sany ýigit bardy. Olar şäherde bir köşäni ygtyýar edip, doga-dilege meşgul bolup, «Bizi bu zalymyň şerinden saklagyl» diýip Allatagaladan dilediler.

Beýt

Huda-ýa saňa getiripmiz penah,
Penahyňda ýol ber mydam eý, Iläh.

Oňa kim seniň lutfuň olsa rafyk,
Tapar iki älemde ol yzz-u jah.

Nazar gözi bilen biziň sary bak,
Ýok erse, bolar işimiz ah-wah.

Gepiň keltesi, olaryň bu islegleri Dakýanusyň gulagyna ýetdi. Onsoň olary çagyrdyp, olara köp öwüt-ündewler etdi. Emma olar sydk we yhlas bilen hezreti Allatagala ýüzlenipdiler. Şonuň üçin onuň sözünü asla kabul etmediler. Ondan soň Dakýanusyň buýrugyna görä, olaryň geýen lybaslaryny çykaryp aldylar. Soň Dakýanus aýtdy:

- Siz entek ýigitsiňiz. Başyňyz ýaşdyr. Size üç gün möhlet bereýin. Siziň maslahatyňyz (niýetiňiz) meniň sözümü kabul etmekdemi ýa-da ýok. Öz işiňizde (araňyzda) pikir edip görüň.

Soň özi ol şäherden çykyp, özge ýere bardy. Ol ýigitler bu pursady ganymat bilip, biri-birleri bilen geňeş edip, ol şäherden gaçyp gitmekligi karar etdiler. Her haýsy atalarynyň öýlerine gelip, öýlerinden ýol azygyny aldylar we ol şäherden çykyp,

bir daga garşy ýüzlendiler. Ýolda bir çopan ýolugyp, olara hemra bolup, dinlerine girdi. Çopanyň iti hem olaryň yzyna düşüp, hemra boldy. Her näçe yzyna kowsalar hem gaýtmady. Olar kowjak bolup köp jan edenlerinden soň ol it ynsan dil bilen aýtdy:

- Men hudaýparazlaryň dostudyryn. Menden ýaman (erbetligi) güman etmäň. Her bir ýerde siz uka gitseňiz, size gözegçilik ederin.

Ondan soň iti hem özlerine hemra etdiler.

Kytga

Kim, ki küfür ilen zalalat ähline bolsa rafyk,
Niçe mährem bolsa, din ähline nämährem bolar.

Kim, ki birewlik kylar din ähline yhlas ilen,
Gerçe it hem bolsa, ahyr yzzy ilen adam bolar.

Elkyssa, ol çopan aýtdy:

- Men bu dagda bir gowak görüpdim. Öňüňize düşüp, sizi ol ýere elteýin.

Onuň sözi bilen ol gowaga bardylar. Olaryň ulusy bolan Temliha aýtdy:

- Ol butparazlardan aýrylyp, bu ýere geldik. Geliň, bu gowakda bir pursat uka çümeliň.

Barçasý göwünjeňlik bilen ol gowakda uka galyp boldular. Hezreti Allatagala olary üç ýüz dokuz ýyllyk uka saldy.

Elkyssa, Dakýanus Efsus şäherine geldi. Ol ýigitleriň ahwallaryndan habar sorady. Eýse: – Olar gaçypdyr – diýdiler. Ondan soň olaryň atalaryny çagyryp, aýtdy:

– Perzentleriňizi tapyp getirin!

Olar aýtdylar:

– Eý şa! Olar biziň hem mallarymyzy alyp, bu dagda mäkäm bolupdyrlar (gizlenipdirler).

Dakýanus bir topar jemagat bilen olaryň yzlaryndan atlandy. Görse, olar ol gowakda ýatyr ekenler. Dakýanus «Olar oýadyrlar» diýip, hyýal etdi. Onsoň:

– Olar ol ýerde öler ýaly, goý bu gowagyň işigini daş bilen beklesinler – diýip, höküm etdi. Derrew ol gowagyň işigini daş bilen mäkäm berkitdiler. Dakýanusyň ýakyn adamlaryndan bolan iki sany musulman kişi ol ýigitleriň atlaryny daşa gazyp ýazdyryp «Belki bir wagt ol ýere adam gelse, olaryň ahwallaryndan habar tapsynlar» diýip, ol gowagyň işiginde goýdular. Ibn Abbas: (Allatagala ondan razy bolsun)

– Gowakdaky dostlaryň bedenlerini ýer harap etmez ýaly olary her alty aýda ol ýanlaryndan bu ýanlaryna öwürýärler – diýip, aýdypdyr. Kābirleri bolsa:

– Her ýylda aşur günü olary ol ýüzünden bu ýüzüne öwürýärler – diýip aýdypdyrlar. Her haýsy bolanda-da olaryň bu tarapdan ol tarapa öwrülýändigleri aýatda subut edilip [getirilendir].

Olar bilen bile baran ol it gowagyň işigini ýassanyp ýatandyr. Aýdyşlaryna görä, ol itiň reňki gyzył, ýa külreňk, ýa-da sary reňkli bolmaly. Kābirleri bolsa, «Başy gyzył, arkasy gara, garny, guýrugy we aýagy ak» diýýärler. Adyny bolsa Kytmyr, Kutur, Hamran, Ziýan ýa-da Jehba bolmaly diýip getirýärler.

Ymam Naklynyň tefsirinde şeýle ýatlanylýar: Her kişi bir gije-gündizde Nuh alaýhyssalama salawat iberse (aýtsa), oňa içýan zyýan ýetirmez. Her kişi «We kelbühüm bäsitun

ziragaýhi bil wasyd»¹ aýatyny ýazyp, ýanynda saklasa, oňa hiç bir it zyýan ýetirmeýär.

Elkyssa, Dakýanus gowagyň işigini berkidip şähere girdi. Eýse az pursatda ajal hazany gelip, ömrüniň nahalyny ýok edip, guratdy. Şonça bolan mülk, baýlyk we belent dereje ýele gitdi.

Nazm — Mesnewi

Ony şeýtan çü eýläp erdi gümra,
Tapyp erdi zalalat tagtynda ja.

Iýip erdi dehri zalydan ferip ol,
Bolup erdi jähenneme karyp ol.

Ajal peýki ýetişdi onda pynhan,
Wujudyn kyldy toprak birle ýegsan.

Onuň dek boldy ol hyşmat nigunsar,
Kim, ondan galmady älemde asar.

Ondan soň ol diýar tä nobat Tendürs diýen patyşa ýetişýänçä özge patyşalaryň golastyna girdi. Ol patyşa musulman, hudaýparaz we Hudaýdan howp edýän patyşady. Onuň zamanynda köp halk «Kyýamat günü halaýyk şu beden bilen üşmezler (direlmezler)» diýip, dawa-jedel edýärdiler. Tendürs olara «Bu ygtykatdan (ynamdan) gaýdyň» diýip, her näçe nesihat etse-de olar kabul etmeýärdiler. Onsoň Allatagala ol ýagdaýy ile mälim etmek üçin özüniň hikmet gudraty bilen

¹ Gurhanyň 18-nji süresiniň 18-nji aýaty: «Olaryň itleri bolsa, oň aýaklaryny bosaga uzadyp ýatar».

«Gowak eýelerini» ol gowakda oýatdy. Olaryň ne donlary (eşikleri) üýtgäpdi ne-de bedenleri.

Kytga

Zehi hikmet, zehi gudrat, zehi alym, zehi daneş,
Kim, üç ýüz ýyl ýatyr «Eshaby kâhf-u» jismi häk olmaz.

Munuň dek müddet-u ähdi bagyd içre ki gudrat gör,
Ki geýgen donlarynyň birisi ol ýerde çäk olmaz.

Huda her bendäge, kim, lutfy has eýläp, nazar salsa,
Aman bolar hawadysdan dagy hergiz heläk olmaz.

Emma olar turan wagtlarynda ýaşy boýunça barçalaryndan ulusy bolan Mekselminä¹ «Näçe wagt ukladykkak» diýdiler. Bu sözden olaryň maksady kazalaryny ýerine ýetirer ýaly näçe wagtlyk namazlarynyň kaza bolandygyny bilmekdi. Olar ol gowaga daňdan giripdiler. Bu wagt görseler güneş çäş (guşluk) wagtyna ýetip duran eken. Käbirleri «Bir gün ýatypdyrys» diýdiler. Käbirleri bolsa, «Bir günden az pursat geçipdir» diýdiler. Ondan soň seredip görseler saçlary we dynaklary uzalypdyr (ösüpdir). Onsoň käbirleri «Biziň näçe wagt uklandygymyzy bir Allatagalanyň özi biler» diýdiler. Soňra Mekselminä aýtdy:

- Turuň! Biriňiz bu teňňäni alyp, Efsus şäherine baryp, tagam alyp geliň. Emma ätiýaçly we habardar boluň. Halal tagam alyp getiriň.

¹ Ýokarda bularyň ululary diýlip «Temliha» atly kişi agzalypdy. Ýöne hekaýatyň dowamyna laýyklykda Temlihanyň ýaşy boýunça däl-de danalygy boýunça uludygyny aňmak bolýar.

Ol zamanda dinlerini gizlin we örtügli tutup, dinlerini ýerine ýetirýän musulmanlar [hem] bar ekenmiş. Bu sözden maksat şonuň ýaly musulman kişileri tapyp, olaryň soýan goýunlarynyň etlerinden almaklaryny tabşyrmakdy. Ol soň ýene-de şeýle diýdi:

- Şähre baran kişiler zat aljak bolanlarynda ätiýaçly bolsunlar. Ol şäheriň ekabyrlary Dakýanusyň dinine girendirler. Eger olar siziň ahwalyňyzdan habardar bolsalar, sizi saňsar ederler.

Olaryň danasy we kämili bolan Temlihä bu nesihat sözleri kabul edip, şähre girdi. Şäheriň ýagdaýynyň üýtgändigini görüp, geň galan bolsa, bazary, mähelleleri we şekilleri özgeçe görüp, haýran galdy. Ahyrynda çörek satyjynyň ýanyna geldi we özi bilen getiren dirhemini (puluny) nan almak üçin çörek satyja berdi. Çörek satyjy ol teňňäni eline alyp görse, teňňe Dakýanusyň adyna zikgelenen eken. Onsoň «Bu kişi genji-hazyna tapypdyr» diýip hyýal etdi we ony özgelere-de görkezdi. Bu habar bir pursatda çar ýana ýaň saldy. Derrew şäher gözegçileri eşidip geldiler. Temliha haýbat atyp, gorkuzyp:

- Bu teňňeleriň özge galanlaryny hem bize ber - diýdiler.

Temliha olara garap:

- Men genji-hazyna tapan däldirin. Düýn atamyň öýünden bu teňňäni alyp, şäherden çykdy. Bu gün bolsa, bazara getirdim - diýdi.

Ondan atasynyň adyny soradylar. Ol hem aýtdy. Emma, ol şäheriň halkyndan hiç kim ony tanamady we bilmedi. Ony bolsa, ýalançy hasapladylar. Temliha gorky we howsala düşüp:

- Meni Dakýanusyň gaşyna eltiň. Meniň ahwalymdan ol habarlydyr - diýdi.

Halk ony masgaralap «Dakýanusyň ölenine üç ýüz ýyl boldy. Sen bizi güldürmegi hyýal edip, munuň ýaly sözleri aýdýarsyň» diýip, gülüp başladylar. Temliha aýtdy:

- Siz jemagat meni masgaralaýarsyňyz. Düýn biz bir jemagat bolup, ondan gaçyp, daga barypdyk. Bu gün meni tagam almak üçin iberdiler. Men mundan artyk söz bilmeýärim.

Elkyssa, ony Tendürs patyşanyň gaşyna eltdiler. Şa bir bölek jemagat bilen Temlihany alyp, ol gowaga bardylar. Temliha gowaga girdi we ýaranlaryna bolup geçen ýagdaýlardan habar berdi. Derrew patyşa hem gelip ýetişdi we gowagyň işiginde goýlan ýazgyny okady. Onsoň olaryň ahwallaryny mälim edip, öz kowumy bilen gowaga girdi. Olary görse, olaryň ýüzleri täze we nurana, donlary bolsa tämiz eken. Ony görüp, haýran galdylar we olara salam berdiler. Olar hem salamlaryna jogap berdiler we patyşa hakyna doga etdiler. Soň ýene öz ýerlerinde ýaplandylar.

Kytga

Tendürs kim patyşahy mömin-u makbul idi,
Çalar erdi dini yslam ähline her lahza kus.

Bardy kähf ählin zyýarat kylgaly yhlas ilen,
Kähf ähli tendürs boldy ýetişgeç Tendürs.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle gürrüň edýärler:

Allatagala olary üç ýüz dokuz ýyldan soň «Olara (halaýyga) anyk bolsun, kyýamat günü ruh bilen beden bile turar, bile üýşer. Hiç kimde «Kyýamat günü ruh ýeke durar»

öýdüp, teşwüş (gorky) bolmasyn» diýip, şol üýtgededik görnüşinde oýadyp görkezdi.

Şa Tendürs we onuň kowumy olardan bu ýagdaýy görenlerinde «Olara bir uly ymarat guruň. Olar ilň gözünden gizlin bolsunlar» diýdiler. Kyýamatda beden bilen ruhuň bir bolýandygyna ynanýanlar «Halk onda namaz okar ýaly bir metjit gurarys» diýdiler.

Käbir ensarylar «Gowak eýeleri» üç adamdyr, dördünjisi itdir» diýýärler. Käbir tersalar (hristianlar) bolsa, «Gowakdakylar baş adamdyr, altynjylary bolsa itdir» diýýärler. Emma bu sözleri özlerinden çykaryp aýdýarlar. Musulmanlar hezreti Resulyň habarlaryndan getirip «Gowak eýeleri» ýedi adamdan ybaratdyr. Sekizinjisi bolsa itdir» diýýärler.

Hezreti Murtuza Alydan şu sözi getirýärler: «Gowak eýeleri» ýedi adamdyrlar. Olaryň atlary şulardyr: Temliha, Mekselmina, Mernus, Webernuş, Şadnuş, Banuş we çopanyň ady Martus. Itiň ady bolsa Kytmyrdyr.

«Gowak eýeleri» barada rowaýatlar köpdür. Olardan biri şudur. Bu barada şeýle gürrüň edýärler: Hezreti Resulda «Gowak eýelerini» görmek barada arzuw peýda boldy. Hezreti Jebraýyl alayhyssalam gelip:

- Eý, Allatagalanyň resuly! Sen bu dünýäde olary görüp bilmersiň. Emma sahabalaryňdan dört kişini ibergil. Baryp olary seniň diniňe çagyrsyn - diýdi.

Hezreti Resul aýtdy:

- Ne dürli (neneňsi) ibereýin?!

Jebraýyl alayhyssalam aýtdy:

- Mübärekgi redany (donuňy) ýazgyl. Soňra Syddyka, Faruka, Abu Zere we Murtuza Ala (Allatagala olardan razy bolsun) «Heriňiz redanyň bir burçunda oturyň» diýip aýtdy. Olar oturanlaryndan soň Süleýman alayhyssalama tabyn bolan Ruha

diýen ýeli çagyry. Hudaýtagala ony saňa tabyn etdi. Sen ol ýele «Bulary şol gowaga elt» diýip aýt.

Hezreti Resul şeýle etdi. Ol ýel olary şol gowaga eltdi. Gowagyň işiginden bir daşy aýyrdylar. It ýagtylygy görenden perýat edip (üýrüp) başlady we sahabalara hemle urdy. Emma gözi olara düşende guýrugyny bulaýlap başlady. Başy bilen «Giriň» diýip, yşarat etdi.

Nazm

Kähf enaýatyňa sydk ile dolsak erdi,
«Eshaby kähfiň» kâş biz iti bolsak erdi.

Elkyssa, sahabalar girenden «Essalamu aleýkum we rehmätullahu we berekätuh¹» diýdiler. Haktagala olaryň ruhларыny bedenlerine girizdi. Olar turdular we salama jogap berdiler. Sahabalar aýtdylar:

- Size Allatagalanyň pygamberi Muhammet ibn Abdýlla salam iberdi.

Olar aýtdylar:

- Allatagalanyň resuly Muhammede hem salam bolsun.

Ondan soň olary yslama çagyrdylar. Olar hem kabul etdiler. Hezreti pygambere olar hem salam aýtdylar. Soň ýene-de ýaplandylar.

«Olar ýene-de bir gezek Mäti peýda bolanda direlerler we ölerler. Ondan soň kyýamatda direlerler» hem diýýärler.

¹ «Size saglyk - salamatlyk hem-de Allatagalanyň rehmeti we bereketi bolsun».

Nazm

Halyky kim kabzaýy topragy adam kylar,
Berer oňa jan, dagy öz syryna mährem kylar.

Oňa, kim, bakdy enaýat gözi birlen lutf edip,
Hamyýy yslam edip, din ähline hemdem kylar.

Lutf ile eshaby kähf ähli kibi mümtaz edip,
Afzal-u agla-ýu ykran eýlär-u agzam kylar.

Berer andak ýarlaryň itine aly makam,
Adamylardan ony afzal bilip, ekrem kylar.

Oňa, kim, dehr içre Dakýanus dek kylsa gazap,
Eýlär andak gümrah-u küfr içinde mäkäm kylar.

Möhür eýlär könlün-u Hak sözünü kylmaz kabul,
Rehmet eýlär gün, ony şaýesteýi matam kylar.

Hekaýat

Musa alaýhyssalam hezreti Allatagaladan sorady:

- Eý, bar Hudaýa! Sen haçandan bäri Hudaý sen?!

Allatagala aýtdy:

- Eý, Musa! Meniň owwal we ahyrym adamzadyň akylyna sygmaz. Emma saňa bir hekaýat beýan edeýin. Meniň haçandan bäri Hudaýdygymy şondan mälim edersiň.

Ondan soň ýene-de aýtdy:

- Eý, Musa! Bu adamyň neslinden öň bir adam ýaradypdym. Ol adamyň nesli üçin on müň şäher ýaradypdym. Ol adamyň nesli ol şäherlerde on müň ýyl ýaşadylar. Ondan

soň olaryň arasynda bir kişi uly günä etdi we asy boldy. Şol jähtden ol kowuma gazap etdim. Ol şäherleri biri-birine urup, barçasyny weýran etdim.

Nazm

Ol Hudaýy, kim, onuň waspynda ejizdir beşer,
Akyl, pikir eýläp, onuň işinde tapmaz rehgyzer.

Kim, ki eýlär dawaýy daneş onuň dergahynda,
Aýny nadanlykdyr ol, dawa dagy mahzy hatar.

Baksa her bir har-u hasa lutf bilen dehr era,
Hasy serwi gülşen eýlär hary gülbergi ter.

Älem-u gün-u mekan-u barça möwjudyty,
Ýer bile ýegsan kylar ger gahar ile salsa nazar.

Akyl ejiz, pähim kasyrdyr onuň owsapynda,
Gudratyna bol mutyg-u kyl belasyndan heder.

Onsoň ýene-de aýtdy:

- Ol şäherleri weýran edenimden soň bu dünýä ýedi barabar geljek bir gala ýaratdym. Diwarlary hem ýerden göge çenli baryp ýetýärdi. Ol galany hardilden doldurdym. Hardil diýeni - darydan hem maýdarak bir dänedir. Soň bir guş ýaratdym. Ol guşa bu gala doly däneler seniň ryskyňdyr. Her haçan bu däneler tükense, şol wagt seniň ajalyň ýeter diýdim. Ol guş ölüm howpundan gorkup, günde bir däne iýýärdi. Ol guş şu hili garaýyş bilen ol däneleri iýip gutardy. Diňe bir däne galdy. Ol dänäni agzyna aldy we eý, bar Hudaýa! Maňa köp rysk berdiň we uzyn ömür berdiň. Indi ryskym iň soňky bir

dānā ýetdi. Eger bu dānāni iýsem hem ölerin, iýmesem hem ölerin - diýdi. Şeýle diýip, ol dānāni ýuwutdy we öldi.

Soň ýene-de şeýle diýdi:

- Eý, Musa! Meniň haçandan bāri Hudaýdygymy özüň pikir edip görgül.

Musa alayhyssalam haýran menziline galyp, dem urmady.

Kytga

Ibtidaýy dährden ahyrgaça tapsaň haýat,
Akybet jamy ajaldan içmeýin ýok[dur] çäre.

Dehri zalydan umydy afyýet göz tutma ýar,
Biwepaýy pür jepaýy mekgaraýy aýýara.

Taňryga tabşyr özüňi, kim, tapylmazdyr saňa -
Bir onuň dek Halyky-ýu Razyky gamhora.

Hekaýat

Şeýle hekaýat edýärler:

Soltan Sanjaryň atasy Soltan Mälik şa-dy. Onuň atasy Alp Arslandy. Soltan Mälik şa Yspyhan welaýatyna seýil etmäge çykypdy. Bir ýerde düşläp, gije ol ýerde ornaşanda soltanyň gullary bir garry aýalyň sygryny öldürip iýipdirler. Daňdan ol aýal «Sygryňy soltanyň gullary iýipdir» diýip, habar eşitdi. Onsoň eline hasasyny alyp, Zenderut diýen bir köprini tutup durdy. Soltanyň güzeri şol ýerden geçýärdi. Soltan ol köpriniň üstüne gelende, ol aýal perýat edip aýtdy:

- Eý, Alp Arslanyň ogly! Bu gün bu köpriniň üstünde meniň dadymy bergil. Bolmasa taňla Syrat köprüsiniň üstünde seni tutaryn.

Soltan atynyň jylawuny çekip:

- Aýt, näme dadyň bar?! - diýdi.

Ol aýal:

- Meniň bir sygrym bardy. Gün-güzeranymy şol sygryň arkasyndan geçirýärdim. Ony bu gije seniň gullaryň öldürüp iýipdirler. Şol gullaryňdan meniň dadymy alyp bergil - diýdi.

Soltan aýtdy:

- Bir sygryňa on sygyr bereýin. Razy bol.

Ol aýal aýtdy:

- Ýok, meniň dadymy gullaryňdan alyp bergil.

Soltan aýtdy:

- Ýigrimi sygyr bereýin.

Aýal kabul etmedi. Gepiň keltesi, soltan segsen sygra çenli bardy. Ol aýal kabul etmedi. Ondan soň soltan ol köpriniň üstünde atyndan düşüp oturdy we «Şol gullary tapyp getiriň» - diýip höküm etdi. Tapyp getirdiler. Jellada buýruk berdi. Jellatlar olary para-para etdiler we her parasyny bir derwezededen asdylar. Ol aýala hem segsen sygyr berip, hoşal etdiler.

Kytga

Zehi sagadaty döwlet ki hysrowy eýýam,
Talattuf etgeli mazlum sary salsa nazar.

Ýakyn ki jenneti aglada tutgusy menzil,
Bu älem içinde ukba gamyndan etse hezer.

Jahanda uşbu sypat birle ger magaş etse,
Şafyg olar oňa magşar gününde Haýry Beşer.

Elkyssa, soltanyň şu görnüşli adyllyk we adalat bilen ol aýala mähremlik edenine birnäçe wagt geçenden soň, oňa

takdyry asmany we Taňrytagalanyň kazasy (ýazgydy) ýetişdi. Soltan Mälik şa pany jahandan baky äleme göç etdi. Ol aýal soltan Mälik şanyň wepat bolandygynyň habaryny eşidende, gije turup başyny ýalaňaçlap, ak saçyny ýaýdy. Perýat we pyganlar edip «Eý, bar Hudaýa! Soltan Mälik şa maňa adyllyk edipdi. Oňa rehmet etgil» diýip, nalyş etdi. Áýdyşlaryna görä, şol gije Yspyhan şäheriniň tamamy halky düýş görüpdirler. Görseler, soltan Mälik şa behişdiň içinde seýil edip ýören eken. Ondan soradylar:

- Behişde girer ýaly näme iş etdiň?!

Soltan aýtdy:

- Bir garry aýala adyllyk edipdim. Şonuň üçin Hudaýtagala meni bu döwlete ýetirdi we başymy belent etdi.

Nazm

Adyl eýle ki jennet işigin saňa açar adyl,
Başyňa jowahyr bile dürleri saçar adyl.

Ger zulum-u sütem kylgaly endişe kylar sen,
Billa ki senden müň agaç ýola gaçar adyl.

Kytga

Her patyşahy dine, kim Hak lutfy ile salsa nazar,
Barça halaýyk içinde ol şany adyl kylar.

Zulum-u jepa-ýu jöwürni mähw eýläp onuň köňlünden,
Adly saha-ýu lutfga her dem ony maýyl kylar.

Adyl-u sahawat eýlegen şalar bile dowzah era,
Adlyn ýasar bir dag dek ol arada haýyl kylar.

Hekaýat

Soltan Mahmyt Gaznalynyň gaşyna bir derwüş gelip adalat etmegini isläp aýtdy:

- Eý, soltan! Birnäçe betkär bozuklar gije ýarym bolanda meniň öýüme gelýärler. Meniň bir aýalym bar, olar onuň bilen bozuk işler edýärler. Maňa jebri-jepa berýärler. Olardan gorkunjymdan asla dem urup bilmeyärin. Eger demimi çykarsam, meni öldürerler.

Soltan aýtdy:

- Her haçan olar gelseler, sen derrew özüňi meniň ýanyma ýetirip, meni habardar et. Onsoň seniň dadyňy olardan alayyn.

Nazm

Şa är, ýetse mazlum perýadyna,
Huda ýetgüsidir onuň dadyna.

Bu gün kylsa mazlum köňlüni şat,
Tapar taňla, magşar günü myrat.

Bolar ol kyýamat günü niknam,
Makamy onuň jennet içre mydam.

Ol derwüş bu söz bilen umytly bolup, öýüne bardy. Üç günden soň gijäniň ýary, ol bozuklar ýene onuň öýüne geldiler. Ol derwüş derrew özüni soltanyň gaşyna ýetirip:

- Ol betbagtlar ýene geldiler - diýdi.

Soltan derrew şemleri yşyklandyryp atlandy. Ol derwüşin öýüniň degresini gabap, ol bozuklary tutdular. Soltan:

- Şemleri öçürin we bozuklary öldürin - diýip höküm etdi. Şemleri öçürip, bozuklary öldürdiler. Ondan soň:
- Ýene şemleri ýakyň - diýip buýurdy. Soň soltan:
- Ölüleriň kellelerini getirin - diýdi. Getirdiler. Görüp, Allatagala sejde etdi.

Beýt

Şahy, kim, syýasaty kylmaz şygar,
Onuň hiç işinde ýok erer mydar.

Syýasat gylyjyn ki şa kyldy tiz,
Sütempişelerge ne het setiz.

Jepapişe ol ýerde tutmaz karar,
Kesiler başy ýa hut eýlär ferar.

Ondan soň soltan aýtdy:

- Eý derwüş! Heý bir tagamyň barmy?! Men aç.

Derwüş derrew nan bilen sirke alyp getirdi we aýtdy:

- Eý patyşa! Mende bar bolan zat şudur.

Soltan ol nan bilen sirkeden örän köp iýdi.

Derwüş sorady:

- Eý, din soltany! Bu gelşinden mende iki iş müşgil boldy.

Ony maňa çözüp bergil. Olaryň biri şudur. Ýagny bu betbagtlary öldüreninde şemleri öçürtdiň. Öldüreniňden soň ýene ýakdyrdyň. Ikinjisi bolsa şudur, ýagny derwüşleriň tagamyndan örän köp iýdiň?! Sebäbi näme?!

Soltan aýtdy:

- Arzyňy maňa aýdan şol gijäň öz-özüm oý edip «Meniň zamanymda munuň ýaly ýaman işi hiç kim edip bilmez. Diňe maňa ynanyp (arkalanyp), munuň ýaly işi oglum edip biler»

diýip, pikir etdim. Ol eger meniň oglum bolsa, oňa gözüm düşende, ata-da ogla bolan mähir herekete gelip, ony öldürip bilmezdim. Şemi şonuň üçin öçürtdim. Öldürenimden soň şemi ýakdyrdym. Görsem oglum däl eken. Şonuň üçin Taňrytagala sejde edip şükür etdim. Seniň bu sözüňi (habary) aýdan wagtyňa üç gün boldy. Men üç günden bári tagam iýen däldirin. Şonuň üçin nany köp iýdim.

Nazm

Müsellem oşol şaha mülki jahan,
Ki misgin gamyndan, iýmez aş-nan.

Bu gün bolsa, misgin gamyndan hezin,
Bolar taňla, soltany huldý berin.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat edýärler:

Süleýman alayhyssalamyň ýanyna bir peşe-çybyn gelip, ýelden şikaýat edip:

- Ýel sebäpli bu älemde bir pursat parahatlyk we rahatlyk bilen uçup bilmeýäris. Şonuň üçin kynçylykda galyp, örän teşwüşde we närahatlykdadyrys. Ýel seniň permanyňdadyr. Höküm etgil. Goý, bize päsgel bermesin - diýýär.

Süleýman alayhyssalam aýtdy:

- Sen öz sözüňi arz etdiň. Indi ýeli çagyralyň. Göreliň, onuň sözi neneňsikä?

Ýeli çagyrdylar. Ýel gelenden çybyn ýok boldy. Hernäçe gözleseler-de tapylmady. Süleýman alayhyssalam aýtdy:

- Adalat kadasy şudur. Häkim arz edýäniň arzyny ýalňyzlykda soramaly däldir, hata bolar. Ikisi hem bile bolmasa

arz soralmaz. Eger ikisi hem bar bolsa, şol wagt soramak gerek. Olar her sözi bar bolsa, barabar aýdarlar. Şonda häkim olaryň sözünü bilip (diňläp), dadyna ýeter.

Nazm

Bu adalat mesnedi üzre Süleýmany zaman,
Tä ki sen dek mustafyz olgaý bary ähli jahan.

Ger Süleýman dek bolup, halk içinde kylsaň magaş,
Bil ki permanynda bolar älem içre ynsy-jan.

Ger rapyk olsa bu towfyk-u miýesser bolsa adyl,
Şeksiz olar ol kişiniň menzili bagy jahan.

Ýagşy owsap ile kyl, uşbu jahan içre suluk,
Tä seniň owsabyň olgaý älem içre dessan.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat edýärler:

Soltan Sanjaryň weziri bir kişi barada gybat edip oňa:

- Pylan kişi ýeser, ýaman kalply we baý kişidir. Eger ony tutdursaňyz, ondan köp zat hasyl bolar - diýdi.

Soltan oňa garap:

- Ony ertir irden tutalyň we seniň diýeniň ýaly edeliň - diýdi.

Weziriň köňli hatyrjem bolup, öýüne bardy. Ertesi soltan ol kişini tutar diýen niýetde irden geldi. Soltan ol kişini häzir etdi. Soltan oňa oňat halatlar geýdirdi we ýagşy atlar mündürdi. Wezir geň galyp, gelip soltandan:

- Düýn bu kişini tutdurarys diýen karara gelipdiňiz. Bu gün at, don berip başyny belende göterdiňiz. Munuň niçik ýagdaýdygyny men bilmedim - diýip sorady.

Soltan aýtdy:

- Bu kişi seniň dostuňdyr ýa duşmanyňdyr. Eger dostuň bolsa, hergiz hiç kişi öz dostunyň aýbyny aýtmaz. Bes, mälim boldy, bu seniň duşmanyňdyr. Duşmanyň duşmany baradaky aýdan sözüni kabul etse bolmaz.

Wezir şermende we masgara bolup, utançdan ýaña söz aýdyp bilmedi.

Beýt

Salma gybata gulak, gybat sözüni diýmegil,
Öz garyndaşyň etini gybat eýläp iýmegil.

Ferd

Uşbu owsaf ile bolma dehr içinde aýan,
Kim, erer gybaty aýtmaklyk zynadan hem ýaman.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle diýýärler:

Hezreti Allatagala Ýunus alayhyssalamy Mosul diýen şähre pygamberlik üçin iberdi. Onuň kowumy azypdy. Olara köp Wagyz we nesihat aýdyp, olary imana çagyrdy we ug-rukdyrdy. Emma, olar kabul etmediler we iman getirmediler. Gaýta, Ýunus alayhyssalama sen, ýalançy sen diýdiler. Ýunus alayhyssalamyň gahary geldi we ol kowum üçin azap diledi. Şonda:

- Kowumyňa üç günden soň ýa-da kyrk günden soň size azap geljekdir diýgil diýip - wahy (ylahy owaz) geldi. Ýunus alayhyssalam bu sözi aýtdy. Soň özi iki ogly bilen aýalyny ol kowumyň arasyndan alyp çykdy. Olar bir derýanyň kenaryna ýetdiler. Derýa möwç urup, aýaly bilen bir ogluny gark etdi. Ýene bir ogluny böri iýdi. Ýunus alayhyssalam ýalňyz galdy. Onsoň gämä münüp, derýa¹ girdi. Derýanyň ortasyna ýeteninde, derýa möwç urup başlady. Gämiçiler:

- Biziň aramyzda hojaýynyndan gaçan bir bende bardyr. Biz gäminiň adatyny bilýäris. Tä ol kişini derýa taşlaýançak, derýanyň möwji köşeşmez - diýdiler. Onsoň bije atdylar. Bijе Ýunus alayhyssalamyň adyna düşdi. Ýene bije atdylar. Ýene şonuň adyna düşdi. Onsoň gämiçiler:

- Sen mursal pygamber sen. Seni derýa taşlap bilmeris - diýdiler.

Ýunus alayhyssalam:

- Hojaýynyndan gaçan şol bende mendirin - diýdi we özüni derýa taşlady. Görse, derýada bir balyk agzyny açyp duran eken.

Gazal

Kişige herne, kim, takdyrдыr ondan gaçyp bolmaz,
Kaza gözün açyp gelse, oňa toprak saçyp bolmaz.

Her iş, kim, perdeýi gaýp içre takdyr ile pynhandyr,
Ony mälim ederge, perdäni hergiz açyp bolmaz.

¹ Derýa - bu ýerde deňiz, umman manysynda gelýär. Öňler deňze ýa-da ummana «derýa», derýa bolsa «suw» hem diýipdirler. Meselem: Amu suwy - Amyderýa.

Elkyssa, Ýunus alaýhyssalam çäresiz galdy. Özünü derýa taşlandan, balyk ony agzyna aldy we ýuwutdy. Ol balyga «Bu biziň uly bendämizdir. Ony seniň iýmitiň edendiris. Emma ony seniň garnyňda saklarys. Kyrk güne çenli gorap saklagyl» diýip, Ýlahynyň ylhamy ýetişdi.

Ondan soň Ýunus alaýhyssalam ol balygyň garnynda, garaňkylykda Allatagalany ýat edip, tesbyh aýdýardy.

Bir rowaýatda «Ol balygy ýene bir balyk ýuwutdy» diýip hem getirilýär.

Elkyssa, ol derýanyň içinde we ol balygyň garnynda Ýunus alaýhyssalamyň aýdýan tesbyhy şudy: «Lä ilähä illä ente subhaneke inni kuntu mine ez - zalymyn»¹.

Kytga

Her kişi her ýerde, kim, bolsa Huda ýady bile,
Mesnedi rahatdyr oňa dagy-daş-u bahry, berr.

Düşse [umman] içine bolar aşna mellah ile,
Bolsa ger nägäh balygyň tugmasy, tapmaz zerer.

Elkyssa, Ýunus alaýhyssalam bu dogma meşgul boldy. Kyrk günden soň «Ýunusy derýanyň gyrasyna taşlagyl» diýip, balyga wahy (ylahy owaz) geldi. Balyk derrew Ýunus alaýhyssalamy derýanyň kenaryna taşlady. Ol hassa we gowşak (ysgynsyz, ejiz) bolup galypdy. Saçy we sakgaly agarypdy, belki dökülipdi. Towugyň jüýjesine meňzäpdi. Hezreti päk Perwerdigär onuň saýasynda parahat bolar ýaly kabagy gögerdýär. Şeýle-de bir keyige «Oňa süýt ber» diýip, ylham geldi. Ýunus

¹ Gurhanyň 21-nji süresiniň 87-nji aýaty: «Hiç Ýlah ýok, meger Özüň barsyň, eý, päk Perwerdigär, hakykatdan hem, men [öz janyma] jebir ediji bolup galdym».

alaýhyssalamda kuwwat peýda bolýança saba (irden-daňdan) wagtynda bir gezek we agşam wagtynda bir gezek süýt berdi. Onda kuwwat peýda boldy. Saçlary çykdy. Ol [bir gün]özüne gün şöhle saçýança uka gitdi. Oýananda görse kabak (kädi) agajy gurapdyr. Ony görüp gamgyn boldy. Şonda Allatagaladan «Kädi (kabak) agajy üçin gamgyn bolduň. Meniň şonça bendelerime gamgyn bolmadyň. Olara ýaman we bet doga etdiň» diýip, wahy (ylahy ylham) geldi.

Kyrk gün ötdi. Allatagala Ýunus alaýhyssalamyň kowumyna bela iberdi. Bela geldi we bir mil aralykda, olaryň başlarynyň üstünde durdy. Ol kowumyň barysynyň ýüzleri gara boldy. Belany görensoňlar gorkup, oğlan-uşaklaryny hem alyp, sähra çykdylar. Bar perzentlerini enelerinden aýryp, maldowarlaryny balalaryndan (owlak-guzularyndan) aýryp, biri-birlerinden alan haklaryny yzyna gaýtaryp berip, şeýle diýdiler:

- Ylahy! Ýunus alaýhyssalamyň Hudaýyna iman getirdik we onuň dinine girdik.

Soňra şu dogany okadylar: «Ýa haýýu hy:nä lä haýýä ýuhýi el-möwtä»¹.

Nazm

Her kişi, kim, kylsa Taňrynyň belasyndan hezer,
Bil ony takyk, kim, oňa kylypdyr Hak nazar.

Taňrydan her kim ki gorkar, gorkar ondan barça halk,
Bolar ol daýym eziz-u halkdan görmez zerer.

Ol ki ýokdur Taňrynyň wehmi onuň könlünde hiç,
Bolar ol kibr-u şakawat birle gün-günden beter.

¹ «Eý, dirileriň ýok wagty hem diri bolan ölüleri direldiji».

Akyl erseň Taňrydan gorkup mutyg ol hökmüne,
Tä ki hergiz görmegeý sen dowzah odundan zerer.

Ondan soň Haktagala olaryň tobasyny kabul edip, belany dep etdi. Barçasý musulman bolup, kapyrlygy ýok etdiler. Ýunus alaýhyssalamy tapyp getirdiler. Oňa tagzym etdiler, hormatladylar we onuň bilen bile bir ýolda boldular. Ahyry munuň ýaly towpyk-goldaw olara ýar bolup, älemden musulman bolup gitdiler.

Kytga

Küpr bedgat öýüne girme-ýu iman birle bol¹,
.....

Dünýäde kylan günälerini nedamat ýüziden -
Ýat kyl, her demde-ýu daýym puşman birle bol,

Ol ki Ýunus birle munys erdi derýa içinde -
Zikri Subhandyr ol-u her dem-de Subhan birle bol,

Taňry ýady berdi Ýunusga oşol ýerden nejat.
Ger nejat istär iseň her ýerde Rahman birle bol.

Hekaýat

Şeýle hekaýat aýdýarlar:

Salyh pygamber alaýhyssalam baş arkada Nuh pygambere ýetýärdi. Ýüzi gyzylymtyl ak we hoşsurat bolup, halkyň

¹ Golýazmada şu beýdiň bir setiri ýazylmandyr.

ýagşysydy. Kowumy we kabylassy azyppy. Allatagala ony Semut kowumyna pygamberlik üçin iberdi. Olar onuň urugdaşlarydylar we garyndaşlarydylar. Ýurtlary Şam bilen Hyjazyň arasyndady. Olar daglarda öýler ýasap, daşlary gazyp (gaýalary köwüp) jaýlar gurupdylar. Şol ýerlerde buthanalar ýasap butlara sygynýardylar. Hezreti Salyh alayhyssalam olary imana, Allatagalanyň bendeligine çagyrdy. Olar kabul etmediler. «Lä ilähä illallahu Salyh resulullahu»¹ diýmediler. Hezreti Salyh alayhyssalamdan mugjyza görkezmeklerini islediler. Salyh alayhyssalam aýtdy:

- Eger, men mugjyza görkezsem sizler hem iman getirmeseňiz, barçaňyz Allatagalanyň azabyna giriftar bolup, heläk bolarsyňyz.

Semut kowmy onuň bu sözünü kabul etmedi. Olaryň bir aýtgähleri (baýramçylyk geçirýän ýerleri) bardy. Baýramçylyk günleri barça butlaryny ol aýtgähe eltip, sejde ederdiler. Olar hezreti Salyh alayhyssalama aýtdylar:

- Sen hem biziň aýtgähimize gel. Biz hem Hudaýlarymyzy elteliň.

Salyh alayhyssalam kabul etdi. Eýse barça kapyrlar aýtgähe geldiler. Hezreti Salyh alayhyssalam gelenden kapyrlar agzybirlik bilen:

- Biz Salyhdan bir mugjyza görkezmegini diläliň. Goý, Salyh onuň çäresini tapyp bilmän ejiz galsyn - diýişdiler. Aýtgähde bir uly daş bardy. Semut kowumy Salyh alayhyssalama garap aýtdylar:

- Bu daşdan bir arwana düýe çykargyl. Alny ak tüýli bolsun, ýaly hem bolsun. Özi hem bogaz bolsun we derrew botlasyn. Eger bu mugjyzany görkezseň saňa we seniň

¹ Alladan başga Hudaý ýokdur, Salyh Allatagalanyň resulydyr.

Hudaýyňa iman getireli we butlary ýok edeli. Eger munuň ýaly mugjyza görkezmesen saňa näme etjekdigimizi özümüz bileris.

Nazm

Salyha uşbu sözi diýdiler erse ol kowum,
Tutdy oşol dem ony pikir ile enduhy-gam.

Diýdi: «Eý, Huda, röwşen erer saňa bu hal,
Kylma meni keremden ol kowum içinde mülzüm».

Kim Salyh dogaga meşgul boldy nyýaz birle,
Iki golun göterip zikir eýläp «Ismi Agzam».

Teprene başladylar dag ile daş filhal,
Nalyşa ol daş efganlar eýläp ol dem.

Hökmün ýetirdi Halyk ol daşa rowany,
Mum oldy bir nepesde gerçe bar erdi mäkäm.

Çykdy onuň içinden bir düýeýi latyf,
Abestin-u ýetilgen agla dagy mugazzam.

Elkyssa, Salyh alayhyssalam ol kowyma aýtdy:

- Siz «Eger bu daşdan siziň diýeniňiz dek düýe çyksa, iman getireris we garşy bolmarys» diýip, ant içiň.

Olar kabul etdiler. Ondan soň hezreti Salyh alayhyssalam Allatagaladan doga edip diledi. Möminler «Ämin» diýdiler. Daşdan olaryň aýdan düýeleri dek on aýlyk bogaz düýe çykdy. Ol örän uludy. Bu tarapyndan ol tarapyna çenli üç yüz ýigrimi

iki gary gelýärdi. Ondan soň ol düýe ýatdy we bir köşek botlady. Ululykda ol hem enesi ýaly bardy.

Kytga

Gu draty kâmiläni gör ki hekimi Ezeli,
Hökmüni daşa ger kylsa bolar hamyla daş.

Daş haýwan kibi eýlär hereket onda dogar eýle,
Kim, barça görer dagy bolar halk era paş.

Daýym eýle bu sypat birle keremler Halyk,
Her kişi Taňry üçin eýlese älemde magaş.

Ol düýe botlandan soň otlady. Ol halk ony gözleri bilen gördüler. Emma sözlerinden dänip, iman getirmediler we aýtdylar:

- Salyh jadygöýdir.

Ylahy! Barçany olaryň pyglyndan saklagyl!

Az suwa semd diýýärler. Olara şonuň üçin «Semut» diýýärler. Olaryň suwlary azdy. Olar bir howuz gazypdylar. Çuňluga ýigrimi kişiniň boýy ýalydy. Ol suwy üleşip alýardylar. Ol howuz her günde dolýardy. Salyh alayhyssalamyň düýesi her günde olaryň tamam suwларыny içýärdi. Şol suw mukdarynda hem süýt berýärdi. Onuň emjeklerinden süýt şeýle bir rowan bolup akýardy welin, her näçe ydyş (gap) we tabak getirseler-de dolýardy. Her gün halaýygyň mallary suw içýärdiler. Salyh alayhyssalamyň düýesiniň suw içiş nobaty bolan günü halaýyk daglaryň başyndan suw getirýärdiler. Olar örän müşgile (kynçylyga) galypdylar. Eger olar sabyr edip, iman getirsediler, onda hezreti Allatagala olar üçin çeşmeler akdyrady we olarda teşwüş (alada) bolmazdy.

Elkyssa, ol düýe olaryň arasyndady. Olar onuň süýdünden we ýüňünden näçe mukdar gerek bolsa, alardylar. Ol düýe ýaz bolanda belent ýerlere çykyp otlaýardy. Ol kowumyň mallary ol düýeden ürküp, sähralara gaçýardy. Şu jähtden mallary arryk we hor bolup ölýärdi.

Salyh alaýhyssalamyň düýesi hezreti Allatagalanyň rehmetindendi. Onuň şükürini etmediler. Onsoň Allatagaladan bela geldi we olary tutdy.

Gürrüňçiler şeýle rowaýat edýärler:

Semut taýpasynda iki aýal bardy. Olar sahypjemaldy, görklüdi we köp mallary bardy. Olaryň biriniň ady Suduk, beýlekisiniň ady Abyrady. Iki sany kişi bardy. Olar bu iki aýala aşykdylar. Olaryň biriniň ady Mysdagdy. Ol Abyra aşykdy. Beýlekisiniň ady Karardy. Ol Suduka aşykdy. Bu iki kişi hem örän maldar kişilerdi. Bu iki kişi we ol iki aýal Salyh alaýhyssalamyň düşmanydy. Olaryň Salyh alaýhyssalamyň düýelerini öldürmäge köp yhlaslary bardy (yhlas edýärdiler). Suduk atly aýal aýtdy:

- Size myhmandarlyk edeli, çakyr bereli diýsek biziň suwumyz ýokdur. Sebäbi bu gün Salyh alaýhyssalamyň düýesiniň nobatydyr. Hiç kişi suw alyp bilmez.

Abyra aýtdy:

- Biziň aramyzda Salyh alaýhyssalamyň düýesini öldürip biljek bir kişi bolsady, onda suw köp bolardy. Emma onuň ýaly kişi ýokdur.

Karar bilen Mysdag ikisi:

- Eger biz ol düýäni öldürsek, bize näme berersiňiz - diýdiler. Ol iki aýal:

- Biziň mallarymyz siziňki bolsun - diýdiler. Soň ol iki aýal ýüzlerinden perdelerini göterdiler. Şeýle bir gözəl görkleri bardy welin, asla beýan edip bolmaz. Onsoň ol iki betbagta köp

çakyr berdiler. Olar serhoş boldular. Özge kapyrlara hem habar berdiler. Olar ýedi kişi bolup, baryp ol düýäniň ýoluny tutup durdular. Düýe peýda bolanyndan gylyçlaryny [gynyndan] sogrup böküp turdular. Onsoň düýe olara hemle urdy. Olar gaçdylar. Karar düýäniň yzyndan gelip, ýetip ol düýäniň sag aýagynyň syňragyny kesdi. Düýe derrew ýykyldy. Kapyrlar geldiler we düýäni öldürdiler.

Rubagy

Din ähliniň ol düýe, penasy erdi,
Yhlas ýolunda häki rahy erdi.
Zahyrda egerçe düýe dek kyldy zuhur,
Batynda weli, paýzy Ylahy erdi.

Düýäniň köşegi enesini öldürendiklerini görüp gaçdy we daga çykdy. Kapyrlar öldüren düýesiniň etini üleşdiler we öýlerine eltdiler. Salyh alayhyssalam uzakdady. Habar ýetenden musulmanlar ýygylp geldiler. Görseler şeýle waka bolupdyr. Düýäniň köşegi Salyh alayhyssalamy görenden aglady we üç gezek:

- Arman, waý, meniň enem - diýip, perýat etdi.

Soň enesiniň çykan daşyna baryp girdi we gaýyp boldy. Salyh alayhyssalam aýtdy:

- Üç günden soň sizlere azap geler. Bu iş çarşenbe (hoşgün) gijesi peýda bolar. Ilkinji gün ýüziňiz sary bolar. Ikinji gün gyzyl bolar. Üçünji gün gara bolar. Ondan soň baryňyz heläk bolarsyňyz.

Bu sözi aýdandan kapyrlar Salyh alayhyssalamy öldürmäge kast (hyýal) etdiler. Asmandan perişdeler indi we kapyrlary heläk etdiler. Daň atandan özge kapyrlar olary görüp:

- Bulary Salyh alayhyssalam öldüripdir. Geliň, biz hem Salyhy öldüreliň - diýip, ony öldürmäge bardylar. Salyh alayhyssalamyň yzyna eýeren kowumy olary bu işi etmäge goýmadylar we:

- Sabyr ediň. Eger bu üç günde azap gelse, baryňyz heläk bolarsyňyz. Eger azap gelmese, Salyhy ondan soň öldüriň - diýdiler.

Olar bu söz bilen gaýtdylar. Penşenbe günü (sogapgün) irden ýüzleri sary boldy, anna günü gyzyl boldy. Şenbe günü (ruhgüni) olaryň ýüzleri gara boldy. Ýekşenbe günü (dynçgüni) ýer titredi, asmandan bir owaz peýda boldy we bir ot geldi. Ol ot barça kapyrlary köýdürdi. Salyh alayhyssalamyň iman getiren kowumyna hiç bir zyýan ýetmedi. Olar salamat galdylar.

Ondan soň Salyh alayhyssalam öz kowumyna garap:

- Bu ýerden gitmek gerek. Bu ýere Allatagala gahar etdi-diýdi. Onsoň barça möminler Salyh alayhyssalama hemra bolup, Hareme geldiler. Ol gün ol ýerde ornaşdylar.

Nazm

Hoş ol Halyk ki daşdan höküm ile düýe aýan eýlär,
Ýene öz gudraty birle oşol daşda nahan eýlär.

Birewge lutfy has eýläp kylar din içinde rehber,
Birewge gahar edip, küfr içre ryswaýy jahan eýlär.

Birewge magsyýetden dowzah içinde berer mesgen,
Birewge merhemetden kabyly hüýr-jenan eýlär.

Birewini nana mätäç edip, eýlär jepa pişe,
Birewni memleket hyfzynda soltany zaman eýlär.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Nälet siňen Pyrgaun Beni Ysraýyldan bir kişiniň peýda bolup, özüniň mülküni weýran etjekdigini düşünde gördi. Ukudan oýanandan gamgyn boldy we öz kowumyna habar berdi. Barysy ýas tutdular. Pyrgaunyň müň sany jadygöýi, müň sany palçysy we müň sany münejjimi bardy. Barysyny jem etdi we gören wakasyny olara aýtdy.

Beýt

Pyrgauna gaýypdan meger ýetdi habar,
Kim, ýetgüsidir saňa-ýu kowmuňa zerer.

Bu wakany görüp igeç bu kapyr,
Taňry gazabyndan etmedi hiç heder.

Olar:

- Bize kyrk gün möhlet bergil. Bu düşüşüň ýeterlik aladasyny edeliň - diýdiler.

Pyrgaun olara rugsat berdi. Gelip, arpa nanyny iýip, küle ýatyp, gijeler oýa bolup, gündizlerine roza tutýardylar. Sygynyp sejde edýän döwlerine zarylyk we nalyş edýärdiler.

Allatagalanyň sünneti (adaty) şudy. Heran haçan dünýäde bir iş peýda boljak bolsa, Hezreti Allatagala arşdakylara habar ederdí. Olar asmandaky perişdelere aýdardylar. Döwler asmana çykyp, perişdelerden eşidip, ol habary gelip, ýerde aýdardylar.

Elkyssa, arşdakylara Allatagaladan:

- Beni Ysraýyldan bir pygamber ýaradaryn. Ol Pyrgaunyň mülküni bozgaý we ony heläk etgeý. Ony Müsürde pylan aýda

juma gijesinden üç sagat ötende atasynyň bilinden enesiniň rehmine (ýatgysyna) salarys – diýip, habar geldi.

Şeýtan bu wahyny (Ylahy owazy) asmandaky perişdelerden eşidip gelip, münejjimlere, jadygöýlere we palçylara:

- Bu iş kyrk günde peýda bolar – diýip, habar berdiler. Olar Pyrgaunyň gaşyna gelip, bu habary beýan etdiler.

Pyrgaun aýtdy:

- Bu işiň çäresi nedir? Meniň göwnüme gelşine görä, ol kişi peýda bolmaz ýaly enesini tapyp öldürmek gerek.

Olar aýtdylar:

- Biz bu işi edip bilmeýäris. Emma şol juma gijesinde Beni Ysraýylyň ärlerini aýallaryndan aýralyň. Goý, ol kişi atasynyň arkasyndan enesiniň rehmine düşmesin.

Kyrk günde ol gijäni bildiler. Onsoň Beni Ysraýylyň barça ärlerini hatynlaryndan aýryp, bir ýerde jemläp, zat berdiler we aýtdylar:

- Şu ýerde boluň we tä daňdana çenli biri-birleriňiz bilen söhbet tutuň.

Münejjimler, jadygöýler we palçylar oýadylar. Pyrgaun saýlantgy wezirleri bilen şähre bardy.

Ymran Pyrgaunyň Müsür şäherindäki [köşgüniň] gapyçysydy (derwezebanydy). Ol Beni Ysraýyldandy. Emma Pyrgaun ony bilmeýärdi.

Pyrgaunyň leşgeri Beni Ysraýyl bilen şäherden daşarda galdylar. Pyrgaun Ymrana garap aýtdy:

- Bu gije meniň köşgümden özge hiç ýere barmagyl. Işikden habardar bolgul we donlaryň (egin-eşiğiň) bilen ýatgyl.

Ymran:

- Hoş bolgaý-diydi.

Ymran Allatagalanyň takdyr eden mahalyňa çenli aýalynyň gaşyna geldi. Ikisi birleşdiler. Musa alaýhyssalam atasynyň bilinden enesiniň rehmine düşdi.

Nazm

Her kişi ki tedbir ile dehr içre ozar,
Az günde onuň haýatynyň dony tozar.

Tedbire her kim ygtymat eýlese, jezm -
Bil ony, ki tedbirini takdyr bozar.

Ymran aýalyňa aýtdy:

- Pyrgaunyň gorkýan kişisi biziň perzendimiz bolar.
Zynhar bu syry hiç kime aýtmagyl.

Ondan soň münejjimler asmana bakdylar we Musa alaýhyssalamyň atasynyň bilinden enesiniň rehmine düşendiginiň nyşanasyny gördüler. Onsoň perýat we pygan edip başladylar. Şeýle bir pygan etdiler welin, Pyrgaun olaryň owazlaryny eşidip oýandy. Ol Ymrandan:

- Bu turan gowga näme?-diýip, sorady.

Ymran:

- Beni Ysraýyl kowumydyr. Olar biri-birleri bilen oýnaýarlar-diýdi.

Pyrgaun daňdana çenli garaşyp otyrды. Daň atanyndan münejjimler ýyrtyk donlar geýip, Pyrgaunyň gaşyna geldiler we aýtdylar:

- Seniň ol duşmanyň atasynyň bilinden enesiniň rehmine düşdi.

Pyrgaun olara gazap etdi. Olar aýtdylar:

- Biz bu işiň çäresini edeliň.

Musa alaýhyssalam eneden dogdy. Şonda olar Pyrgauna aýtdylar:

- Seniň ol duşmanyň eneden dogdy.

Pyrgaun gamgyn boldy. Münejjimler aýtdylar:

- Beni Ysraýyly jemläň we şu aýda dogran oglanlaryny öldüriň. Gyzlary saklaň.

Pyrgaun ol sözi eşidip, bu söz bilen Beni Ysraýyldan ýüz müň oglan öldürdi. Musa alaýhyssalamy Allatagala Pyrgaunyň gazabyndan gorap saklady.

Gürrüňçiler şeýle gürrüň edýärler:

Pyrgaun göwreli aýallaryň ýanynda haýsy aýal ogul dogursa öldürer, gyz dogursa degmez ýaly wekiller goýupdy.

Kabyla diýen kişini wekil edip goýupdylar. Musa alaýhyssalamyň enesi dogar wagtynda Kabyla häzir boldy. Musa alaýhyssalam dünýä inenden Kabyla ony eline aldy we ýüzüne bakdy. Eýse Musanyň görkli keşbine haýran we aşyk boldy. Onuň ol çaga geň muhabbeti oýandy.

Nazm

Gördi ýüzün, boldy onuň husnyga haýran,
Köňli negeran oldy dagy gözleri girýan.

Onuň ýüzüne wale-ýu şeýda idi andak.
Kim, bilmedi günmi idi ýa hut mahy-taban,

Köydürdi onuň yşky ody jan-u köňli,
Düşdüler onuň şowky bilen her biri bir ýan.

Kabyla aýtdy:

- Eý, zenan! Hiç gam ýmegil. Men seniň syryňy paş etmerin. Wekillere «Bu aýal öli gyz dogrupdy, ony ýere gömdük» diýip aýdaýyn. Emma, şert şudur, seniň bu perzendiňi uruglaryň we goňşularyň görmesinler.

Musa alayhyssalamyň enesi ony üç aýa çenli ýaşyryp saklady.

Ýene bir rowaýatda şeýle diýýärler:

Bellenilen wekiller peýda boldular (geldiler). Musa alayhyssalamyň özünden uly bir uýasy bardy. Ol ony (Musany) derrew çörek bişirilýän, ot ýanyp duran tamdyryň içine saldy we üstüni ýapdy. Ol wekiller girdiler. Ol ýerde hiç bir oglan görmediler. Ondan soň enesi tamdyryň ýanyna bardy we tamdyryň agzyny açdy. Görse, tamdyrdaky ot reýhan güli bolupdyr, Musa alayhyssalam bolsa, ol «ot» bilen oýnap ýören eken.

Beýt

Çün saldy tanur oduna Musany oşol ýar,
Ot boldy onuň degresinde gülşeni gülzar.

Lagl idi, handan-u iki gözleri mestan,
Göýä ki onuň ýüzi idi matlagy enwar.

Her kimi ki Hak mähremi esrar kylypdyr,
Şek ýok ki ony herne beladan özi esrar.

Elkyssa, ony ýaşyrynlykda terbiýeläp, ekläp sakladylar. Emma «Bu oglumy Pyrgaunyň kowumy biläýmesin» diýip, mydama gorkuda we howpdadylar. Birden «Musany bir sandyga salyp, gaýyr (toýun palçyk) bilen mäkämläp, Nil

derýasyna salgyl. Gorkmagyl. Ol heläk bolmaz. Gam iýmegil. Ony az pursatda seniň köňlün islän görnüşinde seniň ýanyňa ibereris. Ony mursal pygamberlerden edendiris» diýip, Allatagaladan ylham geldi. Onsoň Musa alaýhyssalamyň enesi Musa alaýhyssalamyň atasynyň tanşy bolan bir neçjaryň gaşyna bardy we:

- Uzynlygy baş garyş bolan bir sandyk ýonup (ýasap) ber-diýdi.

Ol sandygy tamam edeninden Musa alaýhyssalamyň enesiniň ýanyna getirip, oňa tabşyrdy. Ol neçjaryň ady Hazbyl ibn Suburdy. Onuň köňlüne «Bularyň bir ogly bardyr. Ony sandyga salyp gaçyrjak bolýan bolsalar gerek» diýen pikir geldi. Onsoň Pyrgaunyň wekilleriniň ýanyna geldi. Onuň olara muny aýtmak hyýaly bardy welin, dili tutuldy we aýdyp bilmedi. Öýüne geldi. Ondan soň Pyrgaunyň öňüne baryp, oňa aýdar hyýaly bardy. Gözleri görmez boldy. Onsoň münej-jimleriň aýdyp duran oglunyň şoldugyny bildi. Gaýybana Musa alaýhyssalama iman getirdi we musulman boldy.

Kytga

Kişi, kim, enbiýaga bolsa münkür,
Dili lal-u gözi bolar onuň kör.

Huda kylmaz oňa hergiz terehhüm,
Kylar ony iki älemde makhur.

Garyky bahry zulmat eýläp, ahyr -
Kylar, Pyrgaun dek ryswaýy meşhur.

Musa alaýhyssalamyň enesi gyzy bilen birlikde ol sandygy mäkäm edip, Nil derýasyna taşladylar.

Gürrünçiler şeýle rowaýat edýärler:

Pyrgaunyň bir gyzy bardy. Ol pis keseline duçar bolupdy. Palçylar:

-Pylan gün Nil derýasynda sandygyň içinde bir çaga peýda bolar. Onuň agzynyň suwundan sürtseler, ol kesel dep bolar - diýip aýdypdylar. Şol gün Pyrgaun, aýaly Asyýa, gyzy we mähremleri bilen derýanyň ýakasyna gelip otyrdylar. Birden suwuň ýüzünde bir sandyk görnüp başlady. Pyrgaun hyzmatyndakylara:

- Ol sandygy tutup getiriň-diýip, höküm etdi. Derrew tutup getirdiler. Onsoň sandygyň agzyny açdylar we Musa alayhyssalamy gördüler. Onuň muhabbeti ony görenleriň könlüne örän täsir etdi.

Nazm

Aý diýsem, ýüz katla aýdan ýagşyrak, ýüzi onuň,
Şeker ilen şähtden şirin erer sözi onuň.

Bir nazarda duşmany bethahy eýlär mutyg,
Işwe-ýu nâz ile ger baksa gara gözi onuň.

Pyrgaun:

- Bu oğlan ölümden neneňsi gutuldyka. Birden bu bizi howsala salýan çaga bolaýmasyn-diýip, howsala düşdi. Pyrgaunyň aýaly Asyýa aýtdy:

- Men münejjimlerden «Pyrgaunyň gorkýan kişisi pylan gije peýda bolar» diýip eşidipdim. Onsoň ondan göwnüm hatyrjem bolupdyr. Bu oglana teşwüş bermegil. Onuň agzynyň suwy bilen gyzymyň derdine alaç ederis.

Ondan soň Musa alaýhyssalamyň agzynyň suwuny alyp, ol gyzyň kesel endamyna sürtdi. Derrew ol keselden saplandy.

Nazm

Indi tebibi dilemeklik ne ätiýaç,
Geldi tebibi hazyk-u kyldy rowan alaç.

Musa resuly Hak idi yzz-u şeref bilen,
Kylsa, bolar idi aýagy topragyny täç.

Ger sydk birle oňa mutyg bolsalar idi,
Din içre tapgusy idiler rownak-u rowaç.

Elkyssa, Pyrgaunyň aýaly Asyýa Beni Ysraýyldandy. Kâbirleriniň aýdyşlaryna görä, Musa alaýhyssalamyň kakasynyň aýal doganlaryndandy. Ol Pyrgauna aýtdy:

- Bu çaga seniň we meniň gözlerimiziň ýagtysydyr. Ol sebäpli biziň perzendimiz şypa tapdy. Ony öldürmegil. Belki bize ýene-de peýdasy ýeter. Ony ogullyk edip saklalyň.

Pyrgaun Musa alaýhyssalamy Asyýa bagyşlady. Asyýa onuň terbiýesine meşgul boldy. Emma özleriniň heläk bolmaklarynyň şonuň elindedigini bilmeýärdiler.

Kytga

Hudawendi jahanyň gudratyn gör,
Ki bardyr barça müşgil oňa asan.

Salar derýaga Musany-ýu aýlap -
Oňa öz duşmanyn eýlär negehan.

Berer Musaga ol bahr içre nusrat,
Nübüwwet içre owç eýlär nemaýan.

Hem ol derýaga ahyr gark eýlär,
Oşol Pyrgaun ile kowmuny ýegsan.

Musa alaýhyssalamyň enesi ol sandyk Pyrgaunyň eline düşükdir diýip eşidende bisabr-u bikarar bolup, ilki başda [kalbynda] «Ol perzent meniňkidir, ony öldürmäh» diýip, şeýle bir gorky-howsala düşüp başlady welin, hat-da Musa alaýhyssalamyň kyssasyny äşgär etmek isledi.

Ýene bir rowaýatda şeýle diýilýär:

- Pyrgaun ony perzentlige kabul etdi» diýip eşidip, köňli hatyrjem boldy we gam-gussadan aýryldy. Onsoň örän şadyýanlykdan we begençden ýaña «Bu perzent meniňkidir» diýip, aýtmak isledi.

Elkyssa, Musa alaýhyssalamyň enesi öz Merýem atly gyzyna:

- Bar doganyňdan bir habar tut - diýdi

Merýem Pyrgaunyň bargähine geldi. Görse, Asyýa ony eline alyp duran eken.

Şeýle rowaýat edýärler:

- Sekiz gije-gündize çenli her näçe eneke getirseler-de Musa alaýhyssalam olaryň göwüslerinden emmedi. Asyýa öz jemagaty bilen ejiz boldy. Emma Musa alaýhyssalam başam barmagyny emýärdi. Ondan arassa süýt çykýardy. Şol hem onuň naharydy. Merýem Asyýanyň eneke tapmakdan ejiz bolup durandygyny görende, ýakynyna gelip:

- Men süýt berip, terbiýe bermekde keltelik etmejek bir eneke getirip, bu perzende mähremlik we merhemet etdirsem niçik bolar - diýdi.

Haman Pyrgaunyň weziridi. Ol bu sözi eşidenden aýtdy:

- Bu gyzy tutuň. Ol bu perzendiň haýsy maşgaladandygyny biler.

Merýem aýtdy:

- Bu sözi men ol enekäniň Pyrgaunyň döwletiniň tarapdary bolandygy üçin aýtdym. Bu çaga üçin aýtmadym.

Ondan soň Merýeme köňül berip, ol kişini getir diýip aýtdylar. Merýem gidip, Musa alaýhyssalamyň enesini getirdi. Şol wagt ony Pyrgaun eline alyp otyrdy. Her näçe eneke getirseler-de ol ýüzüni öwrüp, süýtlerini emmeýärdi. Bu gezek enesiniň önünde goýdular. Eýse enesiniň ysy burnuna ýeteninden, oňa ýüzlendi we emmesini emmäge başlady.

Mesnewi

Girdi erse ol dem ene goýnuna,
Saldy rowan iki golun boýnuna.

Ýetdi meşamyga nesimi behişt,
Nekhet ol jenneti anbar sereşt.

Gördi enesini, kyldy huzur,
Düşdi onuň köňlüne nury surur.

Şükür Huda hezretige, bimelal -
Gitdi gam-u purkat-u ýetdi wysal.

Ol ki pyrak oduna erdi kebab,
Wasl işigi boldy oňa fathy bap.

Ol ki dili purkat era boldy lal,
Içdi meýi wasl ile aby-zülal.

Köňlüne ger ýetse elem, gam iýme,
Derdi elemden kişige söz diýme.

Derdi eleminň soňy rahat bolar,
Gussa-ýu gamyň soňy döwlet bolar.

Kimde ki dert olsa, kylarlar dowa,
Derdi eger bolmasa tapmaz şypa.

Musa Ymran, kim, erdi ol Kelim,
Nebsi salamat idi özi selim.

Tapgan üçin maksady aksada ýol,
Gör ki neler gördi bu älemde ol.

Gördi Asyýa gerçe jahanda jepa,
Tapdy dili yzz ile nur-u sapa.

Kyldy ise küfr ili birlen setiz,
Din ile dünýä era boldy eziz.

Pyrgaun enekeden sorady:

- Bu oglan seniň süýdüňi şeýle bir uly isleg bilen kabul etdi. Sen kimsiň?!

Ol aýtdy:

- Men bir hoşboý, päkize aýaldyryn. Süýdüm örän süýjüdir (tagamlydyr). Her bir oglany meniň gaşyma getirseler, elbetde meniň süýdümi kabul eder.

Ondan soň Pyrgaun ynanyp, Musany oňa tabşyrdy we aýtdy:

- Bar öýüňize alyp bargyl. Her hepdede bir gezek biziň gaşymyza alyp gelgil.

Enesi şadyman bolup, Musa alaýhyssallamy öz öýlerine alyp bardy. Allatagalanyň eden wadasy dogry boldy. Pyrgaunyň kowumy bolan kybtylaryň köpüsi Musa alaýhys-salam kemala ýetişýänçä ony bilmeýärdi.

Musa kyrk ýaşa ýetýänçä Allatagala oňa yslam dini¹ üçin pygamberlik we bilimlilik berdi. Allatagala şeýle diýýär:

- Musa alaýhyssalamyň enesine mähribanlyk etdim. Barça ýagşy amal edijilere hem mähribanlyk edijidirin.

Gepiň keltesi Musa alaýhyssalam barça halaýygyň gapyl, her kimiň öz işi bilen meşgul bolýan wagtynda, ýagny agşam namazy bilen ýassy namazynyň arasynda käbirleriniň aýtmagyna görä bolsa, günortan [dynç alyp] ýatylýan wagty Müsür şäherine ýetdi. Görse iki sany kişi biri-birleri bilen urşup duran eken. Olaryň biri Musa alaýhyssalamyň kowumyndandy, ýagny Beni Ysraýyldandy. Ady Sameridi. Beýlekisi onuň duşmanlaryndandy, ýagny kybtylardandy. Onuň ady Kanundy. Ol Pyrgaunyň habbazy, ýagny nan (çörek) bişiriji kişisidi. Ol mydama Beni Ysraýyllylara odun getirmegi buýurýardy.

Musa alaýhyssalam ol ýere ýetişende, Musa alaýhyssalamyň kowumyndan bolan Sameri «Perýat kybtylaryň elinden» diýeninden, Musa alaýhyssalam ol kybta garap aýtdy:

- Ony goýbergil.

¹ Bu ýerde hak din göz önünde tutulýar. Musulmanlar öz döwründäki her bir hak dine «Yslam dini», şol dine uýýanlara bolsa, «musulmanlar» diýýärler.

Kybty Musa alaýhyssalamyň sözünü kabul etmedi. Onsoň Musa alaýhyssalam oňa bir ýumruk urdy. Ol kybtynyň kazasy ýetip öldi. Ol öleninden soň Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Bu iş maňa mynasyp däl. Bu şeytanyň pyglydyr. Şeytan duşmandyr, gümra edijidir.

Soňra Musa alaýhyssalam Allatagala mynajat edip aýtdy:

- Eý, älemiň Perwerdigäri (Terbiýeleýjisi)! Men nebsime (özüme) zulum etdim. Bu kybtyny öldürdim. Bes, meni ýalka we günämi öt.

Haktagala onuň toba edip, ýalkaw diläni üçin, ony ýalkady (günäsini geçdi). Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Eý, Perwerdigärim! Ant içip, toba edýärin. Indi günä işleri ýerine ýetirmäge sebäp bolýan kişä medetkärlik etmez men. Öz kowumyma ýaran boldum, kybty öldi.

Daň atan wagtynda Musa alaýhyssalam gorkup durka Sameri peýda boldy. Ol aýtdy:

- Sen dün biriniň ölümüne sebäp bolduň. Sen gümra sen. Seniň gümralygyň aşgärdir.

Sameri Musa alaýhyssalam özüni urjak bolýandyr diýip oýlanyp:

- Eý, Musa alaýhyssalam, dünki gün Kanun çörekçini öldürişň ýaly meni hem öldürmek isleýärmiň?! - diýdi.

Kybtylar bu sözi eşideninden, Kanun çörekçini Musa alaýhyssalamyň öldürendigini bildiler. Olar bu habary Pyrgauna ýetirdiler. Ol özüniň döwlet sütünleri bilen geňeşip, Musa alaýhyssalamy öldürmegi karar etdi. Musa alaýhyssalam üçin sandyk ýasan Hazbyl iman getiripdi. Ol bu geňeşden habar bileninden, derrew Musa alaýhyssalamyň gaşyna gelip:

- Eý, Musa alaýhyssalam, Pyrgaun öz kowumy bilen geňeş etdi we Kanun çörekçi üçin seni öldürmegi karar etdiler. Sen bu şäherden çyk. Men saňa ýagşylyk isleýän we mährem kişidirin - diýip, habar berdi.

Kytga

Niçe kim duşmany bethah hüjüm eýleseler,
Lutfy Hak ýar eger bolsa, ne gam duşmandan.

Kimge, kim, Taňry enaýat göziden salsa nazar,
Görmez ol älem era jebr-u sütem duşmandan.

Şeksiz alnynda bolar duşmany bethah zebun,
Köňli faryg bolar-u görmez elem duşmandan.

Şondan soň şol demde azyk zat alman ugrady. Ol «Birden yzymdan adam-gara geläýmesin» diýip, şäherden gorka-gorka [gidip] barýardy.

Düşündirişli kitaplarda şeýle getirýärler:

Jebraýyl alayhyssalam gelip, Musa alayhyssalama:

- Eý Musa! Medin (Medýen) şäherine garşy gitgil - diýip, ony ýol başlangyjyna getirdi. Musa alayhyssalam hem ol ýola gadam goýdy we Medin şäherine tarap ugrady. Medin şäherini Halyl er-Rahman bina edipdi. Ol şäher Müsürden sekiz gije-gündizlik ýoldy. Musa alayhyssalam şol sekiz gije-gündizde otdan (ösümlükden) özge zat iýmedi.

Gürrüňçiler şeýle gürrüň berýärler:

Egerde özi Medin şäherine barýan bolsa-da, köňli Hudaýtagalanyň didarynyň şowkuna (hyjuwyna tarap) barýardy we onuň şowky bilen ol sährany geçýärdi.

Kytga

Kim, ki her ýerde Huda birle tutar köňlün rast,
Deşt-u sährasy onuň şäher ile bazar bolar.

Howul ile badyýalarda näçe ýalňyz ýörese,
Hak oşol halda elbetde oňa ýar bolar.

Ger towpyk bilen tapsa, hudaýat ýoluny,
Daýyma duşmany bethah oňa zar bolar.

Musa alaýhyssalam Medin şäheriniň suwuna ýetişdi. Ol şäheriň bir gyrasyndaky bir ýerdi. Ol ýerde bir topar il ýygnaýşyp, goýun sürülerine we gara mallaryna suw berýärdiler. Musa alaýhyssalam görse, iki sany gyz goýunlaryny suwa ýakyp bilmän intizar bolup durdylar. Ol pygamberleriň mähribanlyk kadasy bilen öňe garşy ýöredi we ol gyzlardan sorady:

- Siz näme üçin goýunlaryňyza suw bermeyärsiňiz?!»

Olar aýtdylar:

- Biz bu halk tamam goýunlaryny suwa ýakyp bolýança, mallarymyza suw bermeris. Biz olardan artyp galan suwy goýunlarymyza berýäris. Sebäbi biziň medetkärimiz ýokdur. Atamyz bolsa uly ýaşly garry kişidir. Ol hem gelip, bize medet berip bilmeýär.

Ol gyzlaryň ulusynyň ady Safra we kiçisiniň ady bolsa Sufurady. Musa alaýhyssalam çopanlaryň gaşyna baryp:

- Bu ejiz biçäre gyzlary näme üçin intizar edýärsiňiz. Tiz öýlerine barar ýaly ilki olaryň goýunlaryna suw beriň - diýdi.

Çopanlar:

- Biz olara suw bermeris. Eger sen bu gyzlara suw bermekçi bolsaň, gel, suw ber – diýip, berk aýtdylar.

Musa alaýhyssalam golaýa geldi we [özünüň] sekiz gije-gündizläp tagam ýmändigine garamazdan ýalňyz özi [olaryň] on kişi bolup suw çekýän gowalary bilen suw çekip başlady. Ol gyzlar Musa alaýhyssalamyň iki gaşynyň arasyna nazar saldylar. Gorkdular we bir gyra gidip, çetde durdular. Musa alaýhyssalam suw çekip, olaryň goýunlaryny suwa ýakyp, olary suwdan gandyrdy.

Gürrüňçiler şeýle rowaýat hem aýdýarlar:

Musa alaýhyssalam başga bir guýynyň başyna bardy. Onuň üstünde bir daş bardy. Ony kyrk kişi bolup göterýärdiler. Bir gowasy hem bardy. Onuň bilen kyrk kişi bolup, suw çekerdiler. Musa alaýhyssalam ol daşy ýalňyz özi göterip, ol gowa bilen suw çekip, olaryň goýunlaryna suw berip gandyrdy we ugratdy. Ondan soň Musa alaýhyssalam bir tamyň saýasynda oturyp:

- Eý, bar Hudaýa, maňa iýer ýaly zatdan her näme-de bolsa bir zat ibergil. Men pakyr we mätäçdirin. Dünýäde aýş-y eşret üçin ýygnan ähli zadym Pyrgaunyň gaşynda galdy - diýdi.

Emma, ol gyzlar Şugaýp pygamberiň gyzlarydy. Olar bu gün öýlerine öňki günlerdäkiden irräk geldiler. Atalary sorady:

- Bu gün irräk geldiňiz. Onuň sebäbi näme?!

Gyzlar ol kyssany arz etdiler. Onda atasy Sufura aýtdy:

- Bar, ol kişini getirgil.

Sufura baryp, Musa alaýhyssalama garap, haýa we şerim bilen aýtdy:

- Meniň atam biziň goýunlarymyza suw bereniň üçin saňa muzd bermekçi bolup, sizi çagyrdy.

Musa alaýhyssalam Şugaýp alaýhyssalamy zyýarat etmek üçin [bu sözi] kabul etdi we ýola rowana boldy. Maksady tamakinçilik däl. Ýolda barýarkalar ýel gelip, Sufuranyň etegini ýokary göterdi. Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Sen meniň yzymdan ýöräp, ýolumy aýdyber.

Ol gyz hem kabul etdi.

Şugaýp alayhyssalamyň gaşyna gelip, zyýarat edeninden soň, özüniň başdan geçiren kyssasyny [başdan-aýak oňa] aýtdy. Eýse Şugaýp alayhyssalam onuň pygamberlerdendigini bildi. Onsoň Şugaýp alayhyssalam aýtdy:

- Gorkmagyl. Indi Pyrgaun bilen onuň kowumyndan halas bolduň. Olaryň teşwüşi (azary) bu welaýata ýetmez.

Ondan soň gyzlaryna garap:

- Tagam getiriň - diýip buýurdy.

Tagam getirdiler. Musa alayhyssalam getirilen tagamdan iýmän:

- Biz ahyret işini dünýä işine satmarys. Goýunlaryňyzy Hudaýlyk (Hudaýyň haky) üçin suwa ýakdym, muzd üçin ýakmadym- diýdi.

Şugaýp alayhyssalam aýtdy:

- Bu tagam seniň muzduň üçin däldir. Bu biziň adatymyzdyr. Her kişi biziň öýümize gelse, oňa myhmandarlyk edip, tagam berýäris. Sen bu gün bize myhmansyň. Ine saçak. Ony ret etmek mürewwetden bolmaz. Myhman öý eýesiniň sözünü kabul etmelidir.

Musa alayhyssalam şondan soň tagam iýdi. Sufura aýtdy:

- Bu ýigidi hakyna tutuň. Ol çopanlygy başarjak we ynamdar kişidir.

Şugaýp alayhyssalam sorady:

- Onuň başarjaňdygyny we ynamdarlygyny nireden bildiň?!

Sufura onuň suw çekip berenini we gelyärkäler «Yzyndan ýöregil» diýenini aýdyp berdi. Şugaýp alayhyssalam bu ýagdaýdan habarly bolandan soň aýtdy:

- Bu iki gyzymyň haýsy birini halasaň, şony saňa nika kylyp bereýin. Ýöne bir şert bilen. Men ýumuş buýrar ýaly

sekiz ýa-da on ýyla çenli meniň hyzmatymda bol. Men saňa müşgil boljak we azap çekjek ýumşuňy buýurmaryn.

Musa alaýhyssalam hem kabul etdi. Ondan soň ol Şugaýp alaýhyssalamyň on ýyllap çopançylygyny etdi we on ýyllap oňa söhbetdeş (ýaran) boldy. Musa alaýhyssalam kyrk ýaşanyndan soň Şugaýp alaýhyssalamdan rugsat alyp, enesi bilen garyndaşyny (doganlaryny) görmek üçin Mūsūr şäherine ugrady. Şugaýp alaýhyssalam oňa rugsat berip, maşgalasyny oňa hemra etdi.

Nazm

Rugsat üçin köýüge geldim eradat bile,
Gelmek eradat bile, gitmek ejazat bile.

Berdi ejazat oňa onda Şugaýp nebi,
Ähl-i aýalyn goşup, zikri ybadat bile.

Musa Ymran dagy ähl-i aýalyn alyp,
Mūsüre boldy rowan nury hidaýat bile.

Elkyssa, Musa alaýhyssalam bir gije ýoluny ýitirdi. Gije örän garaňkydy we sowukdy. Ol ýere «Wadyýy Eýmen» diýýärdiler. Şugaýp alaýhyssalamyň gyzy Sufura Musa alaýhyssalamdan göwrelidi. Onda göwrelilik hassalygy peýda boldy. Ot gerek boldy. Musa alaýhyssalam hernäçe çakmak çaksa-da ot alyp bilmedi. Uzakdan bir ot göründi. Maşgalasyna we hyzmatkärine aýtdy:

- Siz bu ýerde saklanyň. Men baryp ol otdan ot getireýin. Belki bizi dogry ýola salar ýaly ýolbelet kişi hem taparyn.

Musa alaýhyssalam ol sözi aýdyp, kişi-garasyny (adamlaryny) şol ýerde goýup, özi uzakdaky oda tarap ugrady. Ol oda

ýetişdi. Görse, ot bir gök unnap agajyndan şöhle urup duran eken. Oduň ýanynda golaý-goltumynda hiç adam ýok eken. Haýran boldy. Gök agaçdan onuň ýaly ot çykyp duranyňa geň galdy. Birden: «Eý, Musa! Men seniň Perwerdigäriň men. Şek getirmän, aýagyňdaky köwüşlerini çykargyl» diýip, owaz geldi.

Käbirleri «Onuň köwüşleri hapady» diýýär. Käbirleri bolsa, «Edep kadasy şeýledir. Her kişi ulularyň gaşyna baranynda köwüşlerini çykaryp barmagy gerek» diýýärler. Käbirleri bolsa «Köwüşleriňi çykargyl» diýmekden many «Dünýäniň we ahyretiň pikirini köňlünden çykargyl we ýekelik älemine gadam goýgul» diýmekdir» diýýärler.

Nazm

Çün Wadyýy Eýmene ýetişdi, erse Musa,
Ot kibi, yrakdan oňa bir şugla görüldi.

Ot algaly geldi erse, ol şugladan ol dem,
Ot diýdi «enä Allah, menem nury tejelli».

Mähw oldy Kelimylla oşol sözni eşitgeç,
Lutf etdi oňa Taňry dagy boldy teselli.

Hak berdi oňa mugjyza-ýu jahy nübüwwet,
Bardy-ýu risalat işinde kyldy temenni.

Ondan soň Haktagala sorady:

- Sag eliňdäki zat nämedir?!

Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Elimdäki hasadyr.

Şeýle diýýärler, ýagny ol hasa behiştäki mürewwet agajyndandy. Baýy iki şahalydy, boýy on garydy. Ujunda demir bardy. Ady Alykdy. Ol hasa Adam Atadan Şugaýp alaýhyssalama miras galypdy. Ol ony Musa alaýhyssalama berdi.

Gepiň keltesi Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Heran haçan arsam (ýadasam), bu hasa ýaplanýaryn. Agaçlardan ýaprak kakyp goýunlara berýärim. Meniň bu hasa bilen başga edýän işlerim hem bar.

Gürrüňçiler şeýle gürrüň aýdýarlar:

Ol hasa ýolda Musa alaýhyssalam bilen sözleşýärdi. Şeýle-de zyýan ýetirjek janawerlerden ony gorap saklaýardy, olar bilen uruşýardy. Musa alaýhyssalam uklasa, oňa gözegçilik edip goraglaýardy. Guýynyň başyna baranda hasanyň özeni ýüp bolup, şahasy gowa bolup, suw çekýärdi. Eger ýere sançsa miweli we saýaly agaç bolup, ondan Musa alaýhyssalam islese iýip bilýän her dürli miwe peýda bolýardy. Garaňky gijede şem dek röwşen bolýardy.

Gepiň keltesi Haktagala aýtdy:

- Eý, Musa, hasaňy taşlagyl!

Musa alaýhyssalam «Köwüşlerimi niçik taşlap gelen bolsam, hasany hem şonuň ýaly edip, şol ýerde taşlaýyn» diýip pikir etdi. Taşlady. Eýse hasasyny yzyna taşlady welin bir ajaýyp (geň) owaz peýda boldy. Yzyna bakdy. Görse, ol hasa bir ýylan bolupdyr. Ondan soň ýene bir bakdy, düýe dek uly bolupdyr. Agzynyň giňligi kyrk gary ýa-da ýetmiş garydy. Uly dişleri bardy. Gözleri ýyldyrym dek şugla urýardy. Her ýerde agaç tapsa köki bilen goparyp, uly daşlary görse, derrew ýuwudýardy. Musa alaýhyssalam ony göreninde gorkup, gaçyp başlady. Allatagala:

- Gorkmagyl. Hasany tutgul. Ýene owwalkysy ýaly ederin
- diýdi. Musa alaýhyssalam Allatagalanyň hökümini tutup, aždarha tarapa bardy we elini agzyna salyp tutdy. Görse, ol şol öňki elindäki hasasy eken. Musa alaýhyssalamyň könli aram tapdy. Ondan soň ýene:

- Eliňi goltugyňa salgyl - diýen owaz geldi.

Musa alaýhyssalam elini goltugyna saldy. Eýse eli aý dek şöhle urup başlady. Allatagala aýtdy:

- Pygamberdigiňe şol hem bir nyşanadyr. Indi Pyrgauna tarap bargyl. Onuň gümralygy hetden aşypdyr. Ol hudaýlyk dawasyny edýär.

Bu höküm bolandan soň, Musa alaýhyssalam öz-özi bilen endişe (pikir) edip, «Men ýalňyzdyryn. Pyrgaunyň kowumy we kabylassy köpdür, neneňsi garşy bolup bilerkäm» diýip, Allatagaladan kuwwat diläp, dogra (dileg) etmäge başlady:

«Rebbi eşrahly sadry. We ýessirli emri. Wehlül ukdatan min lisäni. Ýefkahu kawli»¹.

Bu aýatlaryň manysyny tesfirçiler şeýle tefsir edýärler.

«Eý, Perwerdigärim!» Açgyl meniň kükregimi we göwnümi. Seniň maňa eden her bir wahyň (Ylahy owazyň) oňa sygsyn. Ýa meni çydamly we ýük göteriji etgil. Her bir sözden teň, göwni çökgün bolmaýyn. Meniň işimi asan etgil, ilçilik habarymy ýetirmek babatda. Dilimdäki düwüni açgyl, meniň sözüme pähim etsinler».

Gürrüňçiler şeýle rowaýat edýärler:

Musa alaýhyssalam kiçikä bir gün nälet siňen Pyrgaun ony öňüne alyp otyrды. Şonda Musa alaýhyssalam elini uzatdy we Pyrgaunyň sakgalyndan tutup, eden bezeglerinden bir bölegini

¹ Gurhanyň 20-nji süresiniň 25,26,27,28-nji aýatlary: «Perwerdigärim, kalbymy giň kylgyl. İşimi asan kylgyl. Dilimden düwüni-sakawlygy aýryp goýber. [Täki] olar (kowumym) sözüň aňlasynlar».

ýolup aldy. Pyrgaun gahara münüp, «Ony öldürin» diýip höküm etdi. Şonda aýaly ötünçler sorap, günäsini geçmegini diläp:

- Ol seniň sakgalyňda ýaldyrawuk jöwherleri gördi. Şonuň üçin elini uzatdy. Çaga eger oduň çoguny (közüni) hem görse, elini uzadar - diýdi.

Ondan soň bir daşa çog (köz), ýene bir tabaga gyzył ýakut salyp, Musa alaýhyssalamyň önünde goýdular. Eýse Jebraýyl alaýhyssalam gelip, Musa alaýhyssalamyň elini tutup, oda garşy rowan etdi. Musa alaýhyssalam ol otdan bir çog köz alyp, agzyna saldy we dili köýdi. Şondan soň onuň dilinde bir düwün galdy. Şonuň üçin sözüne kân bir ýagşy düşünişip bolmaýardy. Ol şonuň üçin «Allatagala ol düwüni dilimden algaý» diýip, doga okapdy. Musa alaýhyssalam ondan soň aýtdy:

- Maňa bir wezir hemra etgil. Maňa medetkär bolsun. Ýa-da gardaşym (doganym) Haruny meniň pygamberligime şarik etgil. Seni päklik bilen ýat ederis, tesbyh aýdarys we namaz okarys. Çünki, biziň haýrymyz we ýagşylygymyz bu işdedir.

Ondan soň Allatagala aýtdy:

- Indi meniň aýatlarym we mugjyzalarym bilen sen we Harun Pyrgaunyň ýanyna baryň. Meniň ýeke-täkligimi, ybadatymy we zikrimi ýerine ýetirmek babatda susluk (gowşaklyk) etmän. Emma, oňa gödeklik edip, gaty söz hem aýtmaň. Sözleri mylaýymlyk bilen aýdyň. Birden size gazap edäýmesin. Pendi-nesihat bilen söz aýtsaňyz belki pendiniňizi kabul edip, meniň gazabymdan gorkar. Oňa kunýasy bilen ýüzleniň. Her hili takdyr bolsa-da oňa zulum etmän.

Käbirleri onuň kunýasy «Ab el-Abbas Ab el-Welit ýa Abu Merredir» diýýärler.

Musa alaýhyssalam Allatagalanyň permany bilen Müsüre ugrady. Maşgalasyna garşy barmady.

Gürrüñçiler şeýle gürrüñ edýärler:

Onuň aýaly we maşgalasy gijesi bilen intizar boldular. Ol gelmedi. Gündizi hem ondan habar tapmadylar. Olar ol sährada haýran bolup galdylar. Birden Medinden bir jemagat il ol ýerde häzir boldular. Olar Sufurany tanadylar we eltip, atasy Şugaýp alaýhyssalama tabşyrdylar. Pyrgaun derýa gark bolanyndan soň, Musa alaýhyssalamyň habary olara ýetdi.

Elkyssa, Musa alaýhyssalam Müsüre rowana boldy. Haruna «Medin ýoly bilen ugrap gardaşyň Musa alaýhyssalama garşy bargyl» diýip, wahy geldi. Harun alaýhyssalam gitdi. Ýolda duşuşdylar. Musa alaýhyssalam oňa bolan ýagdaýlary aýtdy. Harun aýtdy:

- Eý, gardaşym! Pyrgaunyň belentligi we dabaralylygy seniň göreniň dek däl. Ol ondan köp artyk bolup gitdi. Sähelçe sebäp bilen kişini öldürip, bendi-zyndan edýär.

Musa alaýhyssalam endişe edip başlady. Ondan soň iki dogan Allatagala nalyş edip:

- Eý, Perwerdigärim! Biz «Pyrgaunyň ýanyna baryp, Seniň mugjyzalaryňy oňa ýetirmemizden öň ol bizi jezalandyrar we mugjyza görkezýänçäk goýmaz ýa-da Seniň hezretiňe biedep sözler aýdar» diýip gorkýarys - diýdiler.

Hudaýtagala aýtdy:

- Eý, Musa we Harun! Gorkmaň, men siziň bilendirin. Könlüňizi hatyrjem tutuň. Siz her näme etseňiz görerin we eşiderin. Size zeled ýetirmeklerine ýol bermerin. Bes, baryň «Biz seniň Hudaýyň resullarydyrys. Ýakup pygamberiň perzentleri bolan Beni Ysraýyly bize bergil. Olary Makdasa elteliň. Ol ýer ata-babalarymyzyň mesgeni we mekanydyr. Olara azap berme. Perzentlerini öldürip, zyýan ýetirmegil. Seni ýaradan Hudaýdan nyşana we mugjyzalar getirdik. Iman getirip

yzymyza eýeren we dogry ýola düşen kişilere perişdeleriň salamyny getirdik - diýip aýdyň.

Bes, Musa we Harun alaýhyssalam Pyrgaunyň dergähine geldiler. Birnäçe müddetden soň duşuşyp görüşdiler we aýtdylar:

- Biz seniň Perwerdigäriňiň resullarydyrys. Seni Allatagalanyň bendeligine ugrukdyrarsy.

Olar şeýle diýip, hezreti Allatagalanyň aýdan sözlerini doly beýan etdiler. Soň ýene-de aýtdylar:

- Biziň Perwerdigärimiz şeýle kimersedir, ol her görnüşli zatlar ýaradyp, keşp we şekilini oňa laýyk we mynasyp ýasapdyr, ondan soň ýol görkezipdir. Her haýwana bir jübüt beripdir. Ýeri ýaradypdyr. Ony giň edipdir. Siz onda oturýarsyňyz, öýler gurýarsyňyz, öz ýagşylygyňyz we maslahatyňyz üçin ör turýarsyňyz. Asmandan suwlar iberer, ýerden reňbe-reň ot-ösümlükler çykarar. Olaryň biriniň ysy beýlekisine meňzemez. Biriniň mazasy beýleki birinde ýokdur. Kämil gudratyndan her ösümlige bir häsiýet we bir nep (peýda) beripdir.

Pyrgaun bu sözi eşidenden «Birden özüniň kowumy onuň ýaly Hudaýyň bendeligine meýil edäýmesinler» diýip gorkdy. Derrew sözi özge tarapa sowup:

- Bizden öňki ötenleriň ahwaly neneňsidir. Meselem, Nuhuň kowumy bilen Ad kowumy, şeýle-de Semut kowumy dagy bu Hudaýa iman getirip, sejde etmediler. Bu wagt olar döwletdir bagtyýarlykda ýörlermi ýa-da azapdyr betbagtlylykda?! - diýdi.

Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Ol toparlaryň hal-ahwallary hezreti Haktagalanyň gaşynda mälimdir we lowhy mahfuzda ýazylgydyr. Meniň Perwerdigärim hiç bir zady hata etmez we unutmaz. Barça älemi onuň ylmy dolap (gurşap) alandyr. Men bendeden başga

zat däl. Maňa her näme zady habar berse, şony bilerin. Özge zady hezreti Allatagala bilýär.

Gürrüñçiler şeýle gürrüñ edýärler:

Pyrgaunyň bu sözi soramakdan maksady kyýamat gününüň ýagdaýyny bilmekdi. Şonuň üçin ol «Ötenleriň hal-ýagdaýlary nähilidir» diýip sorady. Musa alaýhyssalam bolsa, «Ony meniň Hudaýymdan özge zat bilmez» diýip, jogap berdi. Onsoň Allatagalanyň waspyna we tarypyna meşgul boldy we aýtdy:

- Meniň aýdan her bir zadym Allatagalanyň birligine we gudratyna delillerdir.

Nazm

Musa aýtdy ki: «Hudaýy jahan
Berdi enaýat bile topraga jan.

Häki lutf ile mugazzam kylar,
Suraty zyba berip, Adam kylar.

Eýlär ony häk era pynhan ýene,
Haşarda Adam kylar asan ýene.

Kimde bu gudrat bile bardyr mejal,
Kimde bu owsap ile bar kyl-u kal.

Bilgil onuň hökmüne tabyg bu dem,
Tä ki saňa lutf ile kylgaý kerem.

Ondan soň Pyrgaun mugjyza delilini isledi. Musa alaýhyssalam hasasyny taşlady. Derrew aždarda boldy. Elini uzadyp tutdy, ýene hasa boldy. Ondan soň elini goltugyna

salyp çykardy. Eýse aý dek şöhle saçdy. Emma Pyrgaun iman getirmedi we aýtdy:

- Eý, Musa! Sen jady bilen bizi ýerimizden, Müsür şäherinden çykarmak üçin, we bizi çykaryp, jady bilen Beni Ysraýyl kowumyny ornaşdyryp, patyşalyk etmek üçin gelipsiň. Bes, biz hem jadygöýlerimizi getireliň. Olar seniň pygamber däl-de jadygöýdügiňi halk biler ýaly seniň bilen bäsleşsinler. Indi biziň bilen bir ýerde duşuşmaga wada ber. Ol ýer düz we tep-tekiz bolsun, belent-pesli bolmasyn. Goý, tutuş halk tomaşa etsinler. Bu wadany ne sen boz, ne-de biz bozaly.

Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Seniň wada eder günün kybtylaryň bezenýän-baýramçylyk edýän günüdür. Ol gün ýa nowruz ýa aşura günüdür. Wadamyz baýramçylyk günü çäş wagtynda bolsun. Ol özge günlerden röwşenräkdir.

Elkyssa, Musa alaýhyssalam hak ýüze çykyp, batyl ryswa boljak günü belledi. Bu habar daş-töwerege we etraplara ýaýyldy.

Bes, Pyrgaun turdy we hylwatda (ýeke özi) oturyp kişi iberip jadygöýlerini çagyrdy. Jadygöýlük üçin gerek bolan her hili gurallary we serişdeleri jem etdi. Ondan soň Pyrgaun şol wada eden ýerine jadygöýlerini alyp geldi. Şonda Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Eý, kowum, waý sizleriň halyňyza! Siz Hudaýtagala töhmet atmaň. Siz onuň aýatларыny(alamatларыny) jady diýýärsiňiz. Onuň aýatлары we mugjyzalary bilen garşylaşmaga we «Ýalan Hudaý» diýip, özgeleriň dilini baglamaga hyýal edýärsiňiz. Eý, kybtylar! Allatagala sizleriň köküňizi we binýadyňyzy injek azap bilen goparar we ýok eder. Her kişi çynlakaýlyk bilen Allatagala töhmet etse, ol azaba giriftar bolup, rehmetden namut galar.

Ondan soň jadygöýler bilen gepleşdi. Jadygöýler Musa alaýhyssalamyň sözlerini eşidenlerinde:

- Bu söz jadygöýüň sözi dälir we jadygöýüň sözüne meňzemez - diýişdiler. Emma bu syry Pyrgaunyň hyzmatyndakylardan ýaşyrdylar we öz aralarynda:

- Eger Musa bizden üstün gelse, oňa eýermek gerek - diýişdiler.

Gürrüňçiler şeýle gürrüň getiripdirler:

Pyrgaun penjireden jadygöýleriň biri-birleri bilen geňeşip we sözleşip durandyklaryny gördi. Onsoň:

- Eý, jadygöýler! Näme sözleşýärsiňiz-diýip sorady.

Olar Pyrgaundan gorkularyna, şeýle diýdiler:

- Bu iki jadygöýüň hyýallary şudur. [Olar] sizi Müsür şäherinden çykaryp, Müsüri sizden almak isleýärler. Mezhepleriň afzaly (artygy) bolan siziň mezhebiňizi ýok edip, öz mezheplerini orta çykarmak isleýärler. Şeýle-de ekabyr-emeldarlaryňyzy we hormatly adamlaryňyzy sizden aýryp, özlerine tabyn etmek isleýärler.

Elkyssa, Pyrgaun jadygöýlerinden «Musa we Harun jadygöýdirler. Olaryň kybtylary Müsürden çykarmak islegleri bar» diýip eşidende, gazaplanyp:

- Eger ýagdaý şeýle bolsa, häziriň özünde jadyalaryňyzy jemläň. Sap tartyp goşun bilen meýdana giriň. Siziň haýбатыňyzdan halaýygyň köňüllerine howp düşsün. Olardan üstün bolar ýaly yhlas we tagalla edeweriň. Şu gün jadygöýlükde olardan üstün çykan her bir kişi takyk we anyk öz islegine ýeter - diýdi.

Ondan soň jadygöýler ýetmiş sap-hatar ýasadylar. Musa we Harun alaýhyssalam olaryň önünde durdular. Jadygöýler üç ýüz harwar (eşek ýüki) ýüpüň ortasyny köwek edip, içini simap

bilen dolduryp meýdana getirdiler. Soň edep we hormat bilen aýtdylar:

- Eý, Musa alaýhyssalam ilki sen hasaňy taşlajakmy ýa-da biz?!

Musa alaýhyssalam olaryň biygtybarlygyny we bihasaplygyny mälim etmek üçin aýtdy:

- Belki siz öň taşlarsyňyz.

Olar jadyalaryny, ýagny şol ýüplerini taşladylar. Howa örän yssydy. Howanyň gyrgyznygyndan simap hereket etmäge başlady. Musa alaýhyssalamyň gözüne ýüpler ýöreýän dek boldy. Onsoň Musa alaýhyssalamyň köňlüne «Bu tomaşa edip we seredip duranlar mugjyza bilen jadyňy parhlandyryp bilmezler ýa-da ol jadyalary görüp, men hasany taşlamazdan öň dargap giderler» diýen howp we wehim düşdi. Bu howp Musa alaýhyssalama täsir etdi. Şonda Allatagaladan «Gorkmagyl, sen olardan artyk sen we olara üstün sen. Taşla hasaňy. Jadygöýleriň jadyalary ýok bolar. Olar her ýerde bolsalar-da, hergiz üstün bolmaz» diýip, owaz geldi. Ondan soň Musa alaýhyssalam hasany taşlady. Ol bir uly aždarha boldy. Agzyny açyp, jadygöýleriň tamam serişdelerini we gurallaryny ýuwutdy. Halaýyk gorkup, wehim edip, gaçyp başladylar. Musa alaýhyssalam baryp hasany tutdy. Eýse ýene hasa boldy. Jadygöýler onuň jady däldigini bildiler. Onsoň barçasý gelip:

- Iman getirdik we tassykladyk. Musanyň we Harunyň Taňrysyna iman getirdik diýdiler.

Beýt

Mugjyza gör, kim, eline alsa ger Musa hasa,
Elinde bolar hasa-ýu ýere salsa aždarha.

Ol hasada mugjyz-u aýat köpdür höküm ile,
Dert üçin erer dowa Pyrgaun üçin erer bela.

Ýere dikse, bir daragty miwedat olar rowan,
Gijeler elinde berer şem dek nur-u zyýa.

Çah başyga ýetişse deluw bolup, suw çeker,
Ýola girse Musa Ymrana bolar rahnema.

Kylma şek-u mugjyza iman getir yhlas ile,
Tä seniň ýüzüňe açgaý jennet işigin Huda.

Ondan soň Pyrgaun jadygöýlerini çagyryp:

- Siziň eýsem menden rugsatsyz Musa iman getirmegiňiz bolýan zatmy?! - diýdi. Musa gürrüňsiz jadygöýleriň iň ulusydyr. Meger size-de jadygöýlügi şol tälim berendir. Siz meniň mülkümi bozmak üçin onuň bilen dil birikdirensiňiz. Men siziň elleriňizi kesdirip, özüňizi daragtlaryň uluragy bolan hurma agajyndan asdyryp öldürerin. Goý, barça halk sizi görüp, ybrat (sapak) alsynlar - diýip, haýbat atdy.

Hudaýparazlyk jamynyň meýinden mes (serhoş) bolan, Ylahynyň nurlaryndan hak ýola düşmeklik nury köňüllerine nur saçýan jadygöýler Pyrgauna jogap berip, şeýle diýdiler:

- Biz hergiz seni ygtyýar etmeris. Çünki aýdyň mugjyzalar bizlere gelipdir we bize mälim edip dur.

Gürrüňçiler şeýle gürrüň aýdýarlar:

- Şol mahal jadygöýler iman getiripdiler we sejde edipdiler. Haktagala behişdiň nâz-u nygmatlaryny olara görkezdi. Olar şonuň üçin diýdiler:

- Biz seniň nygmatlaryňy gören nygmatlarymyza çalyşmaýarys. Biz ol Hudaýdan, ýagny bizi we barça halky

ýaradan Hudaýdan ant içýäris. Bize her näme eder bolsaň et.
Biziň hiç bir «perwaýymyz» ýokdur. Seniň hökümiň diňe şu
jahandadyr. Ahyretde seniň halyň ne boljakdygy mälimdir.

Kytga

Bize ger jebir kylsaň eý Pyrgaun,
Tapgusy sen onuň jezasyn bat.

Bu sypat birle ger magaş etseň,
Tapmaguň ahyret öýünde nejat.

Kim, ki din ähline jepa kylsa,
Dowzah olar mekany zulmat.

Biz içipmiz meýi hakykatny,
Bize deňdir bu gün haýat-u memat.

Pyrgaun dergazap boldy we perman berdi. Onsoň
käbirleriniň sag elini, käbirleriniň bolsa çep elini, käbirleriniň
sag aýagyny, käbirleriniň bolsa, çep aýagyny kesdiler we
belent darlardan asdylar. Hezreti Musa alaýhyssalam olary bu
ýagdaýda görüp aglaýardy. Birden Allatagala hyjap perdesini¹
göterdi we ol möminlere behiştde nesip eden menzil we
mekanyňy görkezdi. Olar öz [menzil] mekanlaryny görüp,
onuň şowk we zowkuna ýüzlenipdiler. Olar Pyrgaunyň ol
jepasyndan asla özgermediler we olara ol jepalar hiç tapawut
(täsir) etmedi.

¹ Hyjap perdesi – örtük perdesi. Bu ýerde «diňe Musa pygamber görüp, özgeler
görüp bilmez ýaly Ilähi perde çekildi» diýen manyda getirilýär.

Kytga

Her kişi din ýolunda jan, tenin kylsa pida,
Haktagala berer oňa ýene bir jism ile jan.

Küfr ähli birle her kim, ki kylar harb-u jedel,
Hiç şek ýok, kim, tapar jenneti aglada mekan.

Sahyby genji sagadat bolar-u mähremi has,
Bu sypat birle nesip olar oňa aýşy jenan.

Bu wakadan soňra Musa alaýhyssalam birnäçe ýyl Pyrgaunyň kowumynyň arasynda gezip, olara mugjyzalar görkezýärdi. Emma olaryň oňa boljak bozuk garşylyklary güngünden artýardy. Ahyry olaryň heläk bolar wagty ýakynlaşdy. Onsoň Allatagaladan:

- Eý Musa! Öz kowumyň bilen gije Müsürden çykyň. Olary derýadan ötürip, Pyrgauny kowumy bilen derýa gark ederis - diýip, höküm boldy. Bu höküm geleninden soňra Musa alaýhyssalam Beni Ysraýyl kowumyna:

- «Biziň garaýşymyzda ulular bilen ähli kişilerimizi zynat-bezeg bilen bezäp aýtgähe eltmek ynanjyny bardyr» diýen bahana bilen Pyrgaunyň kowumyndan her hili zynatlary we gymmat bahaly zatlary amanat alyň - diýip, buýruk berdi. [Onsoň]:

-Şeýle görnüşli hereket edip, pylan gije aý çykar mahalda pylan ýerde ýygylp, topar ýasalyň-diýip, wadalaşdylar. Barçasý ýol esbaplaryny sazlamaga meşgul bolup, gije aý-aýdyňlygynda möhümlerini häzirläp, ýola girdiler. Ertesi öýle namazy wagty kapyrlar «Beni Ysraýyl kowumy şäherden çykypdyrlar» diýip habar tapdylar. Ikinji gün olaryň yzlaryndan ýygylp barmak hyýallary bardy welin, her kybtynyň öýünde bir uly kişisi öldi. Onsoň olar ýasa meşgul

boldular. Pyrgaun leşger jem etmäge höküm eden günü Müsür tagtyna ýakyn bolan şäherlere kişiler iberip:

- Beni Ysraýyl kowumy azdyrlar. Olaryň yzyndan gideris-diýip, leşger çagyrdy.

Yagdaý şeýledi, ýagny Beni Ysraýylyň ýigrimi ýaşdan ötüp, heniz altmyş ýaşa ýetmedik işe ýarar kişileri altýüz ýetmiş müň kişidi. Emma, tamam oglanlary bary bilelikde müň gezek müň, ýene-de iki ýüz müňden köprükdiler. Pyrgaun öz leşgerine görä olara az diýýärdi. Pyrgaun aýtdy:

- Beni Ysraýyl kowumy biziň kowumdan bezegler we gymmat bahaly gözellikler alyp gaçypdyrlar. Olarda uruş we jeň ýaraglary azdyr. Biziň leşgerimiz düzüwdür we ýaraglydyr.

Elkyssa, Pyrgaun altýüz müň kişini çep tarapa, altýüz müň kişini sag tarapa belledi. Özi hem hasapsyz goşun bilen ýüzlenip, gün dogan wagtlary Beni Ysraýylyň yzyndan gelip ýetdi. Şol mahal Musa alaýhyssalamyň goşuny derýanyň ýakasyna ýetip, suwdan geçmek hyýalyndadylar. Birden Pyrgaunyň kowumy peýda boldy. Beni Ysraýyl olary göreninden, kâbir ýaranlary Musa alaýhyssalama aýtdylar:

- Pyrgaunyň goşuny bizi tutar. Biz olaryň eline giriftar bolarys.

Musa alaýhyssalam aýtdy:

- Asla, hergiz, beýle dälidir. Allatagala bu haýranlygymyzda bize tiz ýol görkezip halas eder. Sebäbi Allatagala biziň bilendir.

Elkyssa, Pyrgaun leşgerine garap aýtdy:

- Bir zaman düşläň. Güneş ýokarrak galyp, gerdi-gubar (çaň-tozan) oturyşsyn (ýatyşsyn). Ondan soň olaryň üstüne baralyň. Olaryň halas boljak ýoly baglydyr. Öňünde derýa, yzynda biz. Onsoň olar ne ýere gitsinler.

Şol wagtda Beni Ysraýyl kowumy howsala düşüp, tolgunyp başladylar. Musa alaýhyssalam Allatagala nalyş etdi. Şonda: «Eý, Musa! Derýany seniň ygtyýaryňda goýduk. Urgul

hasa bilen» diýip, wahy geldi. Musa alaýhyssalam gelip, hasa bilen derýany urup:

- Eý Eba Halyt bize ýol bergil-diýdi. Derýa jaýryldy we on iki sany ýol peýda boldy. Bir ýel geldi we derýanyň düýbünden öwsüp, ol ýollary guratdy. Musa alaýhyssalamyň kowumynyň, ýagny Beni Ysraýyl kowumynyň barçasý bu ýoldan girip geçdiler. Ondan soň Pyrgaun goşuny bilen derýanyň gyrasyna gelip, ol ýagdaýy gördi. Pyrgaun öz kowumyny gyzykdyryp (aldap):

- Gördüňizmi, derýa meniň howulymdan (haýbatymdan) [howp edip] ýaryldy we ýol boldy-diýdi.

Nazm

Urdy derýaga hasa Musa talap eýläp taryk,
Para-para boldy onuň zarbyndan bahry amyk.

Ötdi Musa birle öz kowumy oşol ýola girip,
Leýk Pyrgaun ile kowumy boldular onda garyk.

Pyrgaunyň weziri Haman aýtdy:

- Eý Pyrgaun! Bilgil, bu ýagdaý Musanyň dogasyndan peýda boldy. Zynhar bu derýa girme. Heläk bolarsyň.

Pyrgaunyň atynyň jylawuny yza öwürmek hyýaly bardy welin, Jebraýyl alaýhyssalam bir gysraga münüp, Pyrgaunyň önünden geçip derýa girdi. Pyrgaun bir ýyndam aýgyr at münüpdü. Ol aýgyr gysragyň ysyny alyp, jylawuny Pyrgaunyň elinden çykaryp, özüni derýa saldy. Ondan soň Pyrgaunyň leşgeri hem topar-topar her ýoldan girdiler. Mikaýyl alaýhyssalam Pyrgaunyň leşgeri tamam derýa girýänçäler, ol leşgeriň zyndan gelip, olary derýa garşy sürýärdi. Ondan soň: «Eý, derýa! Öňki ýagdaýyň bilen rowan bolup ak» diýip, Allatagaladan höküm boldy. Birden suwlar biri-birlerine

goşuldylar. Pyrgaun we tamamy leşgerleri derýa gark boldy. Beni Ysraýyl kowumy ybrat kylyp (sapak edinip), derýanyň gyrasynda olara tomaşa edip, salamat durdular.

Gazal

Eger sydk ähli dek tutsaň, Hudaýyň birle hyzmat sen,
Tapar sen din-u döwlet hyýly içre fath-u nusrat sen.

Köňli mäsuwadan haly eýläp, Hak bile bolsaň,
Görer sen her zaman köňliň era nury hidaýat sen.

Jahanda ähli Alla töwrün eýlegil adat,
Dilär bolsaň ki tapgaý sen iki älemde döwlet sen.

Eger Musa sypat bolsaň görer sen şuglaýy eýmen,
We ger Pyrgaun dek bolsaň garyky bahry zulmat sen.

Zamany müstemyg bol Hojanyň pendin kabul eýle,
Ki tapguňdyr iki älemde döwlet birle yzzat sen.

Hekaýat

Şeýle gürrüň edýärler:

Bir gün Abu Jähl eline bir lagl alyp hezreti Resul alaýhyssalamyň gaşyna geldi we aýtdy:

- Eý, Muhammet! Bilgil, meniň elimde näme bar?!

Derrew Jebraýyl alaýhyssalam geldi we hezreti Resula aýtdy:

- Eliňde bir lagl bar, onuň içinde bir gurt bar-diýgil.

Resul alaýhyssalam:

- Eliňde bir lagl bar, onuň içinde bir gurt bardyr - diýdi.

Nälet siňen Abu Jähl aýtdy:

- Meniň elimde lagl baryny Mekgäniň içalylary aýdypdyrlar. Emma hergiz laglyň içinde gurt bolan däldir. Munuň ýaly ýalan sözi näme üçin aýtdyň?!

Onda Murtuza Aly häzirdi. Ol aýtdy:

- Taňrytagalanyň pygamberi hergiz ýalan söz aýdan däldir.

Abu Jähliň gahary geldi we ol lagly iki daşyň arasynda goýup, syndyrdy. Görse, laglyň içinden bir gurt çykdy we «Lä ilähä illallahu Muhammet resulullahu»¹ diýdi. Soň ýene-de aýtdy:

- Men müň ýyllap kän içindedim. Ýene müň ýyl patyşalaryň hazynalarynda boldum. Şu [ýakyn] wagtlarda «Ahyrzamanyň pygamberi Muhammet alaýhyssalam peýda bolar» diýip eşidipdim. «Allatagala meni seniň didaryňa miýesser eder» diýip umytdadym. Hudaýa şükür umydyma ýetdim.

Abu Jähl dergazap boldy we masgara bolup gitdi. Şonuň ýaly mugjyza görendigine garamazdan iman towpykyn tapmady.

Kytga

Zehi mugjyz, zehi rehber, zehi mihter, zehi serwer,
Ki ejizdir onuň owsapyn aýdarda beni Adam.

Zehi gudrat ki iman getirip, daş içinde gurdak,
Onuň esraryna älemde hiç kim bolmady mährem.

Etagat kyl, onuň şergyna-ýu hökmüne tabyg bol,
Ki taňla magsyýet derdiňe ol bergüsidir melhem.

¹ «Alladan gaýry Hudaý ýokdur. Muhammet Allatagalanyň ilçisidir».

Kemaly sydk ilen iman getirgil mugjyzatyna,
Zalalat içinde Bu Jähl ýaly bolmagaý mäkäm.

Onuň yşky üçin Taňry ýaratdy iki älemi,
Eger bolsun sema, arş, bedr-u neýýiri agzam.

Hekaýat

Gürrüñçiler şeýle hekaýat aýdypdyrlar:

Musa alaýhyssalam bu älemden göç eder mahalynda:

- Eý, Perwerdigärim! Maňa wagt ýetdi. Indi bu älemden gitmek gerek. Meniň perzentlerimden habardar bol - diýip, oglan-uşaklaryny Allatagala tabşyrdy. Allatagala aýtdy:

- Eý, Musa! Derýa ýakasyna baryp, hasaňy derýa urgul. Derýa iki para bolar. Onuň düýbünde bir daş bardyr. Ol daşa hasaňy urgul, dagy meniň gudratymy görgül.

Musa alaýhyssalam derýanyň ýakasyna baryp, hasasyny oňa urdy. Eýse derýa iki para boldy we derýanyň düýbünde bir daş peýda boldy. Hasasyny daşa urdy. Eýse Haktagalanyň gudraty bilen daş iki para boldy. Onuň içinden bir gurçuk peýda boldy. Ol gurçugyň agzynda bir gök ýaprak bardy. Gurçuk ol ýapragy iýýärdi. Musa alaýhyssalama:

- Eý, Musa! Men derýanyň düýbünde daş içindäki gurçuga rysk ýetirip durun. Seniň oglan-uşaklaryň bolsa, ýer ýüzündedirler. Indi olara rysk ýetirmerinmi?! - diýdi.

Musa alaýhyssalam ol ahwaly görüp örän geň galdy.

Nazm

Şükür kyl ol Taňryga her subhy-şam,
Kim, beredir rysk ile ruzy mydam.

Ryzky andag beredir her zaman,
Kim, oňa ne akly ýeter ne güman.

Bagzy hünäri «Sebäbi rysk» diýer,
Bagzy hünärsiz ýörer-u rysk iýer.

Rysk bile ruzy üçin gam iýme,
Kim ýeter öz wagtynda sen söz diýme.

Ruzy ezel günde bolupdyr rakam,
Bolmaz ezel gün rakamy, biş-u kem.

Ruzy üçin dagdaga köp kylmagyl,
Rysk diýiban Taňrydan aýrylmagyl.

Sagy eýle könlüňi Huda birle tut,
Hak bile bol, dagdagalary unut.

Taňrytagala bile tut bezmi has,
Tabşyr özüňi oňa-ýu bol halas.

Wagyz

Ol sahatly Ýaradyjy we belent erkli Dörediji merhemetlikden we mähremlikden öz bendeleri hakynda her bir dertlerine bir dürli däri-dowa we her elemlerine bir görnüşli şypa buýrupdyr. Her haçan ysýan (boýun bolmazlyk) derdine we günä elemine giriftar bolan asy gullar ol däri-dowalary [ulanmaga] başlasalar, ol ysýan derdi olardan dep bolar. Derdi elemlerine dowa [derman bolsa], toba we ýalkaw dilemekleridir. Hezreti Resul alaýhyssalamdan aýdylýan sözdür: Her bende eden günäsine toba etse, göýä ol bende hergiz günä etmedik deň bolar.

Gürrüñçiler ýene-de şeýle diýýärler:

Kýýamat güni hezreti Allatagala tobany bir surat [keşp] bilen ýaratjakdyr. Ol suratdan [keşpden] şeýle bir ýagşy yslar geler welin, her kişiniň burnuna onuň ysy girse, burny (beýnisi) atyrlanyp, şatlyk we begenç bilen magşarda ýörer. Kābirleri olardan:

- Sen, ne dürli zat sen! Seniň ysyňdan kābirleri joşgun tapýarlar, biz tapmaýarys - diýip sorarlar. Onda ol surat:

- Maňa toba diýerler. Ol dünýäde meni bir zamanda ýüz gezek agzyňyza alýardyňyz. Emma hiç perwaý etmeýärdiňiz. Şonuň üçin menden peýda görmeýärsiňiz - diýip jogap berer.

Gazal

Gaflat ukusyna salma gözi, bidar kyl,
Toba birle bol mydam, daýym istigfar kyl.

Her nepes Hak hezretinde uzry taksyr eýläban,
Hajatyňyz uzr-u istigfar ilen yzhar kyl.

Nala eýläp, zarlyk görkez dagy söz-u nyýaz,
Köksüni riş eýläbän könlüňni hem efkar kyl.

Naý kibi bil baglaban girgil ybadat ýoluna,
Ýat edip her dem Hudany nalaýy myzmar kyl.

Toba-ýu towpyk bergil Hojaga eý kerdigär,
Lutfyňy kylgyl rafyk şyfkatyňy ýar kyl.

Hekaýat

Gürrünçiler şeýle hekaýat edýärler:

Bir kişi bir mürşidiň gaşyna gelip aýtdy:

- Eý şyh! Menden köp günäler we hatalar ýüze çykdy. Indi maňa toba we puşmanlyk bergil.

Şyh:

- Seniň köňlün bir howza meňzär. Oňa baş arykdan laý suw akar. Ol suwlar girip, ol howzy bulanýk [hapa] edýärler. Eger ol aryklaryň ýollaryny baglasaň, ol howza bulançak suwlar girmese, ondan soň, saňa toba we puşmanlyk bererin. Ýogsa, saňa toba we puşmanlyk hiç peýda etmez - diýdi.

Ol kişi:

- Ol baş aryk haýsydyr?! - diýip sorady.

Şyh:

- Bir aryk gözüň ýoludyr. Musulmanlaryň maşgalalaryna hyýanat bilen bakmagaý sen. Bir aryk agyz ýoludyr. Ondan haram zatlary ibermegeý sen. Bir aryk elleriň ýoludyr. Kişini nāhak urup, mallaryny we zatlaryny almagaý sen. Bir aryk aýaklaryň ýoludyr. Onuň bilen şerigata sygmaýan ýerlere barmagaý sen. Meselem arakhana, şeraphana, buzahana, lolyhana we şuňa meňzeş jaýlara barmagaý sen. Ýene bir aryk gulaklaryň ýoludyr. Onuň bilen gybat sözleri eşitmegeý sen - diýip jogap berdi.

Ol kişi:

- Eý şyh! Bu ýollary bagladym - diýdi.

Ondan soň şyh ol kişä toba we puşmanlyk berdi. Ol kişi az (sähel) pursat ol ýörelge bilen ýöredi we kämil mürşit boldy.

Mesnewi

Halka iltifatny kem kylmagyl,
Hiç kişige jebr-u sütem kylmagyl.

Eýle Hudaýyň gazabyndan hezer,
Salma kişiniň haremine nazar.

Pohş sözün agzyňa alma mydam,
Şübhe iýme dagy-ýu içme haram.

Mufsykalar köýüne goýma gadam,
Bolma olar töwri bile müttehim.

Gybat-u, betgöýäge salma gulak,
Daýym oşol taýypadan bol ýyrak.

Könlüňi sap eýle Huda birle bol,
Haky diläp, sydk-u sapa birle bol.

Mürşit ile pire bol muktyda,
Eýle eradat ýolunda jedd-u jäht.

Tä saňa Taňry tutuban yhtyram,
Lutf kylyp, kurbyda bergeý makam.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat edýärlerler:

- Bir sâlik derwüşe tarykat babynda bir müşgillik düşdi. Ony bir muktyda (yzyna eýerdýän pir) çözüp biljekdi. Ol wagtlarda onuň ýaly kişi ýokdy. Ol derwüşiniň müşgili çözülmädi. Garaşýardy we haýrandady. Bir gije «Pylan patyşanyň işiginde bir ýasawul bardyr. Seniň müşgiliňi ol çözer» diýlen düýş gördi. Oýandy.

Eýse pikir edip:

- Bu düýşüm şeytanydyr. Onuň ýanyna barar ýaly ýasawulyň tarykat babyndan niçiksi habary bolsun-diýdi. Soň ýene-de uklady. Ýene-de şol wakany gördi. Ýene-de öz-özi pikir edip:

- Meniň bu düýşim şeytanydyr-diýdi we ýañadan uklady. Eýse ýene şol wakany gördi. Ondan soň turup, säher bolandan ol patyşanyň dergähine bardy. Uzakdan ol ýasawuly gördi. Ol eline taýak alyp, başyna uly selle orap, hajyplar şekilinde haýbat bilen duran eken. Geň galyp:

- Bu görnüşdäki kişiniň tarykat ýörelgesinden ne habary bolsun - diýip, yzyna gaýtdy. Eýse ol ýasawul ony çagyryp:

- Seniň boýnuňdaky damarlaryň ne bela gaty eken. Saňa şunça yşarat etdiler, sen asla habarly bolmadyň. Seniň ol müşgil işiňi men çözerin - diýdi.

Elkyssa, ol derwüşde bolan her bir müşgili edil isleýşi dek çözüp berdi.

Nazm

Diýme, kim, derwüşlik peşdir, reda-ýu hyrkadyr,
Her lybas içre ki bardyr tä biler ähli suluk.

Herne şekil ile ki bar köňli Huda birle gerek,
Ha derwüşü geda bolsun, hahy [şah-u] muluk.

Ondan soň ol derwüş:

- Ol Ýaradan Hudaýyň haky we hormaty üçin aýtgyl. Sen bu mertebäni nireden hasyl etdiň?! - diýip sorady.

Ol ýasawul aýtdy:

- Her säher ýerimden turanymda «Bu patyşanyň işiginde bar bolan ýa-da ýüze çykan şerigata garşy gelýän her bir işleri aradan aýyryp, pakyr we misginiň sözüni arz edeýin» diýip niýet edýärin. Egerde şerigata bap gelmeýän işleri we

zulumlary dep edip bilsem, öýe şadyýan bolup barýaryn.
Bolmasa olaryň pikir we endişesinde tä şol işleri ahyryna
ýetirýänçäm aram (karar) tapmaýaryn. Bu niýetiň mende bar
bolany üçin Hezreti Haktagala maňa bu mertebäni beripdir,
ýagny tä gündogardan günbatara çenli barça älemiň ahwaly
maňa mälimdir.

Nazm

Her kişi dermendeleriň hajatyn kylsa rowa,
Herne onuň hajaty bolsa, rowa eýlär Huda.

Ol ki ejizler gamyn iýip, şyfkát-u yhsan kylar,
Hiç şek ýokdur ki daýym Hak bolar ondan ryza.

Hak ryzasy birle seýr etgen sagadatly kişi,
Hasyl eýlär kurby dergäh-u makamy öwlüýä.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat edýärler:

Bir şäher gözegçisi bardy. Hemişe patyşanyň işiginde
durup, ejiz galan garyp [biçäreleriň] sözlerini patyşa baryp
aýdyp, olaryň hajatlaryny ýerine ýetirerdi. Şol jähtden her gün
Hydyr alaýhyssalam gelip, ol gözegçi (sakçy) bilen söhbet
tutýardy. Bir gün ol sakçy pikir edip öz-özüne:

- Hydyr dek uly kişi meniň bilen söhbet tutup durka
patyşanyň işigine barmagyň maňa näme zerurlygy bar - diýip,
Hydyr bilen söhbet tutmak üçin bir ýerde köşe tutdy. Ondan
soň Hydyr alaýhyssalam asla onuň gaşyna gelmedi. Ol sakçy
alty aýa çenli intizarlyk çekdi. Emma Hydyr alaýhyssalam
gelmedi. Ondan soň pikir edip öz-özüne:

- Hydyr alaýhyssalam meniň gaşyma gelmedi. Gel, indi baryp, ýene-de patyşanyň hyzmatynda öňki işime meşgul bolaýyn - diýip, patyşanyň işigine geldi we ýene-de öňki işine meşgul boldy. Hydyr alaýhyssalam ýene onuň gaşyna geldi. Şonda sakçy aýtdy:

- Eý Hydyr alaýhyssalam! Men seniň söhbetiň üçin patyşanyň hyzmatyny terk edip, «Rahatlykda seniň bilen söhbet tutaýyn» diýip köşe tutdym, [ýagny bir künjegi ygtyýar etdim]. Sen meniň ýanyma asla gelmediň.

Hydyr alaýhyssalam aýtdy:

- Sen ejiz galan garyp-biçäreleriň hajatlaryny bitirýärdiň we köňüllerini şat edýärdiň. Men şonuň üçin seniň bilen gatnaşardym, söhbet tutardym. Indi sen olary goýduň, men hem seni goýdum.

Hezreti Hoja Abdylla şeýle diýipdir:

- Bu zamanda barça tagat we ybadatlary goýup, zamana patyşalarynyň işiklerine baryp, garyp-biçäreleriň we ejizleriň möhümlerini ýerine ýetirmek gerek. Çünki tagaty (ybadaty) kaza edip bolar. Emma, bir pakyra zulum we sütem ýetişse, nähak ölse, oňa alaç edip bolmaz.

Beýt

Eý, ki bu älemde tapyp sen haýat,
Iste özüňe derejaty nejat.

Ejiz-u biçäräge rehim et mydam,
Zar-u furumandäge tut yhtyram.

Gelse, eger gaşyňa bir binowa,
Tiz onuň hajatyn etgil rowa.

Şyfkat ile hatyryny şat kyl,
Hasta-ýu, bozuk köňlüni abat kyl.

Tä saňa lutf-u kerem eýläp Huda.
Taňla kyýamat güni bergeý jeza¹.

Hekaýat

Şeýle hekaýat edýärler:

Harun ar-Reşit halypanyň üç sany nikaly aýaly we bir gymnag bardy. Bir mahal halypanyň agzynda bir kesel peýda boldy. Ondan porsy ys gelýärdi. Aýallary göwnüne degmejek bolup, hiç zat diýmeýärdiler. Ol bir gije gymnagynyň ýanyna geldi. Eýse gymnag aýtdy:

- Eý, halypa! Seniň agzynda bir kesel peýda bolupdyr. Erbet ys gelýär. Halypa gaharlanyp:

- Onuň ýaly bolsa, ony maňa aýallarym aýtmazmydy?! - diýdi.

Gymnag aýtdy:

- Eý halypa! Olar seniň göwnüne degmejek bolýarlar. Men dogrymy aýdýaryn. Sen tebibi çagyrgyl we soragyl. Eger meniň sözüm galat bolsa, meni öldürgil.

Halypa daňdan, irden tebibe kişi iberip, çagyryp getirdip, agzyny görkezdi. Eýse tebip:

- Eý halypa! Seniň agzynda bir kesel peýda bolupdyr. Eger maňa rugsat berseň, üç günde agzyňdan müşk ysy geler ýaly alaç edeýin - diýdi.

Halypa derrew:

- Şeýle et - diýdi.

¹ Jeza - bu ýerde: «Ýagşylygyňa ýagşylyk jezasyny, ýagny ýagşylygyň muzduny alarsyň» manysynda gelýär.

Tebip bejermäge meşgul boldy. Üç günden soň ol kesel dep boldy. Ondan soň halypa ol gynagyna uly terbiýet-hormat edip:

- Rehmet saňa! Sen meniň aýbymy aýtdyň we men oňa alaç etdirdim. Eger aýtmasaňdyň (aýtmadyk bolsadyň), men aýply we keselli bolardym. Meniň döwletimiň ýagşylyk isleýjisi sen ekeniň - diýdi. Ol üç aýalyňa bolsa talak berdi.

Nazm

Kim, ki seniň aýbyňy aýdar saňa,
Şyfkät ile lutfy kerem kyl oňa.

Dostuň oldur, ony [sen] takyk bil,
Herne diýse, sözüni tassyk kyl.

Her kişi, kim, rast diýer sözüni,
Nury hidaýatle açar gözüni.

Rowzaýy ryzwan era eýläär makam,
Hak nazar eýläär oňa her subhy-şam.

Ol ki diýmez hak sözüni ýaşyrar,
Mekir, hile birle gaşyňda ýörer.

Dostlugy diýme aýandyr saňa,
Dost imes, duşmany jandyr saňa.

Kylma oňa merhemet-u iltifat,
Kim, ýok onuň hiç işinde nejat.

Rast söz er tabgyňa gelse ýaman,
Diýme ýaman, kim, erer ol noşy jan.

Hekaýat

Gürrüñçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Zülpükar diýen gylyç hezreti Resul alaýhyssalama kapyrlaryň elinden olja düşüpdi. Hezreti Resul alaýhyssalam ol gylyç bilen kapyrlaryň başyna gaty köp urupdy welin, gylyjyň ýüzi gowak dek jaýryk-jaýryk bolupdy. Şol jähtden oňa Zülpükar diýýärdiler. Hezreti Resul sallallahy alaýhy wesellem bu älemden göç edeninden soň sahabalar ol Zülpükary getirdiler we:

- Muny kime bersek mynasyp bolar - diýdiler. Barçasý agzybirlilik bilen:

- Biziň aramyzda iň bir pälwanymyz we batyrymyz Murtuza Alydyr. Şoňa bereris. Ol mynasypdyr - diýdiler.

Elkyssa, Zülpükary Murtaza Ala berdiler. Görseler onuň dessesinde üç sany hadys ýazylan eken. Birinji hadys budur: «We syl men katagake»¹. Ikinji hadys budur: «We ahsen ilä men esäke»². Üçünji hadys budur: «We kul el hakka we lew alä nefsike»³. Hadysçylar birinji hadysa şeýle many - düşündiriş beripdirler, ýagny «Senden aýrylýan - arasyny açýan kişä birleş». Ikinji hadysyň manysy budur: «Saňa ýamanlyk edýän kişä ýagşylyk etgil». Üçünji hadysyň manysy şudur: «Eger ondan saňa zyýan hem ýetse hak sözi aýtgyl». Hezreti Murtuza Aly (Allatagala ony sahawatlandyrsyn) bu üç hadysyň manysy we mazmuny bilen amal etdi we iki älemiň serweri boldy.

¹ «Gatnaşygyny kesen bilen gatnaş».

² «Ýamanlyk edene ýagşylyk et».

³ «Öz zyýanyňa bolsa-da, hak sözi aýt».

Nazm

Niçe ki dostuň aýrylsa, aýrylma,
Kim, ol salar saňa ahyr muhabbet ile nazar.

Kişi ýamanlyk eger kylsa, ýagşylyk kyl oňa,
Ki bar ýagşylyk uşbu jahanda ýagşy hünär.

Hemişe hak sözün aýdyp, bol ol röwüşde mukym,
Egerçe hak sözünden nebsiňe ýetişse zerer.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

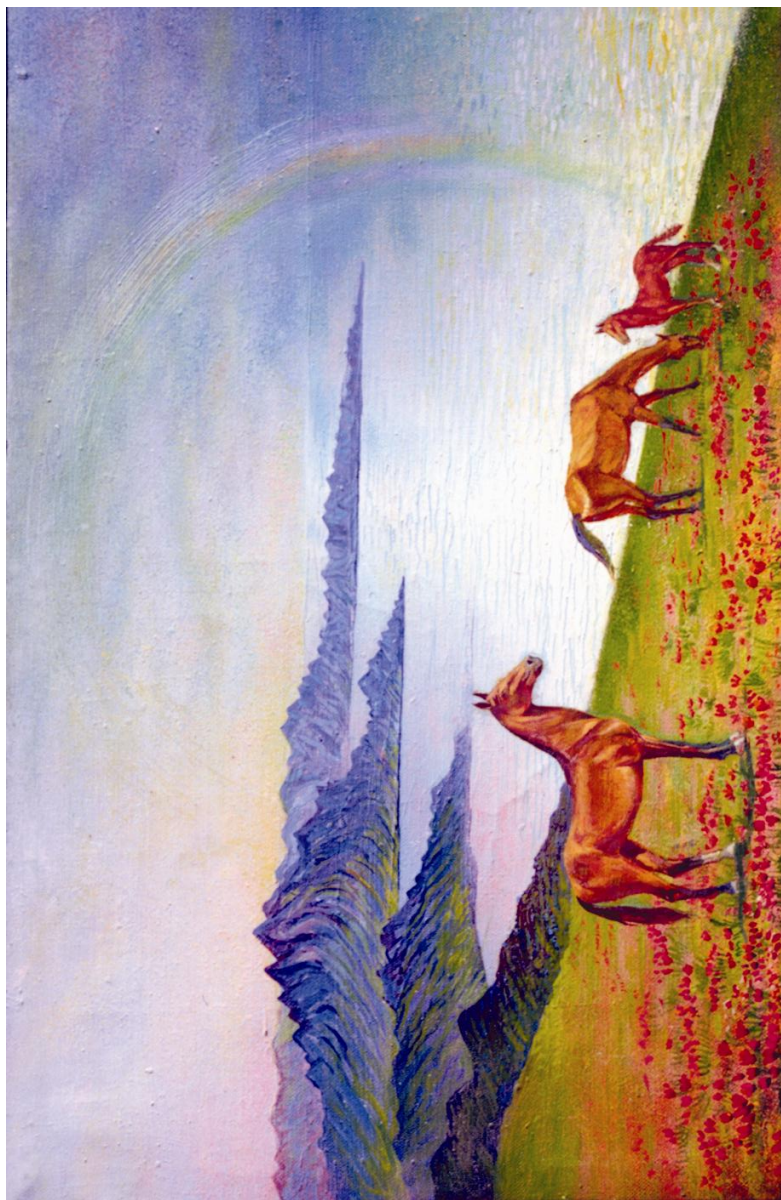
Şyh Bährlul diwana (Oňa Allatagalanyň rehmeti bolsun!) bir gün Harun ar-Reşit halypanyň diwanhanasyna girdi. Görse, halypanyň özi haremhanada eken. Görnüşe çykman eken. Baryp halypanyň tagtynyň üstüne münüp oturdy. Ýasawullar Şyh Bährluly tanamaýardylar. Şonuň üçin taýak bilen urup Şyhyň başyny ýardylar. Şyhyň başyndan gan akyp başlady. Şeýle ýagdaýdaka Harun ar-Reşit haremhanadan çykyp geldi. Görse, Şyhyň başyndan gan akyp dur. Şyhyň özi bolsa, tagtyň üstünde güle-güle otyr. Halypa Şyhyň gaşyna edep we tagzym bilen gelip:

- Eý Şyh! Size näme boldy?! Näme üçin munuň ýaly gülýärsiňiz?! - diýip sorady.

Şyh aýtdy:

- Men seniň tagtyňda bir sagat oturdym. Eýse urup başymy ýardylar. Sen ýyllar boýy tagtyň üstünde otyrsyň. «Seniň halyň ne bolar» diýip gülýärin.

Şyh bu sözi diýeninden Halypa zar-zar aglady we Şyhyň aýagyna ýykylyp, ötünç diläp, hormat we tagzym bilen ugratdy.

Hazaryň kenarynda. *Ahat Nirwajewyň çeken suraty.*

Kytga

Kimge, kim, berdi Huda soltanat-u hyşmat-u jah,
Wajyp erer oña öz ili bile ýagşy magaş.

Soltanat dehrde adyl etmek üçindir takyk,
Ýok ki halk içre sütem birle iýgeý nan ile aş.

Hiç şek ýok ki tapar [ol] jenneti aglada makam,
Kim, ki älemde bolar adyl, sahawat bile paş.

Ol ki zulum-u sütem-u, jebirni adat eýlär,
Taňla magşarda urar Taňry onuň başyna daş.

Ger nejat istär isen haşarda tagsyryň üçin,
Ýyglaýyban ujzy nyýaz ile akyz gözden ýaş.

Hekaýat

Gürrüňçiler şeýle hekaýat aýdýarlar:

Isgender Zülkarneýn Zulmata girer boldy. Şonda:

- Hiç kişi meniň goşunymyň ýany bilen garry kişi alyp gitmesin. Tamam esgerler ýigit bolsun - diýip höküm etdi. Bir ýigidiň bir garry atasy bardy. Ol ýigit atasyna birnäçe gezek:
 - Sen gal, goşuna barmagyl - diýip aýtdy. Atasy her gezek:
 - Men senden áyrylyp bilmerin – diýerdi.

Nazm

Sen kibi perzentden áyrylmagym imkan imes,
Jan sen-u jandan jydalyk eýlemek asan imes.

Çün bolup men hasta-ýu zar-u zagyf-u natuwan,
Natuwana zulum kylmak laýyky yhsan imes.

Gepiň keltesi, hökümiň tersine-de bolsa, ol ýigide atasyny ýany bilen äkitmek zerur boldy. Onsoň atasyny äkitmek üçin bir sandyk ýasatdy. Atasyny ol sandyga salyp, düýä ýükledi. Tä Zulmata ýetýänçäler her haçan atasyny çykaranda ony ýaşyryn (gizlin) çykaryp, ýene sandyga salýardy. Zulmata ýetenlerinde Isgender hekimleri, emirleri we döwlet sütünlerini ýygnap, «Bu Zulmata neneňsi girip çykarys» diýip, geňeşdiler. «Neneňsi, nähili ýol bilen girip, ýene-de çykarys» diýip, her näçe pikir we oý etseler-de, näme etmelidigini bilip bilmediler. Onda Isgender aýtdy:

- Hiç bir garry kişi ýokmy?! Ondan sorasak belki ol garry kişi tejribe bilen bu işiň çäresini tapar.

Emirler we döwlet sütünleri aýtdylar:

- Hiç kim ýany bilen hiç garry getirmesinler - diýip, höküm edipdiňiz. Şol jähtden goşun bilen garry kişi getirmediler.

Isgender aýtdy:

- Gowy barlag ediň! Belki gelen bolmagy ähtimal.

Jarçylar goşunyň içinde we goşunyň daş-töwereginde gygyryşyp jar çekdiler. Şonda ol ýigit:

- Eger Isgender meniň günämi ötse, meniň bir garry atam bardyr. Men oňa her näçe garşy bolsam-da, ýanymdan aýrylmady. Onsaň ony ýaşyryn getirdim. Höküm bolsa, men ony alyp baraýyn - diýdi.

Bu sözi Isgendere aýtdylar. Eýse Isgender:

- Derrew garry kişini getiriň - diýdi.

Ol garry kişini Isgenderiň gaşyna getirdiler we oňa gowy hormatlar edip, ondan:

- Ýene çykyp bilerimiz ýaly, bu Zulmata neneňsi girse bolar - diýip soradylar.

Ol garry kişi:

- Eý patyşahym! Gulunly (taýly) gysraklar häzir ediň. Gulunlaryny ýagtylyk ýerde baglaň. Enelerini münüp, Zulmata (garaňkylyga) giriň. [Gaýdan wagtyňyz] ol gysraklar gulunlaryna garşy çekip, sizi garaňkylykdan ýagtylyga çykarar - diýdi.

Isgendere bu söz makul we köňle ýaramly göründi. Ondan soň gysraklara münüp, gulunlaryny daşarda baglap, Zulmata girdiler we ýene sag-salamat çykdylar.

Kytga

Hiç kişi ussatsyz tapmaz jahanda yzz-u jah,
Niçe, kim, hyşmat ile Isgenderi döwran erer.

Hernäçe bolsa kelamy kämil-u ussady fenn,
Öz başyn gyrkarda daýym ejiz-u haýran erer.

HATYMATYL KITAP (kitabyň jemlemesi)

Gel, eý, akl-u hyradyň nüktedany,
Eşit menden [bu] hakykat dessany.

Ki tertip eýledim bir niçe güftar,
Erer ady bu gülşen içre «Gülzar».

Gadam yhsan ýolunda goý-u haýyr et,
Bu «Gülzar» içine gir dagy seýr et.

Tirip her dem letafet güllerini,
Tomaşa kyl onuň bilbillerini.

Erer her köşede gumrusy nalan,
Ki bar totulary hem şeker efşan.

Ýörer ýüz nâz ile kebk-u tezerwi,
Huraman jilwe eýlär onda serwi.

Şekufe her tarapdan görkezser ýüz,
Kylar ol bag era gijäni gündiz.

Bähri-bähbidini onda bilip jezm,
Çemenden özge ýere eýledi azm.

Enar öz şahyndan görkezse ruhsar,
Çemen bolar hajyl dagy-ýu gülzar.

Köp ere bu çemeniň zib-u zini,
Ki bardyr sahyby dagy Hüseyini.

Haçan, kim, toty eýlese tekellüm,
Ony görüp, kylar gunça tebessüm.

Çekipdir yşk ýolunda besî dert,
Onuň üçin erer zerdalysy zert.

Ýüzün gülzar era görkezse ragna,
Bolar sowsan onuň waspynda göýä.

Çü niluferiň erer yşky heýjan,
Onuň üçin bolupdyr nary handan.

Eger şa diýse onda «Almany tut»,
Halaýyk alma alar onda şa tut.

Görüner alubalu onda ýeksan,
Ki göýä lagl-u merjendir nemaýan.

Hazan tapmas bu «Gülzar» içinde ýol,
Uzatmazdyr oňa teşwüş üçin gol.

Eger girse bu «Gülzar» içre, ýekser –
Urar muşty bile ony senuber.

Geliban tutmagaý diýp onda mesgen,
Kylar gül gunçasyny onda küsten.

Girer endişe kylsa onda merdüm,
Agaç bile urar serw ony mäkäm.

Jeza sebäbini görgeç özüne,
Urar penje bilen onuň ýüzüne.

Ger etse arguwan sary nazzara,
Saçar onuň sary ýüz mün şerrara.

Kitap Sahawatlylaryň şasynyň¹ ýardamy bilen tamam
boldy. Dogrusyny Allatagala bilýändir.

Hudaýym her demde ýetirdi ýardam,
Kitap ýekşenbe gün edildi tamam.

¹ Bu ýerde Allatagalla göz göz önünde tutulýar.

BELENTDEN UÇÝAN ALGYR

Türkmen Oguznamalary – bu beýik taryhy eserler, ajaýyp türkmen dessanlary, gaýtalanmaz şygryýet, türkmen sopusylyk pelsepesi, çuňňur türkmen sazy – bu ruhy gymmatlyklaryň baryny türkmen müňýyllyklaryň dowamynda döredipdir. Şeýle ruhy gymmatlyklaryň taryhy durmuş bilen baglanyşyklylykda manysyny açmak, olary türkmeniň taryhy ýaşawyş ukybynyň ýüze çykması hökmünde düşündirmek zerur işdir. Bu diňe bir ata-babalarymyzyň taryhy belentligini we şöhratyny dikeltmek üçin däl, eýsem, beýik geljigimiziň esasy hökmünde aňlamak üçin hem zerurdyr.

Beýik Saparmyrat TÜRKMENBAŞY

Türkmenistanyň ilkinji we ömürlük Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň ýolbaşçylygynda Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistan ähli ugurlar boýunça batly gadamlar bilen röwşen geljege barýar. Bu halk hojalygynda-da, ylym we medeniýetde-de äşgär görünýär. Garaşsyzlygyň sanlyja ýyllarynda türkmeniň ýoýlan taryhyny, harlanan däp-dessuryny, kemsidilen dilini dikeltmeklikde asyrlara barabar iş edildi. Mukaddes Ruhnamanyň milli miras taglymatlaryny özlerine ýörelge edinen mirasy öwrenijiler türkmeniň şöhratly we buýsançly geçmişini öwrenmekde we halka ýetirmekde önjeýli

işleri durmuşa geçirýärler. Türkmeniň taryhynyň, edebiýatynyň, medeniýetiniň we sungatynyň täze sahypalary açylýar. Türkmen edebiýatynyň taryhyndan söz açylanda bolsa, onuň çylşyrymly, özboluşly taryhy bar. Bu çylşyrymlylyk onuň diňe bir uzyn taryhy ömründe ýa-da görnüşlerinde we beýan ediş usullarynda hem däl, eýsem türkmenleriň dünýäniň jemgyýetçilik-syýasy durmuşyna ýetiren täsirleri bilen hem baglanyşyklydyr.

Dünýäniň syýasy kartasynda musulman ýurtlarynyň dürli ýerlerinde onlarça döwletleri döreden türkmenler baran ýerlerine diňe bir döwlet dolandyryş usullaryny, syýasy aňyýetini däl, eýsem özleriniň medeniýetini, edebiýatyny, sungatyny we döp-dessurlaryny hem ýaýradypdyr. Şonuň netijesinde türkmen medeniýeti, edebiýaty, sungaty we döp-dessurlary dürli halklaryň medeniýetine, edebiýatyna, sungatyna we döp-dessurlaryna öz täsirlerini ýetiripdir. Öz nobatynda täze ýurtlarda, täze döwletlerde ornaşan türkmenleriň medeniýetine, edebiýatyna, sungatyna we döp-dessurlaryna baran ýurtlarynyň medeniýetleri, edebiýaty, sungaty, döp-dessurlary hem täsirini ýetiripdir. Şeýlelikde, türkmen medeniýetiniň, edebiýatynyň we sungatynyň dürli şahalary emele gelipdir. Dogry, şol şahalaryň wagt taýdan dowamlylygy we dili dürli-dürli bolupdyr. Bu ýagdaýlaryň hemmesi öz nobatynda edebiýatyň taryhyny we nazarýetini öwrenijileriň önünde täze-täze meseleleriň ýüze çykmagyna getirýär. Edebiýat äleminde täze wekilleriň atlary peýda bolýar, edebi usullar, tärler ýüze çykýar. Ýagdaý orta asyr türkmen edebiýaty, has takygy XV-XVI asyr türkmen edebiýaty babatynda hem şeýledir. Bu döwür türkmen edebiýatynyň taryhynda entek türkmen okyjylaryna-ha däl, eýsem edebiýat taryhçylarynyň özlerine-de mälim bolmadyk şahyrlar, alymlar, edebiýatçylar gabat gelýär. Şeýle wekilleriň biri hem Patşa Hojadyr.

Patşa Hojanyň çeper döredijiligini, edebi mekdebini, şahsy durmuşyny, XVI asyr Merkezi Aziýanyň jemgyýetçilik-syýasy durmuşynda onuň alymlar, şahyrlar, din we döwlet işgärler neberesiniň ornuny öwrenmek işi ylmy esasyda yzygiderli ýola goýlanok. Dogrusy, türkmen alymlary Patşa Hojanyň alymlar-shahyrlar maşgalasy bilen baglanyşykly asla hiç zat etmedi diýen ýaly. Bu şahyrlar neberesi türkmen edebiýatynyň köpjiltliginde hem ýatlanmaýar. Diňe şu setirleri ýazan «XVIII asyr türkmen poýemalary» atly kandidatlyk dissertasiýanyň üstünde işleýän mahaly Patşa Hojanyň Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan Milli golýazmalar institutyndaky¹ 2022-nji bukjada saklanýan «Gülzar» eseriniň üstünden baryp, şahyr hakdaky ilkinji maglumatlary türkmen edebiýatyny öwreniş ylmyň dolanyşygyna girizdi.² Şondan soňra hem biz bu şahyr hakynda käbir maglumatlary halk köpçüligine ýetirdik.³ Dil-edebiýat ylmylarynyň kandidaty Ata Saryýewiň hem bu şahyr hakynda bir makalasy peýda boldy.⁴ Ine, türkmen alymlarynyň bu şahyr hakynda eden işleriniň bize mälimleri şular bilen tamamlanýar. Emma özbek alymlary Patşa Hoja bilen has irräk gyzyklanyp başlapdyr. Eýýäm 1928-nji ýylda özbek edebiýatçysy Fitrat «Uzbek adabiyoti namunalari» («Özbek edebiýatynyň nusgalary») atly ýygynyda awtory anyk däl eserleriň hatarynda şahyryň «Miftahyl adl» eserinden bölek ýerleşdiripdir.⁵ Şondan soňra özbek alymlary W.Zahydow⁶, I.Ahmedow¹,

¹ Mundan beýläk diňe «Golýazmalar instituty» diýler.

² А.Аширов, Туркменские поэмы XVIII века. Ашхабад. Ылым. 1990, 25-26 сах.

³ А.Ашыров, Патша Хожа. «Түркмен дили ве эдебияты» журналы, 1992 й. 2 сан. 50-52 сах.

⁴ А.Сарыев, Несибеси айрылмадык генжи-хазына «Эдебият ве сунгат» газети, 1994 й. Магтымгулы айының 19-ы

⁵ М.Мирзаахмедова, Хожа. «Фан». Тошкент. 1975. 5 сах.

⁶ АВ.Захыдов, О «Мифтохул-адле», Ученые записки ТашГПИ, вып. IV, филология. Ташкент. 1957

M.Mirzaahmedowa² dagylar bu şahyryň ömri we döredijiligi dogrusynda pikir ýöretдилer. Bu we beýleki alymlar Patşa Hoja we nebereleri hakyndaky esasy maglumatlary onuň ogly Hasan Nisarynyň (1516-1596) «Muzakkiril-ahbab» tezkiresinden alýarlar. Hasan Nisary bu eserini 1566-njy ýylda ýazyp gutarypdyr we ony Janybeg soltanyň ogly Isgender hana (1560-1583) bagyşlapdyr. Tezkiřäniň golýazma nusgalary Sankt-Peterburg, Daşkent, Tähran, Berlin ýaly şäherlerde saklanýar. Onuň doly däl, ýagny, başyndan we ahyryndan birnäçe sahypasy ýyrtylan we XVIII asyrdaky göçürilipdir diýlip çaklanylýan bir nusgasy Golýazmalar institutyndaky 2930 belgili bukjada saklanýar. Nisarynyň tezkiresi gündogary öwreniş ylmynda belli derejede öwrenildi. Täjik edebiýatçysy K.S.Aýny³ «Tazkirai Hasani Nisori wa nushahoi on» atly makalasynda bu eseriň täjik edebiýatyndaky orny dogrusynda söz açsa, özbek alymy M.Mirzaahmedowa⁴ «Hoja» atly kitabynda tezkiřäniň özbek edebiýatyny we medeniýetini öwrenmekdäki ähmiýetini nygtaýar. Bu eser rus alymlary A.N.Boldyrewiň⁵, A.T.Tahyrjanowyň⁶ hem ünsüni özüne çekipdir.

Türkmen edebiýatyny öwreniş ylmy üçin tezkiřäniň ähmiýeti aýratyn uly. Çünki şu tezkire arkaly XV-XVI asyrlarda ýaşap geçen meşhur türkmen şahyrlary, alymlary, din we döwlet

¹ И.Ахмедов, «Подшохожа ва унинг «Гулзор» мажмуаси», «Укитувчилар газетаси», 17 май, 1947.

² М.Мирзаахмедова, Хожа. «Фан». Тошкент. 1975.

³ К.С.Айни, Тазкирай Хасани Нисори ва нусаҳои он. Известия отделений общественных наук АН ТаджССР, вып.9. 1956.

⁴ М.Мирзаахмедова, Хожа. Фан. Тошкент, 1975. 23-30 сах.

⁵ А.Н.Болдырев, Тазкире Хасана Нисари, как новый источник для изучения культурной жизни Средней Азии XVI века. Госэсрмиатаж. Труды ОИКИВ. Том III, Л. 1940. 291-300 сах.

⁶ А.Т.Тагирджанов, Поэма узбекского поэта XVI века. Падша-Ходжи «Максад ал-атвар» – «Цель [описание] образа жизни» Востоковедение, №5. Изд-во ЛУ. Ленинград. 1977. 192-200 сах.

işgärleri hakynda takyk we ygtybarly maglumatlary bilmek mümkin. 250-den gowrak şahyrdyr-edebiýatçylar hakynda maglumat berýän bu eseriň hatymasynda (soňlamasynda) Nisary öz ata-babalary, dogan-garyndaşlary hakynda maglumat berýär. Ýöne, gynansak-da, tezkiräniň Golýazmalar institutyndaky nusgasynda eseriň ahyry, has takygy Nisarynyň öz ata-babalary hakynda berýän şejeresi ýyrtlyp ýitipdir. Şonuň üçin hem Nisarynyň tezkiresindäki şejeräni A.T.Tahyrjanowyň makalasyndan alýarys. Onda Nisarynyň şejeresi şeýle görnüşde getirilýär: Seýit Hasan Nisary ibn Seýit Patşa Hoja ibn Abdylwahhap Hoja ibn Süleýman Hoja ibn Ýahýa Hoja ibn Sadr Hoja ibn Täç Hoja ibn Abdylmälik Hoja ibn Mansur Ata ibn Arslan Bab.¹

Hasan Nisary (Nisary – edebi lakam bolup, ol gurban bolmaklygy, pida bolmaklygy aňladyp, sopuçylyk akymy bilen birleşýär) öz tezkiresinde özlerini Seýit («Seýit» sözi aslynda arap sözi bolup, ol hojaýyn, aga, ýolbaşçy ýaly manylary berýär. Şeýle hem Muhammet pygamberiň ýeke täk nesli – Patma atly gyzyndan önenlere hem seýitler diýlipdir) diýip atlandyrýar. Musulman dünýäsinde aýry-aýry şahslar özüniň durmuşdaky orunlaryny berkitmek üçin, halkyň hormatyna mynasyp bolmak üçin özüni seýit, ýagny Muhammet pygamberiň Patma atly gyzyndan gaýdýan nesil hökmünde görkezmeklige çalşypdyrlar. Şeýle ýagdaýyň pars, täjik, arap, türki kowumlardan dörän dini şahslar, şahyr-alymlar bilen baglanyşykly işlerde ýygy-ýygydan duş gelýändigini we onuň köküniň ylma mälimligi üçin bu ýerde gepi uzaldyp oturmagy artykmaç hasap edýäris.

¹ А.Т.Тажиржанов, Поэма узбекского поэта XVI века Падша-Ходжи «Максад ал-атвар» – «Цель [описание] образа жизни» Востоковедение, №5. Изд-во ЛУ. Ленинград, стр.193.

Ýokarky şejereden görnüşiňe görä, Hasan Nisarynyň kakasy Patşa Hoja bolup, ol hem Abdylwahhap Hojanyň ogludyr. Şu ýerde bir meseläniň üstünde durup geçmek isleýäris. Hasan Nisarynyň tezkiresinde beren şejeresine görä, ol 9 arkadan soň Arslan baba, ýagny, Hoja Ahmet Ýasawynyň ylym-edep ussadyňa birleşýär. Ylymda bir arka 25 ýyl hasaplanýar. Hasan Nisary bolsa 1516-1596-njy ýyllar arasynda ýaşapdyr. Eger şeýle bolsa Hasan Nisarynyň doglan senesinden, ýagny, 1516-njy ýyldan 9 arkany – 225 ýyly aýyrsak, onda 1291-nji ýyla gabat gelýär. Ýagny, Arslan baba – 1291-nji ýyllarda ýaşan bolýar. Bu bolsa Hoja Ahmet Ýasawy hakdaky ylma mälim maglumatlara ters gelýär. Çünki, häzirki bar bolan maglumatlar Hoja Ahmediň 1166-njy ýylda ölendigini tassyklaýar.¹

Golýazmalar institutyndaky №1869 belgili bukjada saklanýan golýazmada Hoja Ahmet Ýasawy we Hekim Ata hakynda ýazylan bir eser gabat gelýär. Bu eserde Hekim Atanyň (Süleýman Bakyrwany – 1186-njy ýylda ölen) Hoja Ahmede şägirt bolşy, Bugra hanyň gyzy Anbara öýlenişi, ondan doglan üç ogly hakynda maglumat berilýär. Birinjiden-ä, bu eser belli türkmen alymy Jarulla Zamahşaryny (1075-1144) ýatlaýanlygy bilen, has takygy, Süleýman Bakyrwanyň iki oglunyň – Mahmyt bilen Esgeriň Zamahşarydan ylym-terbiýe alandygyny bellemegi bilen ähmiýetli. Ikinjiden bolsa, bu eser Bugra hanyň gyzy Anbar enäniň hut Süleýman Bakyrwanyň öz wesýeti esasynda, ol öleninden soň Zeňni baba durmuşa çykandygy dogrusyndaky giňden ýaýran rowaýaty tassyklaýar. Bu maglumat Hasan Nisarynyň tezkiresinde hem gabat gelýär. Bu hakda özbek alymy M.Mirzaahmedowa şeýle ýazýar: «Abdulwahhobhoja ota tomonidan Zangiotaga borib takalغان bulib, Bugrahonning kizi Anbar onaga uýlangan we Niso wilo-

¹ Түркмен эдебиятының тарыхы, 1 том, Ашгабат, Ылым, 1975, 53 сах;
Resimli türk edebiyaty taryhy, I, Istanbul, 2001, 276 sah.

ýatida ýaşagan»¹. Şundan görnüşi ýaly, Patşa Hoja ata tarapyndan Zeňni baba birleşýär. Emma Hasan Nisarynyň şejeresinde Zeňni babanyň ady ýatlanmaýar. Sygryň piri hasaplanýan Zeňni babanyň doglan ýyly mälim bolmasa-da, ol 1258-nji ýylda ölen hasaplanýar.² Tezkirede Zeňni baba ýatlanmasa-da, Hoja Ahmediniň ussady Arslan babanyň ady Patşa Hojanyň düýp ata-babasy hökmünde şejerede getirilipdir. A.T.Tahyrjanow özüniň ýokarda ýatlanan makalasynda Hasan Nisara salgylanyp, onuň tezkirede ýazan şejeresini beren mahaly şeýle ýazýar: «... Mansur Ata ibn Arslan Bab, posledniý byl ýakoby spodwižnikom proroka Muhammeda».³ Şundan görnüşi ýaly, Hasan Nisary Arslan babany Muhammet pygamberiň egindeşleriniň hatarynda ýatlaýar. Ýöne bu pikir esassyzdyr. Çünki bu wagtyňdan hem gabat gelenok.

Patşa Hojanyň ömür beýany hakynda, onuň öz eserleri bolan «Gülzar», «Maksadyl-atwar» we ogly Hasan Nisarynyň «Muzakkiril ahbab» tezkiresinde maglumatlar gabat gelyär. Patşa Hojanyň doglan wagty onuň «Gülzar» eseri esasynda anyk bolýar:

*Şurug etgen eýýamda gyş idi,
Ki ömrüm hem altmyşa ýetmiş idi.*

*Nebi hijretinden köňül erdi riş
Bolup erdi dokuz ýüz-u kyrk baş.⁴*

Bu setirleriň tassyklamagyna görä, şahyr bu eserini 60 ýaşynda ýazmaga başlapdyr. Eseriň ýazylmaga başlanan senesi hem belli. Ol hem 945-nji hijri ýyly. Bu bolsa milady ýyl

¹ М.Мирзаахмедова, Хож.а. «Фан». Тошкент. 1975. 25 сах.

² Ислон, справочник, Тошкент, 1989, 118 сах.

³ Востоковедение, №5, Издательство ЛУ. 1977. 193 сах.

⁴ Golýazmalar instituty, №2022-nji bukja.

hasabynyň 1538-1539-njy ýyllaryna gabat gelýär. Eseriň ýazylan 945-nji hijri ýylyndan şahyryň ýaşyny – 60 aýyrsak, onda ol 885-nji hijri ýylyna gabat gelýär. Şonuň netijesinde bolsa şahyryň 1480-nji milady ýylynda eneden bolandygy mälim bolýar. Patşa Hojanyň ata-babalary Gökdepe etrabynyň Isbirden obasynda ýaşap geçipdirler. Onuň ogly Hasan Nisarynyň berýän maglumatyna görä, Patşa Hojanyň kakasyna Abdylwahhap Hoja diýlipdir. Ol hem şahyr bolupdyr we Aryp edebi tahallusy bilen türkmen we pars dillerinde eser ýazypdyr. Onuň agzalan dillerde şygyr diwanynyň bolandygy hakynda maglumat bar. Abdylwahhap Hoja döwrüniň ylymly-bilimli, sowatly adamy bolup, il içinde uly hormat-sylagdan peýdalanyndy. Ol döwrüniň meşhur alymy Nejmeddin Kubranyň neslinden bolan Hüseyin Horezmiden (1435-nji ýylda ölen) sapak alypdyr. Abdylwahhap Hojanyň ýaşan döwri syýasy taýdan durnuksyz, galagoply döwür bolup, Merkezi Aziýa, Owganystan, Eýran, Kawkaz, sefewiler, teýmirliler, şeýbanylar döwletleriniň özara barlyşyksyz göreşleriniň sahnasy bolupdyr. Abdylwahhap Hoja 80 ýaşap dünýäden ötüpdir. Ony Isbirdende kakasynyň guburynyň gapdalynda jaýlaýarlar. Abdylwahhap Hojanyň Patşa Hojadan başga hem ogullary bolupdyr.

Hasan Nisary öz tezkiresinde şeýle ýazýar: «Şyh Aly Hoja ibn Abdylwahhap Hoja Abdylwahhap Hojanyň uly ogludyr. Hormatly atasy ol dünýä göç eden wagtynda Hojany kiçi ýaşly bolsa-da, hiç hili gapma-garşylyksyz öz ornuna oruntar edip, hemme ýaranlaryna oňa birleşmäge emr etdi... Köp şygyr goşýardy. Ol Agarjada [Ugurjada], 63 ýaşynda Hakyň rehmetine gowuşdy.»¹ Şundan görnüşi ýaly, Abdylwahhap Hojanyň in uly ogly Aly Hoja bolupdyr. Aly Hoja hem şahyr bolupdyr. Ol hem edil kakasy ýaly iki dilde Şowky edebi

¹ Golýazmalar instituty, 2930-njy bukja.

tahallusy bilen şygyr döredipdir. Onuň şygyrlar diwany bolupdyr. Aly Hojanyň 63 ýaşda dünýäden gaýdanlygy belli bolsa-da, onuň doglan we aradan çykan ýyllary hakynda anyk maglumat ýok. Hasan Nisary öz tezkiresinde Mirem Hojanyň, ýagny, kakasynyň doganynyň Aly Hojanyň mübärek jesedini Ugurjadan getirip, hormatly atasynyň gabrynyň gapdalynda jaýlandygy barada maglumat berýär.¹ Bu maglumatlaryň esasynda Abdylwahhap Hojanyň Aly Hoja, Mirem Hoja atly ogullarynyň bolandygy mälim bolýar. Hasan Nisary öz kakasy Patşa Hojanyň Abdylwahhap Hojanyň ogludygyny we Aly Hojanyň bolsa onuň süýtdeş doganydygyny belläp şeýle diýýär: «Patşa Hoja ibn Abdylwahhap Hoja Şyh Aly hojanyň süýtdeş doganydyr».² Bize elýeterli bolan çeşmelerde Abdylwahhap Hojanyň ýokarda ýatlanylan üç ogullaryndan başga perzendiniň bolandygy barasynda maglumat ýok.

Abdylwahhap Hoja ýaly Patşa Hoja hem ilat arasynda uly hormatdan peýdalanyndyr. Hut şonuň üçin hem, Patşa Hojany dürli hökümdarlar öz ýanlaryna gulluga çagyrypdyrlar. Bu hakda Hasan Nisary şeýle ýazýar: «Kepek Mürzäniň kalbyna söýünhan ulusyny – ýurduny (Köpetdag eteklerinde we Balkan sebirlerinde ýaşaýan türkmenleri – A.A.) eýelemek pikiri düşdi. Ol jemagatlaryň köpüsiniň ýokarda agzalan Hojanyň ata-babalaryna (Patşa Hojanyň – A.A.) hormatlary uly bolansoň [Kepek Mürze] bu Hojany [ol ýurdy basyp almagyň] serişdesi edip, oňa sedaret (wezirlik) lybasyny bagyş edýär. Şol wagtdan başlap, ol musulmanlaryň möhüm işleri babatda soltanlara goşulyşýar. Olar hem Hojany kämil hormatlar bilen hormatlaýarlar. Ony tutuş ýurduň sedaraty (weziri) we şyhyl

¹ Golýazmalar instituty, 2930-njy bukja.

² Golýazmalar instituty, 2930-njy bukja.

yslamy (yslamyň şyhy) ýaly mynasyp derejeler bilen hormatlapdyrlar»¹.

Patşa Hojanyň döredijiligi dogrusynda gürrüň edilende, ilki bilen belenilmeli zat onuň iki dilde, ýagny, türkmen we pars dillerinde hem eser ýazmaklygyň ussady bolandygyny bellemeli. Bu hakda Hasan Nisarynyň tezkiresinde maglumat berilýär. Hasan Nisary Patşa Hojanyň türkmen we pars dillerinde şygrylar diwanynyň bolandygyny nygtaýar. Şahyr öz durmuş maksadyny şeýle kesgitläpdir:

*Adam oldur kim jahanda ýagşy sözden pent alar,
Galmaz uşbu adam, emma adam içre söz galar.*²

Ol öz eserlerini Hoja edebi tahallusy bilen döredipdir. Ýöne, gynansak hem, häzire çenli şahyryň diwanlary ýüze çykarylanok. Edil şonuň ýaly hem onuň «Leýli-Mejnun» poýemasynyň hem ykbaly nämälim. Bu hakda Hasan Nisarynyň tezkiresinde şeýle ýazylan: «Molla Haweri – Adylşa soltanyň şahyrlaryndandyr. Belent mertebeli soltanyň şygry we akylly adamlara hormaty güýçlüdi we olara uly sarpa goýýardy. Alymlar onuň adyna köp eserler bagyşlapdyrlar. Bu bendäniň kakasy (ýagny, Hasan Nisarynyň kakasy Patşa Hoja – A.A.) oňa bagyşlap türkmen dilinde «Leýli-Mejnun» atly poýemany ýazypdy. Patyşa oňa köp sylag-hormat etdi».³ Molla Haweri (1512-nji ýylda ölen) hem döwrüniň güýçli şahyry bolupdyr. Ol Alyşir Nowaýy bilen aralaryna düşen tow zerarly Hyratdan Azerbaýjana gidipdir. Soňra bolsa şeýbanylaryň hyzmatyna dolanypdyr.⁴

¹ Golýazmalar instituty, 2930-nji bukja.

² Golýazmalar instituty, 2022-nji bukja.

³ Golýazmalar instituty, 2930-njy bukja.

⁴ Фазлуллах ибн Рузбихан Исфакхани. Михман-наме-йи. Бухара. Москва. 1976. 177 сах.

Patşa Hoja «Leýli-Mejnun» poýemasyndan hem başga «Maksadyl atwar» atly poýema ýazypdyr. Patşa Hoja kyssada hem ajaýyp eserler döredipdir. Onuň dürli hekaýatlar, timsallar, rowaýatlar esasynda döreden iki eseri mälim. Olaryň biri «Miftahyl adl», beýlekisi bolsa «Gülzar» eseridir. Bütün ömrüni döredijilige bagyşlan şahyryň bize mälim eserleri häzirlilikçe şular. Ýöne şular esasynda hem şahyryň ýiti zehinli, çeper sözli, giň gözýetimli öz döwürdeşleriniň juda jaýdar aýdyşy ýaly, belentden uçýan algyr bolandygy mälim.¹

Patşa Hoja «Gülzar» eserini musulman edebiýatynyň däbine görä ilki Hudaýy, soňra Muhammet pygamberi wasp etmek bilen başlaýar. Dünýäniň döreýşi hakyndaky yslam dininiň nukdaýnazaryny beýan edeninden soňra «Gülzar» eserini ýazmagyna sebäp bolan ýagdaýlary ýazýar: «Hudaýyň takdyr höküminiň we Taňrynyň isleg ýazgydynyň razylygyna görä, bu zatsyz we mümkinçiliksiz, pes, har we günäkär Patşa Hoja ibn Abdylwahhap Hoja (Allatagala onuň hatalaryny bagyşlasyn we aýyplaryny ötsün) birnäçe pursat yslamyň gupbasy Balhda mesgen we watan tutdy».²

Şundan görnüşi ýaly, Patşa Hoja bu eserini ýazmaklyga Balh şäherinde ýaşayan mahaly girişipdir. Şol wagt Balh welaýatynyň patyşasy: «... soltanlyk asmanynyň dolan Aýy, älem soltanlarynyň serweri, zamana hanlarynyň önbaşçysy, soltanlygyň we halypatlygyň ezizi Abylfath Küsten Gara Bahadyr han Soltan ibn Janybeg soltandy».³

XVI asyrdaky Merkezi Aziýada düýpli syýasy wakalar bolup geçýär. Asyryň başynda teýmirleriň hökmürowanlyk aýnasy çat açýar. Babyr Mawerannahy taşlamaga mejbur bolýar we ol ölkäni şeýbanylar özara paýlaşýar. Balh Janybeg soltanyň ogy

¹ Golýazmalar instituty, 2930-njy bukja.

² Golýazmalar instituty, 2022-njy bukja.

³ Golýazmalar instituty, 2022-njy bukja.

Küsten Gara soltanyň eline geçýär. Şu ýerde bir ýagdaýy nygtamak zerur. Balhyň hökümdary Küsten Gara soltan hem, onuň kakasy Şeýbany hanyň doganoglany Janybeg soltan hem (1528-nji ýylda ölen) din wekillerine uly derejeler berip, olary özleriniň basybalyjylykly maksatlary üçin ulanypdyrlar. XVI asyr Orta Aziýa taryhçysy Hapyz Tanyşyň «Şerepnamaýi şahi», ýa-da başga hili atlandyrylyşy ýaly «Abdyllanama» (Buharanyň hökümdary, 1557-1598) eserinde soltanyň din wekillerine aýratyn sarpa goýandygyny nygtap, şeýle hormatdan aýratyn peýdalananlar hökmünde Hawand Buharynyň, Nyzameddin Hojanyň we Jelaleddin Patşa Hojanyň atlary getirilýär.¹ Janybeg soltanyň ogly Küsten Gara soltan hem Patşa Hoja uly hormat goýup, oňa şyhyl yslam derejesini beripdir. Bu hakda Hasan Nisary şeýle ýazýar: «Hyrat ikinji gezek basylyp alnanda ol [Patşa Hoja – A.A.] seradatlykdan şyhyl yslamlyga göterilýär. Bu bendi şonuň üçin goşupdyr:

*Gerçe owwal sadr eýläp, bizni betnam etdiler,
Lutp edip, ahyr Hyrada şyhyl yslam etdiler.*

Onuň bu derejelerden (wezipelerden) maksady halkyň işini düzetmek bolupdyr. Haçanda, Hezreti Küsten Gara soltan halkyň arzy halyna üns bermän başlanda, Hoja şyhyl yslamlygy we Balhy taşlap musulmanlara hyzmat etmek üçin öýüne gaýdýar.»² Şundan görnüşi ýaly, Küsten Gara soltan hökümdarlygynyň ilkinji döwürlerinde Patşa Hoja uly sarpa goýupdyr. Bu döwürde Balh şäheri syýasy we medeni taýdan Buharadan soňky ikinji şäher hasaplanypdyr. Küsten Gara soltanyň esgerleriniň aglabasy bolsa türkmenler bolupdyr.

¹ Хафиз-и Таныш Бухари, Шараф-нама-йи шахи, Москва. 1983, 91 сах.

² Golýazmalar instituty, 2930-njy bukja.

Patşa Hoja hem şol esgerleriň ruhuny götermek üçin: «Bu din terbiýeleýji we bagtyýar täleýli patyşanyň goşun nökerleri türkmen we tatar kowmundan bolardy. Olar türkmen dilinde geplemäge maýyl we saýyldylar. Şol sebäpli bu göwni synygyň könlüne bu kowmuň gepleýiş dilleri bilen»¹ bir kitap ýazmaklygy ýüregine düwüpdür.

Patşa Hoja Balh hökümdary Küsten Garany öz eserinde uly söýgi bilen öwran-öwran wasp edýär.

*Bu «Gülzar» onuň adyna sezadyr,
Kim, ady dehr era Küsten Garadyr.*

*Çün onuň hümmeti boldy maňa ýar,
Onuň üçin sapa tapdy bu «Gülzar».*²

Patşa Hoja «Gülzar» eserinde taryhy şahslaryň, meşhur din wekilleriniň, adalatly ýa-da zalym soltanlaryň durmuşlary bilen baglanyşykly gysgajyk hekaýatlar, timsallar, rowaýatlar getirip, şolaryň esasynda ynsanperwerligi, adamkärçiligi, ynsan arassalygyny ündeýär. Bu usul nusgawy edebiýatynyň şahyrlary Nyzamy Genjewiniň, Sagdynyň, Abdurahman Jamynyň, Alyşir Nowaýynyň döredijiliginde ussatlyk bilen işledilipdir.

Elbetde, durmuşdan alnan, anyk şahslaryň we takyk wakalaryň esasynda dörän hekaýatlaryň, timsallaryň, rowaýatlaryň terbiýeçilik ähmiýeti çäksizdir. Patşa Hojanyň «Gülzar» atly hekaýatlar ýygyndysyny sygyr çemeni bilen bezeýşi onuň öz döwrüniň kämil şahyry bolandygyna güwä geçýär. Bu ýygyndyda goşgy düzmekligiň gazal, mesnewi, kasyda, rubagy, kytga ýaly dürli görnüşleri gabat gelýär. Patşa

¹ Golýazmalar instituty, 2022-nji bukja.

² Golýazmalar instituty, 2022-nji bukja.

Hoja öwüt-ündew beriji haýsy hem bolsa bir hekaýaty ýa-da rowaýaty ýatlandan soň, şol waka bilen baglanyşykly öz pikirlerini şygry arkaly berçinleýär. Mysal üçin, Patşa Hoja «Gülzarda» diňe bir musulman dünýäsinde däl, eýsem dünýä edebiýatynda hem meşhurlyk gazanan Ýusup kyssasyny gysgajyk beýan edip, bu wakanyň özeninde doganlarynyň Ysuba bolan göripçiliginiň ýatandygyny ýañzydýar we şeýle rubagyny getirýär.

*Dary suwy bezm içinde mül bolmaz,
Her şora nahal kabyly gül bolmaz,*

*Ýüz ýyl eger paryg-le tutsa makam,
Hergiz çemen içre zag bilbil bolmaz.*

Şahyryň Ýusup kyssasyny ýatlamak bilen aýtjak bolýan pikiri şu rubagydan soň has aýdyňlaşýar. Ol dary suwundan hiç wagt şerap bolmaz, şor ýeri gül nahalyna mynasyp bolmaz, garga ýüz ýyllap gülüň içinde ýaşasa-da, ondan bilbil bolmaz. Diýmek, her kim durmuşda öz ýerini, öz ornuny bilmeli.

Wakalaryň kyssa bilen berlip, duýgularyň şygry arkaly suratlandyrylmagy türkmen dessanlarynyň häsiýetli aýratynlyklarynyň biri. Bu usul türkmen edebiýatynda irki döwürlerden gözbaş alyp gaýdýar.

Ýöne «Gülzaryň» türkmen dessanlaryndan tapawudy onda wakalar yzygiderli sapaga düzülmän, her bir gysgajyk hekaýat-tymsal özbaşdaklyga eýe. Onda getirilýän her bir hekaýat, her bir rowaýatdyr-tymsal ynsanperwerlik suwy bilen gandyrylan, mähir güneşi bilen ýyladylan.

**Annagurban AŞYROW,
dil we edebiýat ylymlarynyň doktory.**

SÖZLÜK

Abestin – göwreli, hamyla.

Aby-zülal – süýji we arassa suw.

Agzam – uly, beýik, belent.

Agla – beýik, belent, uly, ýokary.

Agmal – işler, amallar.

Afyýet – ýalkaw, mähir.

Afzal – artyk, saýlantgy.

Ahmar – 1) gyzył, gyrmyzy; 2) sap, arassa.

Ahtar – ýyldyz.

Aksa – uzak, iň çetdäki, iň uzakdaky.

Akybet – ahyry, ahyr soňy.

Alubalu – ülje.

A:ly – belent, ýokary.

Aly makam – uly dereje, belent mertebe.

Aly şan – belent mertebeli, beýik derejeli, belent şöhratly.

Anbar sereşt – anbar häsiýetli, müşk ysly.

Aristatalis – gadymy ýunan alymy Aristotel.

Arz-u semäwät – ýer we asmanlar, zeminler we pelekler.

Asalet – asylzada, asly mertebeli.

Asar – yz, netije; eser.

Asyýa – Pyrgaunyň aýaly. Musulman rowaýatlarynda ýumşak häsiýetli, takwa we ýagşy işler edýän aýal hökmünde häsiýetlenýär. Ol Musanyň dinine girip, takwalykda wepat bolýar.

Aşur (aşura) günü – muharram aýynyň onunjy günü. Hezreti Hüseýin bin Aly hem şol gün Kerbelada şehit bolupdyr.

Ata: – bagyş etme, sowgat, serpaý berme.

Aýat – alamat, nyşan.

Aýýara – aýýar, hilegär.

Azm – niýet, hereket.

Badyýa – çöl, sähra, otsuz-suwsuz çöl.

Bagys – sebäp, esas.

Bagzy – käbirleri, birtopary.

Bahabar – habardar, ägä.

Bahr – deňiz, umman.

Bahr-u berr – deňiz we gury ýer.

Bahry amyk – çuň deňiz.

Baka – bakylyk, hemişelik.

Bakasyz – hemişelik däl, baky däl, bakylygy ýok, ötegçi.

Bat – çalt, tiz.

Batyn – 1) iç, içi; 2) gizlin, pynhan.

Bedaýyg – 1) täze, deňi-taýy bolmadyk, täze oýlanyp tapylan zatlar; 2) geň, seýrek, ajap zat.

Bedgat – täze nysak çykarma, dinde ýok zady döretme.

Bedr – aý.

Beni Adam – Adam ogly.

Berg riz – ýapragyny dökme, ýapragyny gaçyrma.

Berr – gury ýer.

Besat – 1) düşek; 2) saçak; 3) şatlyk, şagalaň; 4) ýazylýan we düşelýän zat.

Besi – köp, örän köp.

Beşer – adam, adamzat.

Bethah – bet niýet, bet pikir, erbetlik isleýän, betpäl.

Bähr – peýda, bähbit.

Bidagdaga – gorkusyz, galmagalsyz, gykylyksyz.

Bidar – oýa, ukudan açylan.

Bidar kyl – oýar, turuz.

Bigüft – gepsiz-gürrüňsiz.

Bihamdylla – Hudaýa şükür.

Billa – Alladan kasam bolsun.

Bimelal – azarsyz, bizarsyz.

Binazyr – taýsyz, ýeke-täk.

Biş-u kem – az-u köp.

Biwujut – ýokluk, barlygy ýok.

Biygtymat – ynamsyz, ynançsyz, ynam edip bolmaýan.

Bu Jähl – Abu Jähl.

Çah – guýy, zyndan.

Çehre – ýüz, keşp.

Çerik – goşun, leşger.

Çäbüki ragna – çalasyn; gözel, owadan.

Çymçyk – serçe, serçäniň çagasy.

Dagdaga – alada, gaýgy-gam.

Dahan – agyz.

Dakýanus – Yslam ýüze çykmazyndan öň Rumda (Rimde) patyşalyk eden zalym hökümdaryň ady. Onuň doly ady Gaius Messius Kuintus Traýanus Dekius. Ol 201-nji ýylda doglup 251-nji ýylda öldürilýär. 249-njy ýylda tagta çykýar. Ol hristianlara sütem etmekde meşhur bolupdyr. Ol Trakýa şäherinde (gadymy ýunanyň Demirgazyk sebitinde bir etrap) gotlar bilen bolan söweşde öldürilipdir.

Dam – duzak.

Daneş – bilim, ylym.

Dehr – älem, dünýä, jahan.

Dehr arusy – dünýäniň gelini.

Dehri zaly – garry dünýä, köne älem, köne heňnam.

Deluw – gowa.

Derejaty nejat - halas boluş derejeleri, mertebeleri.

Derhast – isleg, dileg; talap, haýyş.

Dermante (dermende) – 1) biçäre, ejiz, pakyr; 2) sergezdan, awara; 3) ejiz, gowşak, çykgynsyz günde galan.

Deşt – çöl, səhra.

Dilhah – göwni isleýän, halaýan, halanýan, islenýän.

Dili yzz – yzzatly kalp, hormatly ýürek; päk göwün.

Diýanat – dine ynanýan, dindar.

Dowa – em, däri-derman.

Dürri ýetim – taýsyz dür, ýeke-täk merjen.

Eba (Abu) Halyt – Bakylygyň atasy.

Ebter – 1) biçäre, hor; bozuk; bagtsyz; 2) çagasyz, nesilsiz, zürýatsyz.

Efgan – pygan, ahy-nala.

Efkar – pikirler, oýlar, pikire çümen.

Ejizat – rugsat.

Ekrem – hormatly, sylagly, sahawatly.

Elem – dert, ynjy, agyry.

Emri muhal – başa barmajak iş, mümkin bolmajak iş, kyn iş.

Emwal – baýlyk.

Enar – nar; nar agajynyň miwesi.

Enbiýa – pygamberler.

Enduh – gaýgy-gam, gam-gussa.

Enä Allah – Men Alladyryn.

Ensar – ýardamçylar. Pygambere ýardam beren medineli musulmanlar.

Enwary esrar – syrly nurlar.

Er – 1) eger; 2) är.

Eradat – isleg, meýil.

Esrar (asrar) – saklar, gorar.

Etagat kyl – boýun bol, tabyn bol.

Eýledi merkum – ýazdy, çyzdy.

Eýmen – aman, rahat, aman-esen.

Ähdi bagyd – uzak döwür, köp wagt.

Ähli Alla – Alla ynanýan bendeler.

Ähli aýal – bütün maşgalasy.

Ähli jud – sahawatlylar.

Älem aray – älemi bezeýän, älemi zynatlaýan.

Är – 1) är, mert, batyr; 2) eger.

Faruk – bölüji, parhlandyryjy. Omaryň lakamy. Oňa pygamber sallallahy alayhy wesellem ýagşy bilen ýamanyň arasyny bölüji diýip şu lakamy goýýar.

Faryg – azat, halas, erkin, rahat, asuda, boş.

Fath – ýeňiş, üstünlik.

Fath-u nusrat – ýeňiş we ýardam, üstünlik we goldaw.

Fathy bap – açyk gapy.

Ferar – gaçmak.

Ferip (ferib) – aldaw, mekir, hile, aldanma, aldawa düşme.

Filhal – derrew, şobada.

Fulk – gämi, taýmyl.

Furumande – ejiz, biçäre, halsyz, garyp, pukara.

Futuh – ýeňişler, üstünlikler, açyşlar.

Gaflat – gapylyk, bihabarlyk, duýdansyzlyk.

Gana – baýlyk, gurplylyk.

Gany – baý, gurply.

Gary – uzynlyk ölçegi; gez.

Garyk – gark bolmak.

Garyky bahry zulmat – zulmat deňzine gark bolma.

Garyp – 1) ýurtdan aýra düşen, il-günüň zaryny çekýän; 2) garyp, ýoksul.

Gende – ýaramaz; ýaman, erbet, pis; hapysa.

Gerd (gert) – çaň, tozan.

Gerdun – 1) pelek, asman; 2) takdyr, täleý, ýazgyt.

Girýan – aglaýan, ýaş dökýän.

Göýä – gürleýän, sözleýän.

Gurdak – gurçuk, gurt.

Güftar – söz, gürrüň, gep.

Güfti güý – gürrüň, söhbet.

Gülberg – gülüň ýapragy.

Günäkärimiz – günäkärdiris; günäkär biz.

Güşat – açylma, işiň oňma.

Gyrkarda – saçyny syranda, saçyny gyrkanda.

Hajyl (hajal) – utançly, masgara, şermisar.

Häk – toprak, gum, toz.

Haly – boş, puç.

Halyl er-Rahman – Allatagalanyň dosty. Bu ýerde Ybraýym pygamber goz önünde tutulýar.

Hamr – şerap, çakyr.

Hamra – gyzyl, gyrmyzy.

Hamy – hemaýatçy, goldawçy.

Handan – gülýän, ýylgyrýan.

Harb-u jedel – uruş we söweş.

Harem – 1) haremhana; 2) aýal maşgala.

Hargäh – uly çadyr.

Harp – uruş, söweş, jeň.

Har-u has – Tiken we saman, tiken we çöp-çalam.

Harym – 1) Hemaýat etmek we goramak wajyp bolan ýer (zat); 2) dergäh.

Hasat – görüplik, bahyllyk.

Hasyt – görüp, içigara, bahyl.

Haşar – direliş günü, kyýamat günü.

Hatymy enbiýa – pygamberleriň ahyrkysy.

Hawadys – hadysalar, wakalar.

Haýat – ýaşayyş, durmuş, ömür.

Haýma – çadyr.

Haýry Beşer (haýryl beşer) – adamzadyň haýyrlisy, adamlaryň gowusy, adamzadyň ýagşysy (Muhammet pygamber).

Haýyl – gurşama, diwar.

Hazyk – ussat, ökde.

Hediýe (hedýe) – sowgat, serpaý.

Hek – gazma, oýma, köwme.

Hek edip – çyzyp, pozup.

Hemaguş – gujaklaşma, gujaga gysma.
Hemhaýat – durmuşda bile ýaşaýan, ömürdeş, hemdem.
Hemneşin – bile oturyp-turuşýan, dost, ýar.
Hezin – gamly, gussaly.
Hidaýat (hedaýat) – hak ýola düşme.
Hijret – göçme, göç etme, aýrylma.
Hiýel – 1) mekirlikler, hileler; 2) mekir, hilegär.
Howul – gorky.
Hubap – köpük, köpürjik.
Huldy berin – baky jennet, hemişelik we iň ýokary jennet.
Hurşyt – gün, güneş, kuýaş.
Hurşytweş – gün ýaly.
Hutut – 1) harplar; 2) çyzyklar, ýazgylar.
Huzur – häzir bolmak, biriniň ýanyyna barmak.
Hükema – hekimler, danalar.
Hüseýni – 1) adam ady; 2) sazyň-mukamyň ady.
Hyfz – gorama, saklama.
Hyrat (hyret) – akyly, huş, bilim; aň-düşünje.
Hyrka – jinde, şylha, derwüşleriň geýýän geýimi, ýyrtlyk-ýirik don.
Hysrowy eýýam – zaman patyşasy, döwrüň şasy.
Hyşmat – 1) haýbat, dabara; 2) beýiklik, ululyk; 3) haşamat, haşamlylyk, dabara.
Hyýl – 1) topar, köpçülik, ýygyny; 2) atly topar.
Ibtida – başlangyç, başy.
Itifat – üns, dykgat.
Imkan – mümkin, mümkinçilik.
Inbisat – 1) giň, ýaýrow; 2) şat, şadyýan, kalby guwançly.
Ism – at, ady.
Istigfar kyl – toba et, günäniň ötülmegini dile.
Işwe – näz, kereşme.
Jah – 1) orun, jaý; 2) mertebe, dereje, belent orun; ululyk.
Jahy nübüwwet – pygamberlik derejesi.

Jan – jynlar.
Jawyt – baky, hemişe, mydama.
Jedd-u jäht – çynlakaýlyk we tagalla, yhlas we janypkeşlik.
Jehalat – jahyllyk, nadanlyk.
Jela – watandan aýra düşme, watanyň zaryny çekme.
Jenan – jennetler, behiştler.
Jerrar – 1) köp, sansyz; 2) özüne çekiji.
Jezm – kesgin, berk, mäkäm; bir işe şübhesiz, berk girişmek; anyk.
Jismi hurt – kiçi göwre, kiçi beden.
Jowahyr – jöwherler, göwherler, gymmatbaha daşlar.
Jöwür – jebir, jepa, zulum.
Jud – sahy, sahawatly, jomart.
Jürm – günä, ýazyk.
Kabak – kádi, gabak (çekimlileri gysga aýdylýar).
Kabyl – kabul edilýän, laýyk, mynasyp.
Kabza – bir gysym; eliň aýasy.
Kamran – maksadyna ýeten, arzuwyna ýeten, bagtly, bagtyýar.
Karyp – ýakyn, golaý.
Kasyr – kelte, gysga; aýply; gowşak.
Kaýd (kaýt) – bagly, baglanma, daňylma.
Kebk – käkilik.
Kelim – Allatagala bilen sözleşen, Musanyň lakamy.
Kelimylla – Musa pygamberiň lakamy; Hudaý bilen sözleşen.
Kesif (kusuf) – tutuk, gara, röwşen däl.
Keşef – pyşbaga.
Käni jud – sahawat käni, jomartlyk hazynasy, sahylyk hazynasy.
Käş – käşki, käşgä.
Kibr – ulumsylyk, tekepbirlik.
Kilk – galam.
Köksüň – göwsüň, kükregiň, gursagyň.

Köwni mekan – dünýä, älem, jahan, barlyk älemi.
Kurb – golaýy, ýakyny, ýany, gapdaly.
Kurby dergäh – Taňrynyň dergähine golaýlyk, ýakynlyk.
Kus – tebil, deprek.
Kusur – 1) kemçilik, ýetmezçilik; nogsan, aýyp; 2) köşkler.
Küfr (küfür) – kapyr, dinsiz.
Küsten – urmak, ýençmek.
Kybtý (Kubty) – 1) Müsüriň gadymy döwletiniň ilaty.
Häzirki Ýegipet bu sözün üýtgän görnüşi hasap edilýär. Ol ilat gadymy Hymýar - arap döwletiniň nesli hasaplanýar.
Kyl-u kal – aýtdy-diýdi, ýaňka-ýaňka, sene-mene.
Latyf – nepis, eziz.
Letafet – näzik, nepis; näziklik, nepislik.
Leýk – emma, ýöne.
Lowh – tagta, depder, ýazgy edilýän depder.
Lowhy mahfuz – Asmanyň in ýokarky gatynda bolan ýüzüne ýaşaýyş syrlary, ynsanlaryň ýazgydy ýazylan ýazgytlar tagtasy (kitabý).
Lutf (lutp)– mähremlik, merhemet, mähribanlyk.
Magaş – ýaşaýyş, durmuş, ömür.
Magbut – ybadat edilýän, Hudaý.
Magdum – ýok bolma, ýitme, ýok etme, öldürme.
Magmur – abat, abadan.
Magrur – 1) tekepbir, ulumsy, men-menlik etme; 2) aldanma.
Magsyýet – günä, ýazyk, günäkärlik, günäli bolmak.
Mahluk – ýaradylan zatlar.
Mahy enwer – nurly aý.
Mahy-taban – lowurdaýan aý.
Mahzun – gaýgy-gamly, gussaly.
Mahzy hatar – arassa howply, hakyky gorkuly.
Makam – 1) orun, ýer; 2) dereje, mertebe; 3) mekan, menzil.
Makam etmez – orun tutmaz.
Makamat – dereje, orun, mertebe.

Makamy kurb – golaýlyk mekany, ýakynlyk mesgeni.
Makamy öwlüýä – welileriň derejesi, mertebesi.
Makbul – kabul edilen, mynasyp, laýyk.
Makhur – gahar-gazaba duçar bolma; ýeňilme.
Maksady aksa – uzakdaky maksat, daşdaky niýet, alysdaky maksat, arzuw.
Maksut – maksat, niýet.
Malah – çekirtge.
Masuwa (mäsuwä) – ondan başga zatlar, Alladan başga närseler.
Matlag – gazaldan bölek.
Matlagy enwar – nurlaryň çykýan ýeri, Gün, kuýaş.
Mazhar – görnüş, ýüz, keşp, bir zadyň görünýän we ýüze çykýan ýeri.
Mazlum – ezilen, zulum edilen, zulum gören.
Mehr – gün, güneş, kuýaş.
Mehri älem tab – älemi lowurdadýan gün, äleme ýagtylyk berýän güneş.
Mekgar – mekir, hilegär.
Mekgara – mekir, hilegär.
Melal – gaýgy-gam, gussa, tukatlyk.
Melek – perişde.
Mellah – deňizçi.
Memat – ölüm.
Merdüm – adamlar.
Merätip – mertebeler, derejeler, nobatlar.
Mesnet – tagt, kürsi.
Mesrur – şat, şadyýan, hoşal, bagtyýar.
Meşam – 1) burun; 2) beýni; 3) aň-düşünje.
Meýi wasl – duşuşyk meýi, birleşme şeraby.
Mähremi esrar – syrdaş, syr saklaýan dost, syr ynanylýan, syrlaryny ynanyan, syr aýdyşylýan.
Mähremi has – aýratyn syrdaş, saýlantgy ýürekdeş.

Mähw – 1) ýok bolma, aradan çykma; zaýalanma; siňme, siňip gitme, ýok etme, aýyrma; 2) özüňden gitme.

Mäsuwa (masuwa) – Alladan gaýry zatlar.

Mäwa – menzil, gaçybatalga, düşelge.

Mihter – uly, serkerde, ýolbaşçy.

Mil – uzynlyk ölçegi.

Möwjudat – ýaradylan zatlar, barlyklar.

Möwjüp – sebäp, esas.

Möwjut – bar bolma, barlyk.

Mufsyka – bozuklar, aýagyny egri basýan zenanlar.

Mugazzam – beýik, uly, mertebeli.

Mugtat – adat edilen, endik eden, duçar bolan, öwrenen.

Muhal – mümkin däl, bolmajak zat.

Muhterem – hormatly, sylagly.

Mukaddam – öňden, öňünden.

Muktyda – 1) pir, yzyna eýerilýän kişi, ymam; 2) Birine eýerýän kişi, pire uýýan kişi.

Mukym – ornaşma, ýaşama, düşleme.

Muluk –melikler, patyşalar.

Munys – ülpet, dost, ýar, hemra.

Mur – garynja.

Musahyp – dost, ýar, ýoldaş, hemdem.

Mustafyz – pazylatly, haýyrly; joşgunly.

Mušt – ýumruk.

Mutyg – tabyn, boýun.

Mübtela – bir bela duçar bolmak, agyr ýagdaýa duçar bolmak.

Müdewwer – 1) tegelek, togalak; 2) aýlanýan, çarhy pelek.

Müflis – üflas, garyp, biçäre, pese düşen.

Müjde – buşluk, söýünji, hoş habar.

Müjrim – günäli, ýazykly.

Müjtebi (müjteba) – saýlanan, saýlantgy.

Mül (mul) – şerap, çakyr.

Mülzüm – mejbur bolma.

Mümtaz – saýlantgy, belli.
Münir – nurly, ýagty.
Mürşit – 1) ruhy ýolbaşçy, dogry ýol görkeziji; 2) pir.
Müsellem – tabyn, boýun.
Müstemyg – diňlemek, gulak asmak.
Müttehim – günä ýöňkelen, günäkär bolan.
Mygmar – ymaratçy, ussa.
Myzmar – 1) kär, kesp; 2) aýlawda atlaryň barmaly pellehanasy.
Nabut – ýok bolma, ýitme.
Naguzy Billä – Alla sygynyýaryn, Alla penalanýaryn.
Nahan – gizlin, syrly, örtügli; gizlenme, bukulma.
Nahan oldy – gizlendi, görünmedi.
Naks – nogsan, kemçilik.
Namdar – atly, belli, meşhur.
Nar – ot, ýalyn, howur.
Natuwan – başarnyksyz, gurbatsyz, biçäre, ejiz.
Nazy:r – taý, meñzeş, ýaly, misli, kimin.
Nazzara – seretme, bakma.
Nebi – pygamber.
Nebis (nebs) – 1) gan; 2) göwre, ten, beden; 3) ynsan.
Nebiýil wera – pygamberleriň soňkusy.
Nebisi howa – keýpkeşlik meýli, rahatlyk islegi, dünýäniň netijesiz zatlaryna gyzykmak.
Nedamat – 1) käýinç, igenç, sögünç; 2) puşman, ökünç, gynanç.
Negehban – gözegçi, serediji.
Negeran – aşyk, bikarar; gözi ýolda galan.
Nejat – halas bolma, azat bolma.
Nekhet – 1) burnuň bilen birden dem almak; 2) Agyzdan gelyän ys.
Nemaýan – aýdyň, görnüp duran, äşgär, görünýän.
Nemudar – görnükli, belli; görnüp duran.

Nemudar olmaz – görünmez, göze ilmez.
Nesim – mylaýym şemal, ýel.
Neşat – şatlyk, şagalaň.
Neýýiri agzam – uly nur, gün, kuýaş.
Nigunsar – başaşak bolma, ýykylma.
Nik – ýagşy, gowy.
Nik bagt – hoş bagt, bagtyýar.
Niknam – ýagşy atly.
Niku hyslat – gowy gylyk-häsiýet, gowy endik.
Nilufer – mawy reňkli çyrmaşyk gül.
Nisar – seçgi, saçgy.
Nowa – äheň, owaz, nagma.
Nowg – görnüş, usul, hil.
Nuktedan – ýiti, inçeliklere düşünşän, inçeden saýgarýan, paýhasly, parasatly.
Nury hidaýat – dogry ýola gönükdiriş nury, hak ýola düşenlik nury.
Nury surur – şatlyk nury.
Nury tejelli – lowurdaýan nur.
Nusrat – 1) ýardam, kömek, medet; 2) ýeňiş, üstünlik.
Nübüwwet – pygamberlik, ilçilik.
Owsap – sypatlar, häsiýetler, wasplar, öwgüler.
Öwlüýä – weliler, keramatlylar.
Pakr – pakyrylyk, gallaçlyk, ýoksullyk, garyplyk.
Pasban – gözegçi, garawul, çakçy.
Pasbanlyk – gözegçilik, sakçylyk.
Paýdar – 1) berk, mäkäm; 2) hemişelik, baky.
Paýz – bereket, joşgun.
Paýzy futuh – ýeňişleriň bereketi, üstünlikleriň nygmaty.
Pena – ýokluk, ýok bolmaklyk.
Pertow – şöhle, şugla, ýalkym.
Peş – selle.
Peýk – çapar, habarçy.

Pohş (fohş) – paýyş, ýaramaz söz.
Purkat (furkat) – aýrallyk, jydalyk, daşlyk.
Pyrag – parahat, asuda, rahat; boşan, gaýgydan boşan.
Pyrak – aýrallyk, aýrylmak, aýra düşmek, jyda bolmak.
Pyrgaun – Müsür şalarynyň lakamy.
Pysk – bozuk, bozgak.
Pysk-u pujur – bozuk we bozgak, bozgaklyk we erbetlik.
Rafy:g – beýik, belent, ýokary.
Rafyk – ýoldaş, hemra, hemdem.
Ragna – 1) owadan, gözel, görmegeý, gelşikli, näzik; 2) magşuk, gözel gyz.
Rahber (rehber) – ýolbelet, dogry ýola ugrukdyryjy. Bu ýerde pygamber göz önünde tutulýar.
Rahnema – ýolbelet.
Rakam – 1) ýazgy, çyzgy; 2) perman.
Rakam kyldy – çyzdy, ýazdy.
Rakyp – 1) bäsdeş, basdaş; 2) keseki, ýat; 3) duşman.
Ram – tabyn, boýun.
Rapyk – ýoldaş, hemra.
Raý – pikir, oý.
Ra;zyk – rysk beriji.
Reda – 1) derwüşleriň egnine atýan we gerek ýerinde namazlykdyr ýorgan deregine ulanýan ýüň matasy; 2) don.
Rehber (rahber) – 1) ýolbelet, dogry ýola salyjy, ýola ugrukdyryjy; 2) ýolbaşçy.
Rehgüzer – geçelge, ötelge, ýol.
Risalat – pygamberlik, ilçilik.
Riş – 1) ýara; 2) sakgal.
Rowan – akgynly.
Rowzaýy ryzwan – jennet bagy, Erem bagy.
Ruhsar – ýüz, keşp.
Ruzy (rozy) – rysgal, rysk, gündelik iýmit.
Ryzwan – bag, bakja; behişt bagy.

Sagy – tagalla, yhlas, janypkeşlik.

Saha – sahawat, sahylyk.

Sahap – bulut, ümür.

Sahyby genji sagadat – bagtyýarlyk genjiniň eýesi.

Sahyp – eýe, hojaýyn.

Sahyphal – hala düşen, ýagny Hudaýyň yşgynda joşa düşen adam.

Sakyrlat – gyzył ýa-da mawy reňkli ýünden ýa-da ýüpekden dokalan nepis parça. Haýsydyr bir gyzył ýa-da mawy zady sypatlandyranlarynda oňa meňzedipdirler.

Saňsar – bu iki sany «säň» (daş) we «ser» (baş, kelle) sözünden bolup, jezalandyrylýan adamy boýnuna çenli gömüp, daş atyp öldürmek jezasydyr.

Sary – tarap, ugur.

Sekender – Isgender.

Selim – 1) sag, salamat, sagdyn, sagat; 2) tabyn, boýun.

Sema – asman, pelek.

Ser halka – baştutan, öňbaşçy.

Serap – salgym, gözýetim.

Serefrazy dehr – älemin başy diki, älemin başy buýsançlysy.

Serir – tagt, şa tagty.

Sernegun – başaşak; ýykylma.

Serwer – ýolbaşçy, öňbaşçy, serkerde.

Setiz – uruş, jeň, jenjel, dawa, söweş.

Seza – jeza.

Sezawar – mynasyp, laýyk.

Sälik – ýola düşen, ýoldan ýöreýän, sopusylyk ýoluna giren.

Sipehr – pelek; täleý.

Sirke – duzlanyp we burç salnyp gaplanan hemde örän turşadylyp iýilýän gök otlar. Bular az iýdirip, köp suw içirýär. Şonuň üçin ony köplenç garyplar we ýeter-ýetmezler iýipdirler.

Soltanat – soltanlyk, şalyk.

Subhy-şam – ertir-agşam.

Subuh – ertirler, säherler.

Suluk – 1) sälik sözüniň köplük sanda ulanyşy, sopusylyk ýoluna düşen kişiler;

2) ýörelge, ýol, ugur.

Syddyk – dogruçyl, päk ýürekli. Abu Bekriň lakamy.

Sydk – yhlas, dogruçylyk, janypkeşlik.

Sydk ähli – dogruçylyk, yhlasly bendeler.

Syýasat – 1) gazap, gahar-gazap; 2) öldürmek, jezalandyрма.

Şafy:g – arkadaýanç, şepagatçy.

Şafygul müznebin – günäkärleriň şepagatçysy, arkasyny alyjy.

Şafygyl ümem – ymmatlaryň şepagatçysy, arkadaýanjy, arka durujysy.

Şah – şaha, pudak, baldak.

Şakawat – betbagt, betbagtçylyk, bagtygara, betbagtlyk, bagty ýatan.

Şamyly lutf – mähremlige çolanan, mähremlilik bilen gurşalan.

Şaýeste – laýyk, mynasyp.

Şebi tar – garaňky gije.

Şeker efşan – şeker sepyän, şeker pürkyän.

Şekufe – gül, gül-gunça.

Şenewed – eşitme, diňleme.

Şerep – hormat, sylag, gadyr.

Şerg – şerigat, şerigat ýol-ýörelgesi.

Şerh – beýan, düşündiriş.

Şerrara – uçgun, köz.

Şeýda – aşyk.

Şäht – bal, asal.

Şäkir – şükür ediji, kanagat ediji.

Şikeste natuwan – göwni synyk biçäre, ýarym göwün, pakyr.

Şowk – 1) meýil, höwes, güýçli arzuw, hyjuw, isleg; 2) keýp, isleg.

Şowky barky – 1) ýagtylyk hyjuwy, şöhle-ýalkym islegi,

meýli; 2) hyjuw nury.

Şöwketi jah – belent orun, beýik mertebe.

Şugl – kâr, wezipe, meşgul bolma.

Şurug – başlama, girişme.

Şyfkät – mähremlik, mähribanlyk, rehim.

Tabg – häsiýet, durk, gylyk, hüý-häsiýet.

Tabyg – tabyn bolma, boýun bolma; eýerme, yzyna düşme.

Tabygyn-sahabalary – pygamberiň ýaranlaryny gören adamlara aýdylypdyr. Sahabalar diýlip, köplenç pygamberi gören, oturşan, söhbetdeş bolan adamlara aýdylypdyr.

Tagajjup kyldy – geň galdy, haýran boldy.

Tagaýýur – üýtgetme; üýtgame, özgerme.

Tagsyr – günä, ýazyk; kemlikli, nogsanly.

Tagzym – ulaltma, beýgeltme.

Talattuf – mähir, merhemet, rehmet, mähremlik, mähribanlyk, ýumşaklyk.

Talyg – dogma, çykma; ýyllyz, täleý.

Talygy bagt – bagt ýyllyzy, bagt täleýi.

Tanur – tamdyr.

Tapmaguň – tapmarsyň.

Tarh – meýilnama; ülni, taslama; gurluş.

Taryk – ýol, ýoda, ýörelge, ugur.

Taryky husn – gözellik ýoly, ýagşylyk ýörelgesi.

Tasawwur – suratlandyрма, şekillendirme.

Tazallum – zulum etme, ezme, zalym bolma.

Tebah – 1) harap, zaýa, puç, boş; 2) ýok bolma.

Tebessüm – ýylgyрма.

Tedbir – çäre, alaç.

Tefekür – pikir, oý.

Tejella (tejelli) – 1) gözellik we ajaýyplyk bilen görünme, görk we dabara bilen göze ilme; 2) nur, ýagtylyk, öwşün atma.

Tekellüm – gepleme, gepleýiş, sözleýiş.

Temenni (temenna) – arzuw, umyt.

Tendürs – sagdyn, sag.

Tereddüt – hereket; gözleg, barlag.

Terehhüm – rehim etme, merhemet, göwün awlama; haýpyň gelme.

Terkip – düzüm, düzümi, goşulan zatlar, goşundylar.

Teşwüş – 1) gorky, howp; 2) gaýgy-gam, başagaýlyk, howsala; 3) alada, gam-gussa, dert.

Tezerw – sülgün.

Täämmul – 1) oýlanma, pikirilenme; 2) garaşma, sabyr etme.

Täässuf (täessuf) – ökünç, puşman, arman.

Tähir – gijikme, eglenme, saklanma.

Tire – gara, garaňky.

Tiz – ýiti, kesgir.

Tiz-u tünd – ýiti we kesgir; çakgan we çalasyn.

Towpyk – ýardam, üstünlik.

Töwehhüm – wehim, gorky.

Töwejjüh – üns, dykgat; ýüzlenme, ugrama.

Töwellüt – dogulma, dünýä inme.

Töwr – görnüş, ýörelge, boluş, ýaly, meňzeş, kimin.

Tufaýl – 1) arkaly, üsti bilen; 2) bereketinden.

Tugma – lukma, iýmit.

Tuhfa – sowgat, serpaý.

Tuhfaýy namdar – atly (belli) serpaý.

Tulug eýledi – dogdy, çykdy.

Ujz – ejizlik, biçärelilik.

Ukba – ahyret, ol dünýä, kyýamat, ahyrzaman.

Ussady fen – sungat ussady.

Uzr-u istigfar – ötünç we toba.

Uzry taksyr – günäňe ötünç dileme, toba etme.

Wabeste – bagly, daňlan; degişli.

Wady – 1) jülge, dere; 2) sähra, çöl.

Wahyşat (wahşat) – gykylyk, gorkunç owaz.

Wakyga – 1) wakalar, hadysalar; 2) düýş.

Wala (wale) – dāli, diwana; yşk ýoluna düşüp telbe bolan, aşyk.

Wasl – birleşme, gowuşma.

Wasyl – birleşen, gowşan.

Wert – endik, maşk; doga-dileg etme.

Wujut – barlyk, durk, özen, beden, düýp.

Wysal – birleşme, gowuşma.

Ygtymat – ynam, ynanç.

Yhtyram – hormat, sarpa, hormat-sylag.

Yhtysas – ýöriteleme, hormat goýma, sylama; ýazgyt etme.

Ykran – 1) ýakynlar, golaýlar, 2) Hudaýa golaýlaşan.

Ysýan – 1) gozgalaň, pitne, topalaň; 2) günä, ýazyk.

Ytap – käýinç, sögünç.

Yzhar – aýan, beýan.

Yzhar kyl – aýan et, beýan et.

Yzz – hezzet, hormat; sylagly.

Yzzat – sylag, hormat, gadyr; şan-şöhrat.

Yzz-u jah – hormat we dereje, sarpa we dereje.

Yzz-u şeref – hormat we sylag, gadyr we hormat.

Ýary gar – gowak ýoldaşy. Gowak ýoldaşy diýlip, Abu Bekr göz önünde tutulýar. Muhammet pygamber Mekgeden Medinä göç edeninde ýanynda Abu Bekr bar eken. Duşmanlar öldürmekçi bolanlarynda ol ikisi gowakda gizlenip, ol ýerde birnäçe wagt gizlenmeli bolupdyrlar.

Ýekjäht – berk niýetlilik, şübhä ýol bermezlik, berk karara gelmeklik.

Ýeksan – deň, barabar, birmeňzeş.

Ýekser – 1) tutuş, doly; 2) derrew, saklanmazdan, durmazdan.

Ýekşenbe – türkmen milli hepdenamasy boýunça dynçgün.

Ýetilgen – etişen, aýy-güni dolan.

Zabun – haly harap, pes, har.

Zagyf – ejiz, gowşak, biçäre.

Zahyr – daşky görnüş; aýan, äşgär.

Zäkir – zikir ediji, ybadat ediji.

Zal – garry, goja; kempir.

Zalalat (zelalat) – gümralyk, ýoldan azaşmaklyk, hak ýoldan gyşarmaklyk; gümra, azaşan.

Zamany – bir pursat.

Zebun – har, hor, zelil, haly harap.

Zehi – ajap, berekella, aperin.

Zerdaly – 1) bişen erik; 2) erik agajy.

Zert – sary, sargylt.

Zib – bezeg, bezeme, gözelleme, zynatlama.

Zib-u zin – bezeg we owadanlyk, bezemenlik we gözellik.

Zikir – Hudaýtagalany ýatlamak, ybadat etmek.

Zowk – 1) höwes, hyjuw; 2) keýp, hezillik; 3) inçe duýgy.

Zuhur – ýüze çykma, peýda bolma, döreme, görünme.

Zulmat – garaňkylyk.

Zülpükar – Hezreti Alynyň gylyjy. Aslynda bu gylyç Menbe bin Hajjajyň (ýa-da As bin Menbäniň) gylyjy bolup, ol Bedr söweşinde öldürilenden soň ol gylyç Muhammet pygambere geçýär. Uhut söweşinde bolsa ony Hezreti Ala bagyşlaýar. Bu söz iki sany «zu» (eýe) we «fakar» (oňurga) diýen söz böleklerinden ybaratdyr. Aýdyşlaryna görä bu gylyjyň arka ýüzi oňurga şekilinde daraw-daraw çyzykly (oý beýikli) bolupdyr. Şonyň üçin oňa Zülpükar diýipdirler. Kâbir alymlaryň pikirine görä Zülpükar gadym gylyçlaryň köpüsiniň boluşy ýaly iki ýüzli bolupdyr. Şeýlelikde «Zülpükar» sözi «iki ýüzli» ýa-da «iki tygly» diýmekdir diýip çaklaýarlar. Bu dogry däl. Emma suratlarda şekillendirenlerinde köplenç iki ýüzli edip şekillendiripdirler. Bu gylyç soň-soňlar Apbasly halypalaryň ellerine düşüpdür.

Zyll – saýa, kölege.

Zyýa – ýalkym, şöhle.

MAZMUNY

Bu kitabyň ýazylyşynyň we düzülişiniň beýany	17
Bu kitabyň taryhy (senesi) we at goýluşy babatda	25
Hatymatyl kitap (kitabyň jemlemesi)	154
A. Aşyrow, Belentden uçýan algыр.....	157
Sözlük	171

**Patyşa Hoja ibn
Abdylwahhap Hoja**

Gülzar

**Tehredaktor S. Abaýew
Çeperçilik redaktory A. Muhammedow
Sahaby bezän D. Mämijikow
Korrektor M. Jumaýewa**

Çap etmäge rugsat edildi 28.05.2004 ý.

Ölçegi 60x84 $\frac{1}{16}$.

Çap kagyzy 12.

Ofset kagyzy.

Ofset çap usuly.

Nusgasy 20 000 sany.

Bahasy ylalaşyk boýunça.

Sargyt №_____.

A-14548

Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi,
744000, Aşgabat, Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy şaýoly, 18.

Türkmen döwlet neşirýät gullugy,
744004, Aşgabat, 1995-nji (öňki Galkynys) köçesi, 20.

Türkmenistanyň Metbugat merkezinde çap edildi.